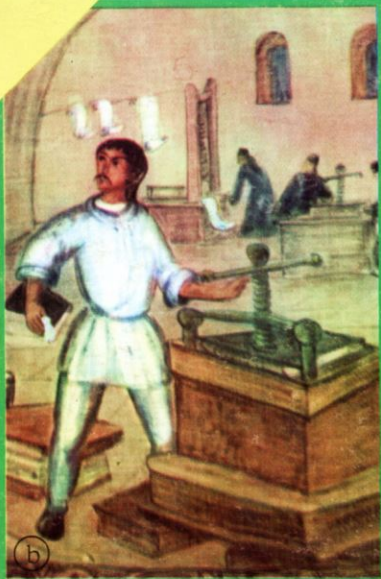
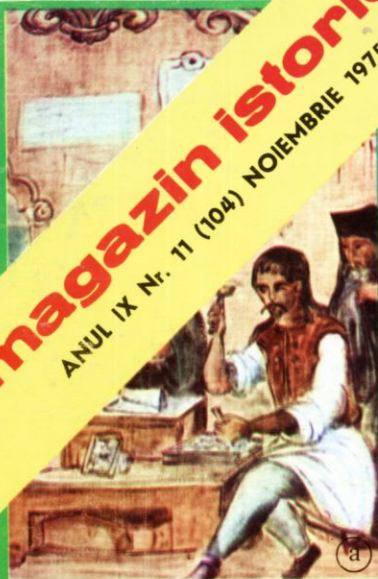

magazin istoric

ANUL IX Nr. 11 (104) NOIEMBRIE 1975

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul IX - Nr. 11 (104)

noiembrie 1975

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMENY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PÂSCU
M. PETRESCU-DIMBOVITA
ȘTEFAN ȘTEFANESCU

COPERTELE NOASTRE

① ④ ② ③

- ① ④ Cîteva secvențe din viața lui Antim Ivireanul, după desenele Ioanei Buiescu (Muzeul mănăstirii Antim, București): a — în anii tinereții la Constantinopol; b — ucenic la tipografia Mitropoliei din București; c, d, e — strălucit animator al tiparului românesc la București, Snagov și Tirgoviște; f — împreună cu marele iubitor de cultură, domnitorul Constantin Brîncoveanu; g — Mihail Iștvanovici, ucenic al lui Antim, la Tbilisi, pentru a înființa o tipografie în Georgia; h — arestarea (Neobositul cărturar Antim Ivireanul, p. 17)
- ② Vlaicu vodă — frescă de la Curtea de Argeș („Marele voievod, domnul de bun neam”, p. 2)
- ③ Una dintre picturile lui Stephan Lochner care împodobesc catedrala din Köln (De la Colonia romană la Kölnul german, p. 45)

SUMAR

Vlaicu vodă „marele voievod, domnul de bun neam”: MANOLE NEAGOE...	2
LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU ● Tinăr comunist: CRISTIAN POPIȘTEANU	
● Profesor universitar: LIVIA DANDARA ● Istoric marxist: AL. GH. SAVU	6
Protestul Eleni Filipovici: MARIA TĂLĂNGESCU, ION TOACĂ	13
În miinile noastre stau destinele României: N. COPOIU	14
Neobositul cărturar Antim Ivireanul: GABRIEL ȘTREMPEL	17
Iorga împotriva Gărzii de fier: ȘTEFAN FLORIAN	20
11 noiembrie 1918. Armistițiul: FERDINAND FOCH	23
Un corresponsent englez al domnilor români: PAUL CERNOVODEANU	28
Cei șapte din Jimbolia: THOMAS BREIER	30
× Un erou și un martir — cneazul Lazăr: DUMITRU ALMAȘ	34
Ecouri ale timpului trecut în Albania: SKENDER ANAMALI	37
Ioniță Tunsu — haiducul: GEORGE POTRA	39
Un răsfățat al literaturii — Don Carlos: V. IONESCU	42
De la Colonia romană la Kölnul german: CLAUDIA CLEJA-GÎRBEA	45
Tipuri de nave militare din cel de-al doilea război mondial: N. KOSLINSKI	48
Un rege neincoronat al Canarelor: MARC DE VILLIERS DU TERRAGE	52
Sfîrșitul țarismului. Douăzeci și trei de trepte în jos: M. KASVINOV	56

● Zimbete din cronici ... 33 ● Cărți sosite la redacție ... 51 ● Poșta Magazin istoric ... 62

VLAICU **VODĂ**
„marele **voievod,**
domnul de bun neam”

MANOLE NEAGOE

Victoria lui Basarab I, repurtată în 1330 la Posada, asupra oștilor feudale maghiare consolidează independența Țării Românești, sporind prestigiul acesteia pe plan internațional. Cînd în 1359, Patriarhia din Constantinopol recunoaște Mitropolia nou înființată de Nicolae Alexandru, urmașul lui Basarab I, evenimentul poate fi considerat echivalent cu recunoașterea juridică a unui nou stat, creat într-un spațiu care făcuse parte, cîndva, din Imperiul roman de răsărit. În sfîrșit, înrudirile prin căsătorii ale Basarabilor cu dinastiile domnitoare din sud-estul Europei constituie încă o mărturie a prestigiului de care se bucură Țara Românească la jumătatea secolului XIV.

La răscruce de drumuri

Această poziție, câștigată cu eforturi și sacrificii, este însă, din nou amenințată în deceniul 1355-1365. Angevinul Ludovic I (1342-1382), fiul lui Carol Robert, învinsul de la 1330, nuntește planuri de mărire. Conjunctura internațională pare să-i favorizeze ambițiile. Întregul continent european cunoaște o acută criză politică și militară. Franța și Anglia își macină forțele, fiind angajate în așa-numitul război de o sută de ani (la 1356 are loc dezastrul armatei feudale franceze, la Poitiers); împăratul Carol IV nu este capabil nici el de acțiuni militare sau de inițiative politice de mare anvergură, datorită fărâmițării feudale a Imperiului romano-german; în Polonia se stinge dinastia Piastylor, iar Rusia se află încă sub suzeranitatea Hoardei de Aur, ea însăși sfâșiată de lupte interne. Agitat este și sud-estul Europei. Profitând de luptele dintre pretendenții la tronul Bizanțului, regele sîrb Ștefan Dușan cucerește o serie de teritorii bizantine, aspirând la titlul de împărat. Bulgaria se divizează în două țarate, conduse de cei doi fii ai țarului Alexandru: Sișman domnește împreună cu tatăl său la Tîrnovo, iar Sracimir la Vidin. Situația devine dramatică după 1354, cînd otomanii se instalează temeinic în partea europeană a Imperiului bizantin. Ioan V Paleolog vede salvarea imperiului său numai cu ajutorul militar al Occidentului. În acest scop, la 15 decembrie 1355 jură credință Sfîntului Scaun, se obligă să trimită un fiu ca ostatec la Avignon¹ — sacrificii în schimbul cărora cere papei Urban V să organizeze o cruciadă, avînd ca scop alungarea otomanilor din Europa și recucerirea părților asiatice ale imperiului.

În acest context, Ludovic de Anjou inițiază planul creării, sub oblăduirea sa, a unei mari puteri militare în răsăritul Europei. Pentru a-și realiza planul, Ludovic mizează, la rîndul său, tot pe sprijinul

papei. El trimite un episcop la scaunul pontifical, prin care solicită să i se acorde titlul de „campion al bisericii” în lupta cu schismaticii, lucru pe care Urban V, interesat în extinderea dominației sale, îl și face, numindu-l în 1356 „căpitan general al armatei creștine contra schismaticilor”. Prima acțiune, întreprinsă imediat de Ludovic, este cucerirea Dalmației (fostă provincie bizantină, acum ocupată de venețieni), demonstrînd de la bun început că problema cruciadei este o chestiune secundară atît pentru papă, cit și pentru regele Ungariei, amîndoi fiind interesați să ia în stăpînire, în folosul material al ambelor părți, o serie de teritorii care altădată intraseră în sfera de gravitație sau făcuseră parte din Imperiul bizantin. Printre acestea, se află în primul rînd Țara Românească, Bulgaria și Serbia.

Cînd la 1 martie 1365 cruciada începe totuși, ea vizează teritoriile „schismaticilor” de la sud de Carpați. Astfel, în loc să trimită o armată pe uscat în sprijinul bizantinilor, Ludovic I concepe ajutorarea împăratului de la Bizanț prin... cucerirea succesivă a teritoriilor care despart regatul maghiar de posesiunile imperiale: adică a Țării Românești, unde din noiembrie 1364 domnea Vlaicu-Vladislav, a Serbiei și a Bulgariei.

Pregătirile militare ale lui Ludovic întînesc în primul rînd cucerirea Țării Românești. Dar cînd toată lumea se așteaptă la un atac împotriva lui Vlaicu, regele din Buda se îndreaptă spre Vidin, pe care-l cucerește la 2 iunie 1365. Cel-determină pe rege să-și schimbe planul? S-ar părea că amintirea anului 1330 stăruie încă în mintea urmașului lui Carol Robert de Anjou și, în locul dificultăților pe care le ridică o campanie în Țara Românească, regele preferă un atac prin surprindere împotriva țarului din Vidin. Un alt motiv serios este, însă, situația din Transilvania. Imediat după cucerirea Vidinului, el face o călătorie în Transilvania, deoarece erau necesare măsuri urgente pentru consolidarea autorității regale în aceste locuri.

Documentele date cu această ocazie subliniază că elementul

românesc de aici este privit ca adversar al autorității regale, împotriva lui luîndu-se măsuri drastice. Astfel, nobililor din aceste locuri li se întăresc privilegiile, cu condiția să-l ajute pe rege sau pe voievod în „zdrobirea sau nimicirea necredincioșilor îndărătnici și răzvrațiți din părțile acelea împotriva noastră și a sfînteii noastre coroane”. Ofensiva lui Ludovic împotriva schismaticilor, acțiune sanctificată de papă, vizează mai întîi pe românii din Transilvania și Banat și apoi, după rezolvarea acestei probleme spinoase, pe cei de la sud de Carpați.

Între timp, însă, ideea cruciadei este reluată. În iarna anilor 1365-1366, Ioan Paleolog merge la Buda pentru a solicita personal ajutorul lui Ludovic I. Dar acesta nu schitează nici un gest practic de ajutorare a Bizanțului. Planurile sale și ale papei vizează, în continuare, sud-estul european.

Opțiunea lui Vlaicu

Neputința de a organiza o campanie militară îi impune lui Ludovic o schimbare de tactică. Astfel, în anii 1366-1367, începe o susținută propagandă catolică în Țara Românească și Moldova. Lațcu, domnitorul Moldovei (1365-1375), nu rezistă presiunilor și trece la catolicism². Vlaicu — nu. Opțiunea lui este fără echivoc. După cum se știe, în evul mediu, orice manifestare politică îmbracă în mod obligatoriu haină religioasă. În acest context, catolicizarea putea fi folosită și ca mijloc de asimilare etnică prin religie. Meritul lui Vlaicu este tocmai acela de a fi intuit acest lucru, încît nici propaganda papei, nici amenințările lui Ludovic nu au datul de a-i schimba atitudinea. Inițind politica ortodoxă a domnilor români, el își aduce astfel o prețioasă contribuție la apărarea independenței țării ca și a structurilor politice din sud-estul european.

Și pentru a înțelege și mai bine adevărata semnificație a poziției lui Vlaicu este necesar să amintim cîteva eveni-

¹ Între 1309-1377, reședința papală s-a aflat la Avignon, în Franța — n.r.

² Gestul domnitorului a rămas însă fără ecou în mase, catolicismul neputîndu-se impune — n.r.

mente petrecute în anul 1366. O serie de documente emise de Ludovic în acest an ne ajută să cunoaștem mai bine sensul politicii sale față de români. Astfel, el poruncește nobilimii și dregătorilor din ținuturile bănățene Caraș și Cuvin „să prindă pe toți preoții schismatici, cu femeile și copiii lor și să-i ducă înaintea comitelui [...], care îi va scoate apoi din țară”. Într-o altă dispoziție, privind districtul Caransebeșului, regele precizează că „numai nobilul și cneazul de legea latină [catolică — n.a.] pot avea pro-

ticii lui Vlaicu, care trec la catolicism și sînt dăruți cu moșii de Ludovic I în sudul Transilvaniei. Prin schimbarea numelui, ei se pierd, treptat, în rîndurile nobilimii maghiare. Prozelitismul catolic în ambele cazuri este sinonim, deci, cu maghiarizarea.

Politica duplicitară a papei Urban față de problemele sud-estului european, reiese chiar dintr-o scrisoare a sa din 1366. Dacă în bulele oficiale papa se arată entuziasmat de ideea unirii Bisericii ortodoxe cu cea catolică și se erijează în organizatorul cruciadei antiotomane, în epistola adresată regelui maghiar el îl dezleagă pe acesta, vreme de un an, de orice angajament față de Ioan Paleolog. La rîndul său, Ludovic I își precizează intențiile: în martie 1367, declară dogelul Veneției că are nevoie de ajutoare, dar nu pentru a-l sprijini pe împăratul Bizanțului, ci spre a porni împotriva Serbiei și Bulgariei și chiar împotriva împăratului. În vederea realizării planurilor sale, regele aduce la Vidin călugări franciscani pentru a-i converti pe locuitorii din acest teritoriu la catolicism.

Memoria Posadei

În anii 1366-1367, relațiile dintre Vlaicu și Ludovic I sînt de bună vecinătate. Domnului român îi este întărită stăpînirea domeniilor sale de peste munți, Amlașul și Făgărașul, feude pentru care Vlaicu se recunoaște vasal al lui Ludovic I. Bunele relații domnesc și în prima jumătate a anului 1368 (în acest an Vlaicu subscrise privilegiul comercial acordat de rege negustorilor brașoveni). Dar, deodată, la 14 septembrie 1368, Ludovic lansează chemarea la oaste a feodalilor împotriva domnului „rebel”. Ce se întîmplase? Încă din timpul verii, Vidinul fusese amenințat de țarul din Tîrnovo. Situația ungurilor din părțile Vidinului devine critică mai cu seamă că toate păturile sociale de aici sînt profund ostile stăpînirii străine și abuzurilor comise de călugării franciscani. Se pare că Vlaicu nu e deloc străin de cele ce se petrec la

hotarul sudic al țării sale și, așa cum opinează majoritatea istoricilor, între el, Dobrotici, despotul Dobrogei și țarul de la Tîrnovo se încheie o înțelegere privind înlăturarea stăpînirii ungurești din Bulgaria.

Ludovic nu mai poate amîna confruntarea și se pregătește să intre în Țara Românească. Atacul este conceput din două direcții: o oaste comandată de Nicolae Lackfi urmează să coboare pe valea Teleajenului; cea de-a doua, oaste regală, comandată de rege, va ataca din Bulgaria. Regele intenționează să ocupe Severinul și de aici să înainteze în interiorul Țării Românești; în caz că Lackfi nu poate obține o victorie decisivă, cele două armate vor face joncțiunea și astfel vor desăvîrși supunerea țării; dacă el iese victorios, regele se va întoarce la Vidin, spre a consolida stăpînirea ungurească asupra acestei cetăți și a lărgi posesiunile sale la sudul Dunării.

La 12 noiembrie, Ludovic se află pe malul drept al fluviului, în fața Severinului. Încercarea lui de a-l traversa este împiedicată de Vlaicu aflat, după mărturia cronicarului ungur, pe celălalt mal cu o mare armată. Între timp, Lackfi ajunge pe Ialomița unde reușește să învingă pe Dragomir, castelanul cetății Dimbovița. Dar, „după aceea — arată cronica — înaintînd fără grijă mai departe prin [...] păduri, cînd se înfundase pe niște poteci foarte înguste a fost atacat de mulțimea românilor din păduri și din munți și a rămas mort [...]”. Și după ce ungurii, părăsind oastea, dădura dosul și o rupseră la fugă, ajungînd prin locuri noroioase și mlăștinoase, mulți dintre ei fură uciși de români; numai cîțiva au scăpat cu mare primejdie pentru persoana lor și cu pagube în avut.

Locuitorii Vidinului îi cer ajutor lui Vlaicu, după ce acesta ieșise victorios în confruntarea cu Ludovic; în scurtă vreme, ungurii și călugării franciscani sînt forțați să se predea sau să fugă. Timp de șase luni, Vlaicu rămîne stăpîn al Vidinului, după care, în înțelegere cu Ludovic, îl instalează din

Ostași din Țara Românească, în sec. XIV (după fresca din biserica domnească de la Curtea de Argeș)

În p. 2: acvila de pe reversul unui ducat de argint bătut de Vlaicu vodă — principala mobilă heraldică din stema Țării Românești

prietate imobilă, ceilalți nu”. Ca populație străveche a acestor locuri, românii erau stăpîni de pămînt; or, asemenea dispoziții erau de natură să-i constrîngă, mai ales pe nobilii români să treacă la catolicism. Similar, se petrec lucrurile și cu unii boieri din Țara Românească, adversari ai poli-

nou pe Scracimir, cumnatul său, în scaun. Prin victoria obținută, Vlaicu alungă primejdia ce amenința țara, zădărnici instalarea Ungariei ca putere balcanică. Pînă în 1369, pentru primii Basarabi, principala primejdie o reprezentaseră tendințele expansioniste ale statului feudal maghiar. Acum se profilează o nouă amenințare: puterea otomană. Expediția organizată la nordul Dunării de oștile acesteia, în 1369, este primul semn al apariției noii puteri în sud-estul european, pericol grav pentru independența statelor din Peninsula Balcanică. Puterea otomană se afirmă vertiginos: la 26 septembrie 1371, o armată la care participă mai toți despoții și principii sîrbi este înfrîntă la Cermen. Pînă în 1374 otomanii ocupă Tracia, Macedonia, apoi trec peste Balcani, supun o parte din Albania și Bosnia, ajungînd la malurile Adriatice. Țările bulgare devin vasale, iar statele feudale sîrbești sînt înfrînte la 1389, cea mai mare parte a lor recunoscînd suzeranitatea otomană. Se poate spune că începînd din 1370 Țara Românească este efectiv încadrată de două mari puteri, fiecare rivnînd să pună stăpînire pe spațiul dintre Carpați și Dunăre. Dublîndu-se primejdia externă, noile împrejurări solicită domnilor români o maximă prudență și, totodată, o mare abilitate diplomatică. Vlaicu este cel care, pentru prima dată, definește programul politic impus de evoluția politică din răsăritul european.

Astfel, în condițiile unei recrudescențe a ofensivei catolice (Ioan Paleolog depune jurămîntul prin care este consacrată unirea celor două Biserici și, în nădejdea obținerii unor ajutoare militare, trece la catolicism), Vlaicu pare dispus și el să facă unele concesii. El recomandă supușilor de rit catolic să primească cum se cuvine pe episcopul ce le este trimis din Transilvania și să-i dea ascultare. La 19 ianuarie 1370, papa o feliicită pe Clara, cea de-a doua soție a lui Nicolae Alexandru și mamă vitregă a lui Vlaicu, pentru că reușise s-o conver-

Papa Urban V (1362-1370)

tească la catolicism pe fiica ei, soția lui Scracimir.

În acest moment, atît de dificil pentru Biserica orientală, Vlaicu creează, în toamna anului 1370, o nouă mitropolie, la Severin, justificată de actul sinodal prin aceea că „poporul acestei țări se înțimplă să fie mult, ba aproape nenumerat”, din care pricină „nu este de ajuns un singur arhieru la atîta mulțime mare de popor”. La acestea se adaugă prezența unui al treilea mitropolit, este vorba de Daniil al Vidinului, care fusese alungat peste Dunăre.

Ambițiosul angevin Ludovic cel Mare

Aducerea sa în Țara Românească ne este explicată ca izvorînd din dorința lui Vlaicu: „pentru că cere și marele voievod, domnul de bun neam al locului aceluia [...] ca să împlinescă acolo oarecari slujbe arhieresti...”. Mai mult încă, în acest context, domnul îl cheamă pe Nicodim¹, călugăr instruit, care-și petrecuse o parte din viață la Muntele Athos, să vină în țară pentru reorganizarea vieții monahale. Acesta ridică mănăstirea Vodița chiar în vecinătatea locurilor celor mai amenințate de ofensiva catolică: Banatul românesc, adică acolo unde nezeii ortodocși, după victoria lui Vlaicu, își manifestaseră vîdit nemulțumirea împotriva lui Ludovic. În același timp, domnul român poartă tratative cu Hariton egumen la Athos, căruia îi acordă ajutoare pentru ridicarea unor fortificații în jurul Cutlumușului (mănăstire la Muntele Athos² - n. a.), moșii și vite pentru întreținerea călugărilor. Se inițiază, astfel, un contact mai strîns cu Athosul, ceea ce îi permite să realizeze împăcarea dintre Biserica sîrbească și Patriarhia constantinopolitană (conflictul dura încă din 1345, cînd Ștefan Dușan cucerise o mare parte din teritoriile Imperiului bizantin, iar Biserica sîrbească se sustrăsese autorității patriarhale).

O delegație formată din călugări de la Athos, la care participă și Nicodim, reglementează acest conflict, restabilind unitatea spirituală a sud-estului european. Amenințat dinspre sud și nord-vest, Vlaicu duce o politică prudentă în ultimii ani ai domniei sale. Deși Ludovic ezită să inițieze noi acțiuni, totuși în 1375 el reușește pentru scurt timp să ia în stăpînire Severinul. Se pare că, în timpul acestor lupte pentru cetatea de pe malurile Dunării, ori, la scurt timp după aceea, s-a stins din viață, în împrejurări necunoscute și Vlaicu-Vladislav, una dintre marile personalități ale trecutului nostru.

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 1/1969.

² Vezi Magazin Istoric, nr. 7/1975.

● *Lucrețiu Pătrășcanu a fost unul din activiștii și conducătorii de seamă ai partidului, al poporului român.*

● *Era un om de mare valoare intelectuală, un om de vastă erudiție și cultură marxist-leninistă, un remarcabil conducător de partid.*

NICOLAE CEAUȘESCU

LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU

Tinăr comunist

CRISTIAN POPIȘTEANU

1900 - 1975

Magazin istoric a publicat de-a lungul anilor, urmînd hotărîrii C.C. al P.C.R. din aprilie 1968, multe pagini evocînd activitatea și lupta lui Lucrețiu Pătrășcanu¹, inclusiv documente practic necunoscute în circuitul istoriografiei noastre². Iată acum cîteva scrisori din primii ani ai tinereții sale care au fost deopotrivă și primii ani marcînd prezența sa activă în Partidul Socialist din România, transformat la 8 mai 1921 în partid comunist.

Sînt documente de o factură intimă. Mai întîi o carte de vizită. Apartine, după identitatea ce o avea înscrisă pe ea, lui Lucrețiu D. Pătrășcanu — Student în drept — Bulevardul Maria 57 (actualmente Bulevardul Gh. Coșbuc). Este adresată unui prieten căruia îi aducea la cunoștință următoarele: „Mîine, duminică, între orele 11-12 sîntem anunțați la Dobrogeanu Gherea³. Te rog să

fii mîine dimineață la 10 1/2 la Universitate ca să ne putem întîlni. Salutări. L. Pătrășcanu“. După care urma un post scriptum emoționant „Spre seară la 8 1/2 mă înscriu în partid. Dacă vrei vino și tu la înscrierea noastră. E ținută ca un act de extremă prudență“. Fără a-i cunoaște destinatarul credem că biletul datează din octombrie 1919, cînd Lucrețiu Pătrășcanu devenea membru al Partidului Socialist din România, în cadrul căruia, după propria mărturisire de mai tîrziu, se situează imediat la stînga. Așadar, iată o nouă atestare că în preajma vîrstei de 19 ani (pe care-i

împlinea la 4 noiembrie) Lucrețiu Pătrășcanu, sub impulsul tumultuoaselor lupte sociale și îndeosebi al avîntului revoluționar muncitoresc și-a ales definitiv calea de urmat în viață. Găsim cele cîteva rînduri de pe această carte de vizită din preajma evenimentului intrării sale în partidul socialist investite cu simplitatea și înfrigurarea proprii adolescenței, expresie totodată a celui stil direct, hotărît, neechivoc, rămas propriu lui Pătrășcanu.

Celelalte documente sînt două scrisori din perioadă studiilor din Germania. Ele sînt adresate unui prieten aflat la

¹ Vezi Magazin istoric, nr. 5/1968.

² Vezi Magazin istoric, nr. 4/1974.

³ Probabil Alexandru Dobrogeanu-Gherea unul dintre militanții de frunte ai P.C.R. din deceniul trei, fiul cunoscutului fruntas al mișcării muncitorești din România, filozoful, sociologul și criticul literar marxist Constantin Dobrogeanu-Gherea.

Paris și care locuia în Rue Quatrefores 4 (Hotel Ermitage). Ambele datează din 1923, an în care Germania cunoștea convulsiile Republicii de la Weimar, ale ruinei economice postbelice, ale primului puci hitlerist avortat pe străzile capitalei bavareze München, an în care cu tot refluxul valului revoluționar, proletariatul german se manifesta cu fermitate sub steagul tinărilor său partid comunist. Inevitabil, Pătrășcanu — plecat la studii din octombrie 1922 și ajuns în Germania în ianuarie 1923, pentru a urma cursuri de economie politică, filozofie și statistică — avea să se aplece cu interes și fervoare și asupra fenomenelor sociale, politice, economice din Germania. Cele două scrisori sînt ecoul observațiilor sale — observații ale unui student comunist român maturizat de primii ani ai experienței revoluționare cînd participase intens la promovarea ideologiei marxist-leniniste, la organizarea Partidului Comunist Român, a Uniunii Tineretului Comunist, a presei de partid, lucrînd în redacțiile ziarelor **Tineretul socialist** și **Socialismul** (între timp, în 1922, el vizitase și Uniunea Sovietică, îl cunoscuse pe Lenin, trăise pe viu atmosfera de după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie). Reproducem aici pasajele privind reflecțiile sale din contactul cu realitățile Germaniei.

Iată ce scrie el la 23 februarie 1923 din Leipzig: „Aici am foarte multe și folositoare lucruri de învățat pentru mișcarea noastră din țară și tot ce va fi cu puțință de învățat în Germania, în toate domeniile voi învăța. Sînt hotărît să nu pierd vremea și eu cam știu cînd vreau să n-o pierd. Nu-ți poți tu închipui, Anca, ce mare rezervă, cît de adîncă și nesecată este Germania. Un rezervor de știință, de gîndire umană acumulată cu grijă și — treaba de predilecție a neamului — sistematizată. De aceea nu regret absolut cituși de puțin că am venit în Germania.

Dimpotrivă. Dacă nu pot încă activa, urmăresc însă îndepărate situația partidului nostru ca și situația generală politică a Germaniei, care e extrem de interesantă. E o înșurire de curente potrivnice, o înlănțuire, o încercare de distrugere a unui regim și de menținere a lui prin toate mijloacele, o succesiune întreagă și rapidă de situații, care pentru mine, lipsit complet de orice soi de prejudecăți și care cred că am început să văd lucrurile sub adevărata lor formă și aspect, prezintă o extrem de interesantă analiză”.

În ultima lună a anului, la 1 decembrie, Lucrețiu Pătrășcanu își continuă — scuzîndu-se pentru întîrzierea cu care-i răspunde prietenului său — observațiile: „În Germania situația e extrem de interesantă. În afară de tragicul mizeriei, care în adevăr apare nu numai odată în cele mai crude forme, luptele sociale de aici sînt pline de învățăminte și interes. Dacă aș putea să-ți scriu pe larg, ai putea să-ți dai seama de mersul și nașterea unei revoluții. Să nu crezi că vorbesc numai din entuziasm”.

El se referă apoi pe larg la înfruntarea dintre clasele exploatatoare și numerosul proletariat al cărui conducător devenise Partidul Comunist German, întrebîndu-se „de ce acest proletariat nu ia azi puterea așa cum a fost în Rusia, sau de ce nu a făcut acest lucru în 1919, în prima revoluție?” și formulează o serie de remarci delimitate la situația concret istorică a mișcării muncitorești și a social-democrației germane. El vorbește despre „avîntul revoluționar al maselor ajunse pur și simplu în mizerie, în foamete, în privațiuni pe care tu de acolo e greu să ți le închipui”, relevînd că „fenomenul acesta de revoluționare a maselor într-un cadru în care nici unul dintre fenomenele subiective revoluției nu lipsește, e azi axa centrală a luptei de clasă în Germania”.

De reținut concluzia finală din scrisoare ce relevă spiritul lucid, vizionar al lui Pătrășcanu. „Ceea ce îți scriu eu, sînt lucrurile în linii generale. Să nu-ți închipui că eu cred că mine dimineată va fi revoluție. Ar fi copilăresc din partea mea. O revoluție e ceva mai greu decît o simplă luptă la șah. Să așteptăm e lucrul cel mai nimerit și lucru pe care îl și fac de altfel”.

Dacă am citat cu prioritate pasajele referitoare la contextul politic general al celor două scrisori am făcut-o pentru interesul pe care-l degajă în privința formării gîndirii politice a militanților Pătrășcanu. Dar și alte subiecte (familia, dragostea, studiul) dezvăluie aceeași seriozitate și profunzime în preocupări. Rămîi impresionat de tenacitatea, disciplina, puterea de muncă, de care dă dovadă studentul Pătrășcanu. În cea dintîi scrisoare el își informa prietenul „n-am putut să mă înscris în semestrul de iarnă, așa că Universitatea o voi începe de-abia în aprilie, semestrul de vară. Pînă atunci voi continua învățatul nemțeștii unde fac foarte mari progrese. După mai puțin de o lună de lucru sistematic (9-10 ore de muncă în fiecare zi) am parvenit nu numai să traduc curent și lucruri relativ grele, dar să-mi înmulțesc așa vocabularul încît să abandonez cu ușurință orice mijloace auxiliare de exprimare — mini, picioare, semne din cap etc. — și să fac frazele mai mult sau mai puțin (desigur e mai mult mai puțin, decît mai mult) gramatical. În orice caz, progresele pe care le-am făcut au fost o revelație pentru tov-ii din Berlin și chiar pentru mine. Sper că pînă la începutul semestrului să abandonez definitiv dicționarul și să vorbesc cel puțin curent. Marele avantaj e că aici nu cunosc nici un român și tovarășii cu care am legături nu vorbesc decît nemțește, așa încît vrei nu vrei „bea Grigore aghiazmă” și „vorbește nemțește”!

Lipsca ăre o foarte bună facultate de filozofie — din care face parte economia politică în care mă voi specializa — și încă mai mult niște «năstrugnice» biblioteci. Îți închipui ce mare fericire cînd le voi putea utiliza? Mi s-a deschis un gust de învățat, de cunoscut, de citit extraordinar. De aceea, deși munca pe care o fac, migăloasă și obositoare, nu numai că nu mă obosește, dar îmi face o foarte mare plăcere. În primul rînd vreau să cunosc bine marxismul și cele dintîi lecturi sunt (Am început cu **Materialismul istoric** al lui Buharin) și vor fi lucrările marxiste. Prin mai voi începe **Capitalul**. Nu vreau să-l încep mai devreme întrucît e necesar să citesc alte lucruri înainte". Peste nouă luni progresul era notabil: „Situația mea personală e cam proastă; e aici o foarte mare lipsă și o scumpete groaznică. Totuși — în afară de ultimele zile cînd m-am simțit cam slăbit — muncesc cu foarte multă plăcere. Studiez «à fond» **Capitalul**, care-mi dă viață și suflet. La sfîrșitul lui decembrie sper să termin vol. I. Afară de asta am început să studiez clasicii. Am făcut pe physiokrați și acuma isprăvesc pe Adam Smith. Vreau să fac studii foarte temeinice. Rămîne numai de văzut rezultatul, sau ca să spunem așa, numărutul bobocilor".

Repere politice, confesiuni sentimentale, devoțiuni intelectuale, se succed și se împletesc în cele două simple scrisori. În urmă cu 52 ani, între atitea alte idei, tinărul comunist își destăinuia în ele o delicată și neclintită opțiune de viață forțată în acei ani ai începuturilor: „Am văzut lucruri mari și minunate, care mi-au umplut sufletul de mari nădejdi și de mari credințe..." Nădejdi și credințe cărora Lucrețiu Pătrășcanu le-a rămas fidel de-a lungul întregii sale vieți.

Lucrețiu Pătrășcanu (în draple), împreună cu mama și fratele său Dănuț Pătrășcanu (fotografie din anii 1912-1913)

În pragul maturității

dragă
 Că de sîcîntă dintr-o praprie în fața
 morone se pleacă de aici și se va la Paris.
 Nam într-o senza absolut chef să ple-
 de aici, în toate ce mîncă fieru în ducă.
 Dacă eu voin mîncă puter înscut — at
 tunc mîncă suf la sfîrșitul sfîrșitului
 fîrșitului mîncă fîrșit — mîncă a mîncă
 lîcă sau mîncă purpore în la Paris
 Hai am aș de mîncă de mîncă
 aici? Bani aș mîncă de mîncă
 Eu mîncă de mîncă, ca am mîncă
 și fîrșitului mîncă, oșă t mîncă, mîncă
 anul mîncă
 Cu mîncă de mîncă a mîncă
 mîncă mîncă : L. Pătrășcanu
 L. Pătrășcanu
 M. M. Werns
 Lufrij
 Fîrșitului 4 x 4

Profesor universitar

LIVIA DANDARA

În Universul din 16 martie 1946, apărea un anunț al Universității din București prin care se scotea la concurs postul de profesor la Catedra de economie teoretică de la Facultatea de drept. Printre cei cinci candidați se afla și Lucrețiu Pătrășcanu.

Dosarul alcătuit cu acel prilej, care se păstrează la Arhiva Universității, cuprinde o suită de cereri, adrese, acte personale, procese-verbale, mărturii deosebit de importante pentru cunoașterea activității didactice universitare a lui Lucrețiu Pătrășcanu.

Cererea sa de înscriere la concurs, datînd din 4 aprilie 1946, era însoțită de un memoriu în care se specifica, „Studii universitare: licențiat magna cum laude al Facultății de drept din București; doctor în filozofie la Universitatea din Leipzig: obiect principal — economia politică, obiecte secundare — istoria filozofiei și statistica; lucrări științifice...” Memoriul cuprindea lucrările principale:

„Reforma agrară din România Mare și urmările ei — 1925; Băncile și beneficiile lor (în *Independența economică*, nr 1-2 — 1928); Început de crize în economia mondială (în *Viața românească*, sub pseudonimul O. Boldur) — 1938; **Problemele de bază ale României**, Editura Socec — 1944; *Sub trei dictaturi*, Editura Forum — 1945; *Un veac de frământări sociale*, Editura Cartea Rusă — 1945; *Curenți și tendințe în filozofia românească*, Editura Socec — 1946”.

Conform regulamentelor în vigoare pe atunci, candidatul trebuia să susțină, în fața unei comisii special constituită, cinci probe. Membrii comisiei își consemnau aprecierile individuale, în scris și acordau un calificativ, prin notă. Pentru a fi admis, candidatul trebuia să întrunească între 16-20 puncte. Concursul s-a desfășurat între 12-18 aprilie 1946 și a însemnat un strălucit succes al lui Lucrețiu

Pătrășcanu. Este edificatoare în acest sens concluzia finală a comisiei, cuprinsă în procesul-verbal nr. 6: „Mediile obținute de Lucrețiu Pătrășcanu au fost 19 la toate probele [...], drept pentru care a fost proclamat reușit”.

Aprecierile specialiștilor asupra lucrărilor candidatului, precum și asupra orientării sale științifice, relevată în colloquiile susținute, constituie, totodată, o recunoaștere a noii concepții profund științifice care începuse să-și facă drum spre catedrele universitare: materialismul dialectic și istoric marxist. Și nu este deloc întimplător că purtătorul acestora era unul dintre militanții de frunte ai P.C.R. — partid care, după decenii de luptă eroică în condiții de ilegalitate, în situația istorică creată prin victoria insurecției din august 1944, desfășura o complexă activitate înnoitoare în diferite domenii ale vieții social-economice și politice românești.

Iată și cîteva spicuiuri din aprecierile membrilor comisiei de examinare: „Din analiza lor [a lucrărilor candidatului — n.a.] rezultă că autorul tratează cu deosebită competență științifică, originalitate, personalitate și informație, problemele intrînd în cadrul catedrei vacante...” (prof. I. L. Georgescu).

„În fiecare din aceste lucrări, autorul tratează cu o varietate extindere problemele de economie politică, teoretică și practică [...] Autorul exprimă punctele sale de vedere cu documentare și deosebite înșușiri dialectice” (prof. Valeriu Bulgaru).

„Scrisă clar, cu metodă și îndemnare [...] în lumina concepțiunii materialiste a autorului, evoluțiunea economiei

românești în ultimul veac și situațiunea ei actuală, sub aspectul agrar, industrial și social” (aprecierea prof. Victor Bădulescu asupra lucrării **Problemele de bază ale României**).

Prof. Constant Georgescu, președintele comisiei, arăta în legătură cu teza de doctorat: „... o considerăm ca una din cele mai serioase lucrări ce s-au scris asupra celei mai importante probleme economice din România”, iar în privința articolului **Băncile și beneficiile lor** ținea să remarce: „Problema este tratată în mod complet și în mod științific pentru prima dată în România, autorul dînd dovadă de multă competență și originalitate științifică, întrebunînd o metodă nouă și desăvîrșită, pentru lămurirea unei probleme de o deosebită importanță pentru România”. Același profesor aprecia că lucrarea **Problemele de bază ale României** îl clasează pe autor „printre primii gînditori din România în domeniul științelor economice”, iar despre cartea **Sub trei dictaturi** menționa că: „stabilește în mod cu totul original fenomenele economice care au fost, după părerea d-sale, cauza determinantă a regimurilor dictatoriale din România”.

În cadrul concursului, Lucrețiu Pătrășcanu a susținut și un colocvii pe un ansamblu de teme trase la sorți din cele 12 probleme propuse de membrii comisiei, de fapt un complex chestionar pe teme teoretice de economie politică în general, cu aplicarea lor la realitățile românești de-a lungul veacurilor. Totodată, candidatul a susținut, ca probă practică și două prelegeri publice, cu subiecte trase, de asemenea, la sorți. Dintr-o

declarație aflată la dosar, reiese că Pătrășcanu a renunțat la termenul de 24 ore prevăzut pentru pregătirea acestor probe. Grabă? Nu! Siguranța omului de știință, stăpîn pe domeniul în care urma să predea de la înălțimea catedrei universitare.

Ambele prelegeri — **Formele capitaliste în economia Principatelor române și Munca, factor de producție** — au fost expuse în amfiteatrul nr. 2 al Facultății de drept. Proba de seminar cuprinzînd „Aplicațiuni cu studenții, conștinđ în bibliografie, întrebări și răspunsuri referitoare la subiectul prelegerilor” a avut loc în aceeași incintă.

În urma trecerii cu deosebit succes a tuturor acestor probe, printr-o adresă a Ministerului Educației Naționale, decanul Facultății de drept era înștiințat că, prin decretul nr. 1612, publicat în **Monitorul oficial**, nr. 119 din 24 mai 1946, „dl. dr. Lucrețiu Pătrășcanu se numește pe data de 1 octombrie 1946 profesor titular la Catedra de economie teoretică...”.

Campania electorală în vederea alegerilor parlamentare din toamna anului 1946 (Pătrășcanu a candidat pe listele B.P.D. la Arad), solicitările intense pe care i le impuneau activitățile ca membru al guvernului, precum și faptul că se afla printre cadrele de bază ale P.C.R. nu l-au împiedicat pe Pătrășcanu să-și onoreze sarcinile universitare. Cum reiese din dosarul cu procese-verbale ale consiliilor profesoriale de la Facultatea de drept, solemnitatea prezentării noului profesor a avut loc la 18 decembrie 1946. Decanul George Fotino declara cu acel prilej cerința „ca din știința fiecărui dintre noi să dăruim o fărîmă care să sporească pa-

trimoniul spiritual al acestei instituțiuni, pe care urez fiecăruia să ajungă să o iubească și să-i fie folositor”.

În răspunsul său, Lucrețiu Pătrășcanu arăta că venea în facultate „cu dorința de înnoire, pe care o impun vremurile și de democratizare a instituțiunilor”, convins fiind că „tendința aceasta de democratizare se va afirma tot mai tare în Universitate”.

La 29 ianuarie 1947, noul profesor depunea jurămîntul

miei politice; în celelalte cinci, autorul își propunea să prezinte studenților „încadrarea evoluției poporului român, încadrare privită prin aceleași criterii stabilite în lecțiunile trecute privitoare la întreaga omenire”.

În prelegerea referitoare la **Dreptul vechi românesc** menționa direcțiile de cercetare fundamentale care au preocupat pe istoricii români — permanența pe aceste meleaguri a elementului daco-ro-

Cu prilejul unui mare miting al F.N.D. organizat în septembrie 1946, pe stadionul ANEF din Capitală

solemn, urmînd să predea la anul I cursul de Economie teoretică, iar la anul II pe cel de Istorie a doctrinelor economice. Pentru cea dintîi disciplină, în anul 1947, a apărut litografiat cursul său de **Economie teoretică**. Primele cinci prelegeri tratau problemele generale ale econo-

miei politice; în celelalte cinci, autorul își propunea să prezinte studenților „încadrarea evoluției poporului român, încadrare privită prin aceleași criterii stabilite în lecțiunile trecute privitoare la întreaga omenire”. În prelegerea referitoare la **Dreptul vechi românesc** menționa direcțiile de cercetare fundamentale care au preocupat pe istoricii români — permanența pe aceste meleaguri a elementului daco-ro-man — de o parte și de alta a Munților Carpați și determinarea primelor forme de organizare politică și economică pe teritoriul nostru — autorul considerînd că, prin clarificarea acestor probleme, se va putea explica originea istorică a marii proprietăți la români și, implicit, se vor putea susține drepturile legitime ale țărănimii asupra pămîntului. În sprijinul opiniei sale, prezenta succint și polemic teoriile și considerațiile unor specialiști în problemă, subliniind cîteva concluzii: țăranul român apare în istorie ca un om liber; țărănimea și-a afirmat în mod neîntreput dreptul ei străvechi asupra pămîntului, invocînd un **drept românesc** existent în momentul formării poporului român ș.a.m.d. Într-o altă prelegere, **Evoluția raporturilor de producție în istoria poporului român**, după ce înfățișa cele două puncte de vedere din istoriografia românească — unul considerînd evoluția similară cu a celorlalte popoare europene, altul susținînd o evoluție proprie, originală — Pătrășcanu trecea în revistă momentele principale care au jalonat începuturile, consolidarea și degradarea relațiilor de tip feudal în țara noastră, conchizînd că la începutul sec. XIX existau în țara noastră toate

categoriile sociale existente în Europa în acel timp.

În celelalte prelegeri — **Definiția regimului de producție capitalist și Analiza structurii economice a României** — Pătrășcanu a dovedit aceeași

profundă cunoaștere a realității românești.

Limpezimea ideilor cuprinse în cursul amintit, abordarea științifică, marxistă, a temelor ne permit să-l cunoaștem

pe Lucrețiu Pătrășcanu nu numai în calitatea sa de eminent militant de partid, de om politic multilateral, ci și în ipostaza omului de știință, a profesorului.

Istoric marxist

Dr. AL. GH. SAVU

Explorarea vastei moșteniri științifice lăsate de Lucrețiu Pătrășcanu a înregistrat, în ultimul deceniu, progrese notabile. În lumina lor se pot evalua mai riguros dimensiunile prodigioase ale acestui spirit multivalent și original, care a adus o imensă contribuție la gândirea socială românească a vremii sale. În filozofie sau drept, în politologie sau economie politică, în istorie sau filozofie a istoriei, deopotrivă, brazda adâncă trasă de Pătrășcanu marchează, dacă nu întotdeauna începuturi, cel puțin deschideri mai largi spre etape superioare ale cunoașterii.

Știința istorică românească este, incontestabil, unul dintre marile beneficiari ai creației eminentului teoretician comunist. Ne gândim, în primul rând, la locul central pe care lucrările sale, Un veac de frământări sociale. 1821-1907 și Sub trei dictaturi continuă să-l ocupe și astăzi în istoriografia din țara noastră. Ultima, îndeosebi, rămâne cea mai reușită frescă a perioadei interbelice și a anilor dictaturii mareșalului Ion Antonescu — o frescă remarcabilă prin bogăția informației, prin rafinamentul analizei, prin arta reconstituirii evenimentelor petrecute și, mai ales, prin acea năzuință onestă spre adevăr proprie autorului ei. Ne gândim, în al doilea rând, la ideile fecunde cu care Lucrețiu Pătrășcanu a îmbogățit și a înnobit filozofia istoriei, contribuind la afirmarea materialismului marxist în gândirea istorică românească, stimulând investigația creatoare, temerară, opusă ireconciliabil, dogmatismului și linzezeii gândirii. Ca filozof al istoriei, Lucrețiu Pătrășcanu s-a orientat spre probleme autentice, fundamentale ale cercetării trecutului, refuzând calea facilă pe care diverși specialiști de la noi și de aiurea s-au lăsat nu odată antrenati în focul unor controverse sterile. Soluțiile propuse de el își păstrează — peste timp — valabilitatea, constituind, astăzi ca și ieri, o temă de meditație pentru istoricii de profesie asupra naturii și funcției sociale a domeniului lor de investigație.

Experiența umană concentrată

Fiecare generație este animată de o vie curiozitate pentru cunoașterea oamenilor trecutului și a faptelor lor: cum au trăit cei de odinioară? cu ce probleme au fost confrunțați? și cum le-au soluționat? Iar istoricii, din cele mai vechi timpuri și pînă în zilele noastre, s-au străduit să satisfacă nesecata curiozitate a contemporanilor lor, scormind în mizăle arhivele prăfuite, scoțind la lumină tezaure îngropate de veacuri, reconstituind din urme răzlețe chipuri de oameni și fresce de epoci.

În spatele acestei neastîmpărate curiozități se află însă — după cum relevă Pătrășcanu — un interes profund, permanent, care ține de însăși

natura umană. Istoria este, înainte de toate, o formă de cunoaștere și de autocunoaștere definitorie pentru societatea umană și indispensabilă mișcării ei progresive. Prin istorie, trecutul reconstituit din urmele sale, regîndit critic, este integrat — ca experiență trăită, ca valori materiale, etice și spirituale create — lumii prezente, devenind o componentă a istoriei aflate în curs de înfăptuire. Prin istorie, aplecîndu-se asupra trecutului, prezentul capătă conștiința de sine, își evaluează mai lucid propriul loc în succesiunea de epoci înlănuite pe scara infinită a devenirii. Și tot în istorie găsește prezentul din ce să-și faurească unul dintre suporturile moral-volitive durabile în bălălia pentru dezlegarea problemelor sale, pentru prevenirea sau corijarea erorilor, pentru depășirea mo-

mentelor de restriște și auto-perfecționarea care rezultă, organic, din dialectica înfruntărilor sociale.

Aceste adevăruri au fost sintetizate admirabil de Lucrețiu Pătrășcanu: „Pentru înțelegerea și explicarea atât a fenomenelor sociale și politice trecute, ca și pentru fixarea drumului pe care are de mers poporul român în viitor, problema determinării liniilor evoluției lui este de cea mai mare însemnătate. Căci viitorul nu poate să constituie un salt în necunoscut, ci se desprinde și se încheagă, în același timp, din elementele și materialul pe care îl oferă tocmai trecutul”¹. Și mai departe: „Legind trecutul cu prezentul, reactualizînd lupte și fapte din tre-

¹ Lucrețiu Pătrășcanu: Un veac de frământări sociale. 1821-1907. Ed. Politică, 1969, p. 7.

cutul apropiat al poporului român, multe sint învățămintele care pot fi trase. Mai puțin poate din victoriile obținute, cit mai ales din greșelile, slăbiciunile și înfringerile suferite. În acest scop, și cu această intenție, au fost scrise paginile de față¹.

Pătrășcanu a afirmat viguros, conceptual și în fapt, prin înșăși orientarea lucrărilor sale, adevărul că așa cum nu a existat și nu, poate exista o „artă pentru artă” detașată de frământările lumii reale, nu a existat și nu poate exista o „istorie pentru istorie” creată din pasiune platonice pentru fermecătoarea Clio. Fiecare generație a investit mijloace materiale considerabile, specialiști și timp în cercetarea istorică tocmai pentru că aceasta — ca transmitătoare a experienței trecutului — a servit unei comenzi sociale determinate, iar istoricii s-au bucurat de prețuirea contemporanilor în măsura în care au fost receptivi la imperatiile vremii lor.

Particularul și generalul

Scriserile lui L.D. Pătrășcanu oferă un minunat exemplu de racordare a cercetărilor istorice la imperatiile autentice ale prezentului. Nu este, poate, de prisos să reamintim că **Sub trei dictaturi** a fost concepută în plină dominație fascistă, cu scopul precis de a extrage din experiența istorică acele elemente care puteau să fie inserate activității politice practice desfășurate de comuniști pentru organizarea luptei întregului popor în vederea eliberării țării.

După cum **Un veac de frământări sociale. 1821-1907** și **Problemele de bază ale României** au fost destinate nemijlocit fundamentării programului P.C.R. în etapa revoluției popular-democratice.

Într-o epocă de doctrinarism rigid, de aplicare mecanică la condiții dintre cele mai diverse a unor șabloane, scheme și rețete cu pretenție valabilitate universală, Lucrețiu Pătrășcanu a afirmat consecvent necesitatea analizei marxiste creatoare și a demonstrat

magistral că pentru înțelegerea realităților românești trebuia să se pornească de la cercetarea aprofundată a înșei acestor realități. El a reușit, de asemenea, să infirme, în puncte esențiale, tabloul propus de unii predecesori care au văzut în structura social-economică și în regimul politic din România niște trepte sau stadii inferioare, imperfecte, similare aceloră parcurse la timpul lor de structurile social-economice și de regimurile politice din țările capitaliste avansate.

Eforturile lui Lucrețiu Pătrășcanu în direcția determinării specificității evoluției ordinii capitaliste în România și în alte țări situate în aceeași regiune geografică, evoluție care a configurat forme deosebite, particulare de infra și suprastructuri burgheze, ne duc cu gândul la tentativele similare făcute de un alt eminent teoretician marxist, C. Dobrogeanu-Gherea, cu cîteva decenii mai înainte. Admiterea existenței unei multitudini de forme, circumscrise aceluiași tip de orînduire, nu exclude, desigur, studiul comparat, de care nici o știință veritabilă nu se poate dispensa. În viziunea lui Pătrășcanu, însă, comparația vizgază formele particulare în care se manifestă generalul, refuzînd identificarea vreunei dintre aceste forme cu generalul însuși.

Din această perspectivă a abordat L.D. Pătrășcanu dezvoltarea economică și politică a țării noastre în ultimele două secole. Lucrările sale conțin, credem, elemente fundamentale pentru o caracterizare adecvată a epocilor modernă și contemporană deși autorul, din motive inerente epocii istorice în care și-a format și formulat convingerile, nu s-a putut sustrage unei anumite influențe a vechilor teze și aprecieri.

Nezdruncinata încredere a ostașului

Intrînd în vîltoarea controverselor științifice ale vremii lui, Lucrețiu Pătrășcanu s-a considerat un ostaș aflat în slujba unei concepții — marxismul — a unui ideal — societatea socialistă — și a unui partid — Partidul Comunist

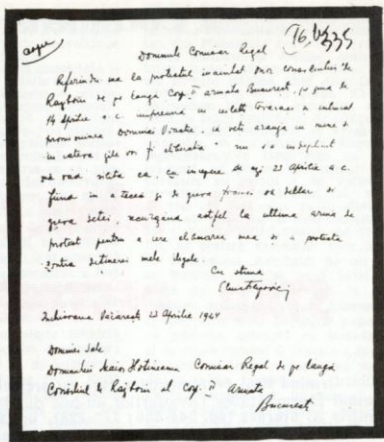
Român. De aici, intransigența ideologică ce străbate întreaga operă elaborată de Pătrășcanu, de la prima pînă la ultima filă. De aici, încrederea nezdruncinată în destinel istoric al poporului și partidului său, în capacitatea națiunii române de a depăși vicisitudinile timpului și a-și făuri destinul, fără ingerințe străine. De aici, preocuparea ca scrisul său să poată fi înțeles nu numai de grupul restrîns al celor „inițiați”, ci și de cercurile largi ale opiniei publice.

Combativitatea, spiritul partinic se bîmbîn armonios în scrierile lui Lucrețiu Pătrășcanu cu o desăvîrșită obiectivitate științifică. Niciăieri inventivul nu se substituie argumentului; niciăieri tonul civilizat, academic (în sensul cel mai bun al cuvîntului), nu cedează locul proceselor de intenții sau adjectivelor peiorative, pe care unii le confundă cu intransigența.

Au trecut trei decenii de la apariția primelor ediții ale lucrărilor lui Pătrășcanu. În acest rîstimp, istoriografia noastră a făcut mari pași înainte pe calea investigării trecutului și a afirmării în concertul științei universale. Așupra evoluției ei și-au pus, decisiv amprenta, gîndirea științifică a partidului nostru, tezele — de o inestimabilă valoare teoretică și metodologică — cuprinse în opera secretarului general al P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu. Pornind de la această operă se poate vorbi, cu deplină îndreptățire, despre o nouă etapă, superioară, în dezvoltarea științei istorice românești.

În peisajul istoric contemporan, lucrările lui Lucrețiu Pătrășcanu își află, însă, un loc și un rost bine definite. Nu numai pentru că au marcat, la timpul lor, un moment de virf în dezvoltarea istoriografiei marxiste din țara noastră. Ci — și mai ales — pentru că, degajate de părțile perisabile, aceste lucrări se integrează armonios ansamblului gîndirii istorice a prezentului. Cu cită îndreptățire îndemna tovarășul Nicolae Ceaușescu „ca în rîndurile intelectualității de astăzi să avem cit mai mulți oameni ca Pătrășcanu, luptători hotărîți pentru cauza socialismului și comunismului, a umanismului socialist!”

¹ Op. cit. p. 20.

File dintr-un dosar **PROTESTUL ELENEI FILIPOVICI**

MARIA TĂLĂNGESCU, ION TOACĂ

Dosarul 1237, alcătuit la închisoarea Văcărești între anii 1923-1925. Aproape fiecare filă din cuprinsul său constituie un document ce ilustrează spiritul de jertfă, ferma solidaritate, consecvența revoluționară ale comuniștilor internați aici, dârzenia cu care ei se ridicau împotriva măsurilor represive luate de autorități față de deținuții politici.

Iată fila 16. Ea cuprinde protestul adresat de Elena Filipovici maiorului Hotineanu, prim comisar regal al Consiliului de Război de pe lângă Corpul 2 armată din București. Protestul are numai cîteva rânduri. Suficiente, însă, pentru a reconstitui o parte din biografia acestei neînfricate luptătoare, intrată în mișcarea revoluționară la 18 ani, inculpată în procesul din Dealul Spiirii din 1921-1922, secretară a organizației revoluționare de tineret și redactor la ziarul **Tineretul socia-**

list. Ce ne dezvăluie fila amintită? La 14 aprilie 1924, Elena Filipovici se afla din nou încarcerată la închisoarea Văcărești. Drept urmare, ea a declarat greva foamei, adresînd totodată, un energic protest primului comisar regal al Consiliului de Război de pe lângă Corpul 2 armată. Promisiunea autorităților de a o pune în libertate nu a fost respectată și, în consecință, Elena Filipovici a adresat un nou protest — cel de pe fila 16 a dosarului amintit mai sus — în care, pe lângă învinuirea adusă administrației închisorii, făcea cunoscut că, din acel moment, declara și greva setei. Tonul demn și combativ al protestului scoate și mai mult în evidență calitățile ei deosebite de luptătoare revoluționară, spiritul de sacrificiu pentru cauza proletariatului.

La acțiunea Elenei Filipovici s-au alăturat, imediat și alți militanți aflați în închisoare. Energicul protest a determinat constituirea unei co-

misii speciale, care, prin rezoluția adoptată la 3 mai 1924 (fila 23), a decis eliberarea Elenei Filipovici și a încă doi luptători revoluționari: Gheorghe Cristescu și Pascal Constantinescu. Eliberare temporară. Pentru că, din alte documente aflate în dosarul menționat, rezultă că organele Siguranței au continuat s-o urmărească îndeaproape. La 29 decembrie 1924, împotriva ei a fost lansat un mandat de urmărire și în ianuarie 1925 ea s-a aflat, din nou, între zidurile închisorii. La 31 ianuarie 1925, a adresat un nou protest primului comisar regal al Consiliului de Război de pe lângă Corpul 2 armată, declarînd, împreună cu alte militante, greva foamei pentru a obține eliberarea tuturor comuniștilor întemnițați la Văcărești și jilava și solicitînd, de asemenea, drepturi politice speciale pentru deținuți, anchetarea înscenărilor la care recurgeau organele Siguranței împotriva comuniștilor.

ÎN MÎINILE NOASTRE STAU DESTINELE ROMÂNIEI

Urmind firul evenimentelor care au premers marele act al Unirii din 1859, reproducem din volumul Însemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renascerei României, de Dimitrie A. Sturdza (pp. 544-546; 725-728), două documente deosebit de semnificative: „Profesiunile de credință” ale partidelor naționale din Valahia și din Moldova, publicate la 3/15 noiembrie și, respectiv, la 26 noiembrie / 8 decembrie 1858. Aceste documente exprimă poziția oamenilor politici români prouniونيști din Țara Românească și Moldova cu privire la Convenția din 7/19 august 1858, act care, așa cum am arătat și în numărul trecut al revistei, deși nu dădea satisfacție deplină dorințelor românilor, era socotit o bază de desfășurare a luptei pentru realizarea marilor obiective: unirea și independența deplină. „Profesiunea de credință” a partidelor naționale din Țara Românească considera Convenția stabilită de cele șapte puteri ca pe o „operă de tranșacțiune”, adică de compromis între marile puteri și, în același timp, „o operă de încercare”, românii urmînd să lupte mai departe în vederea atingerii scopurilor lor. Ambele documente invocau tratatele cu Poarta otomană („capitulațiile” străvechi), în virtutea cărora forțele politice progresiste ale națiunii cereau neamestecul puterilor străine în viața internă a celor două principate, precizînd că „în, mîinile noastre suverane, omnipotente stau destinele României”.

Aceste „Profesiuni de credință” exprimau, odată cu poziția față de Convenția de la Paris, și punctele programatice ale partidelor naționale burgheze din cele două principate în legătură cu apropiatele alegeri pentru Adunările electivă, adunări care, conform Convenției, urmau să aleagă pe viitorii domni. Întrucît forțele politice înalinate înțelegeau că unica modalitate de a realiza Unirea deplină rămînea alegerea de către cele două Adunări electivă a unui singur domnitor în ambele principate, încă din aceste documente se formulau cerințe care să servească realizării acestui obiectiv. Se sublinia astfel — avîndu-se în vedere experiența trecutului nu prea îndepărtat, cînd forțele retrograde din interior, cu concursul cercurilor reacționare din afară, încercaseră să înăbușe dorința de unire a românilor — necesitatea creării unor condiții în care cele două adunări să poată exprima nestîngerit voința poporului român. În acest sens, documentul muntean preconiza o „cameră independentă”, nesupusă influenței sau presiunii unor grupuri sau cercuri politice străine de interesele națiunii, iar cel moldovean cerea „neatinerea adunării”.

În forme mai mult sau mai puțin deschise, cele două documente exprimau, totodată, regretul pentru restrîngerea — prin Stipulațiile electorale anexate Convenției de la Paris¹ — a dreptului electoral. Aceasta, deoarece introducerea prin Stipulații a sistemului cenșitar era o măsură menită a favoriza alegerea unor candidați din rîndul boierimii conservatoare. În aceeași privință este remarcabilă pledoaria documentului programatic din Țara Românească privind conștiința politică a alegătorului („Necare vot este o împărțășire cu trupul și cu sufletul, cu vleanța națiunii întregi”), indicînd cu claritate acuitatea sentimentului responsabilității istorice, sentiment care cuprinsese masele largi ale poporului român și impunea reprezentanților săi politici o atitudine corespunzătoare.

Cele două „Profesiuni de credință”, fiind, în același timp și proclamații electorale, căutau să liniștească — de pe pozițiile de clasă ale autorilor lor — pe cel care se temeau de antrenarea maselor în rezolvarea problemelor social-politice, dînd garanții în privința structurilor economice-sociale existente. Astfel, în documentul muntean se dădeau asigurări „pe onoarea noastră” că „vom respecta cu religiozitate proprietatea fiecăruia”, iar semnatarii documentului moldovean declarau că nu sînt „nici reacționari, nici socialiști”.

„Profesiunile de credință” publicate ca manifeste electorale au totodată valoarea unor documente programatice ale partidelor naționale-unioniste care vor avea un rol important în desfășurarea luptei pentru formarea statului național român modern.

N. COPOIU

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 10/1975.

Profesiunea de credință a partidel naționale din Țara Românească

Alegerea este baza Convențiunii de la 7/19 august 1858, încheiată la Paris în privirea Principatelor Unite Moldavia și Țara Românească; și dreptul de a alege și de a fi ales este încredințat românilor proprietari de pământ, mari și mici și proprietari orașeni, care se bucură de veniturii hotărâri de Convenție. În prezenta însemnătății drepturilor ce vom fi chemați a exercita peste puțin, proprietarii care vom avea calitățile prescrise de Convenție și a marelui răspunderi ce ne impune exercitiul acelor drepturi, socotim de a noastră datorie să contribuim după putință-ne a înmări încrederea ce trebuie să avem unul în alții; căci, printr-o absolută încredere reciprocă, vom putea ajunge la unitatea de cugețare și de acțiune ce ni se cere ca să răspundem așteptării patriei noastre și să legitimăm buna opinie ce și-a format Europa despre noi. Drept aceea, puiând mîna pe inimile noastre, cu sfîințenia unui jurămint, am formulat, în prezentul act, profesiunea noastră de credință și regula de purtare ce sîntem hotărîți a ține în împrejurările de astăzi; și avem via speranță că într-aceasta vom fi aprobați și însoțiți de toți oamenii independenți, de toți adevărații români, care nu ascultă decît glasul conștiinței și nu se preocupă decît de fericirea și de onoarea patriei noastre.

Fîind o națiune autonomă, legile și constituțiunile noastre nu pot emana, în drept, decît de la noi înșine. Considerînd însă pozițiunea excepțională ce ne-au făcut evenimentele, cele mai multe independente de voința noastră, primim Convențiunea subscrisă la Paris la 7/19 august cu încrederea că printr-însa ne vom putea bucura cu deplină eficacitate de exercitiul autonomiei noastre. O primim în sinceritatea inimilor noastre de români, căci ea se bazează pe tratatele noastre internaționale, pe capitulațiunile noastre cu Turcia, care probează a noastră suveranitate și ne pune sub scutul dreptului public european, ne garantează dreptul de a face apel oficialmente Europei printr-al nostru reprezentant, de cîte ori vom fi înjigniți în interesele noastre; în principiu, cel puțin, recunoaște Unirea Principatelor și astfel dă, în parte, mulțumirea dorințelor naționale exprimate prin Aduările ad-hoc; respectă, deși cu oarecare restrîngeri, sistemul reprezentativ ce totdeauna a predominat în instituțiunile noastre naționale; ne deschide, în sfîrșit, o poartă largă spre a introduce noi înșine îmbunătățirile ce, după vremi, vor legitima cultura noastră morală și ale noastre resurse materiale. Pentru aceste cuvinte, o primim plini de recunoștință către

Înaltele Puteri, care au elaborat-o în interesul poporului român și ne promit al lor sprijin spre a o menține neatinșă și a-i da toate dezvoltările de care este primitoare.

Nu numai o primim cu sinceritate și cu recunoștință din minile străinilor; de aci înainte ne-o însușim, o primim ca a noastră proprie operă mălăușă și, ca pe a noastră fiică, vom respecta-o și vom apăra-o cu căldură, cu devotamentul unui părinte. Numai cu acest preț ne vom putea bucura de stabilitatea și de fericirea ce ne promite Convențiunea; căci observarea legilor este garanția cea mai solidă a propășirii regulate a unui popor.

Cine nu știe că Regulamentul organic el însuși ar fi îmbunătățit soarta noastră, de ar fi fost observat și, putem zice, Regulamentul a fost o carte de evanghelie pe lângă nenumăratele abuzuri ce am suferit să se facă în numele lui.

Chiar la păsul ce simte mîndria noastră națională, găsăm o mîngiere în unirea spiritelor ce ne înlesnește, ce ne dă Convențiunea de la Paris și care este baza cea mai sigură a fericirii, a mărimii unui popor. Într-adevăr, Înaltele Puteri, constituindu-se într-un tribunal de arbitri, au cercetat deosebitele interese ce păreau a fi la noi rivale, căci erau rău înțelese și au pronunțat o sentință de transacțiune. A lor sentință, care e Convențiunea de la 7/19 august, ne înfrățește astăzi pe toți prin egalitatea înaintea legii, ce se recunoaște tuturor românilor și prin dispozițiuni care, totdeauna, prescriu îmbunătățiri și garantează drepturile fleșteacăruia.

Dreptul proprietății fiind privit dreptul cel mai esențial al unei societăți, credem de a noastră datorie să-i consacram aici o declarație specială și solemnă: declarăm dar pe onoarea noastră, înaintea oamenilor și înaintea lui Dumnezeu, că vom respecta cu religiozitate proprietatea fleșteacăruia și de orice natură va fi.

Precum se zise, Convențiunea de la 19 august este o operă de transacțiune, ea este într-aceleși timp o operă de încercare. Înaltele Puteri, primind raporturi contradictorii, neputînd prețui îndestul virtuțile noastre cetățenești, drept încercare au acordat drepturile politice unui număr numai de proprietari, crezînd că într-însii, cel puțin, se vor găsi înțelepciunea și simțămîntele patriotice, cerute ca să conducă nația română la cultura urșitel ei. Cu cît de mare e dar încrederea cu care ne onoră Europa, cu atît e de mare mîndria și răspunderea noastră.

Înimile noastre au să bată, frunțile noastre au să asude pentru milioane de români. Noi singuri avem să alegem din sinu-ne Aduarea legiuitorie și, prin Aduare, un domn pe viață. Așadar, în minile noastre suverane, omnipotente stau destinele României: puterea de a face, de a executa și de a controla toate legile.

De la noi depinde chiar soarta fraților noștri de peste Milcov,

precum depinde de la ei a noastră soartă; căci instituțiile unitare ce a introdus Convenția în legile noastre fac din Principate două stîlpi ai aceleiași edificii, și nefîind amîndoi întru toate întocmai, edificiul va sta strîmb; slăbind unul dintr-însii, edificiul întreg se va surpa. Să ne pătrundem bine de greutatea sarcinii ce luăm asupra-ne de sfîințenia sacerdotului [mîslunilor] ce avem să împlinim, să nu uităm că alegerea reprezentanților țării este un sacrament, că fiecare vot este o împărțire cu trupul și cu sufletul, cu viața națiunii întregi; și vai de trei ori vai! celor ce în sfîintele taine ale alegerilor ar silui conștiința lor și voința nației pentru un sperjur, ar prefera oamenilor care cred în Dumnezeu România pe cei ce se închină ambiției unui idol! O mină de oameni absorbim în noi gîndirea, conștiința, voința, interesele și drepturile unui popor, și poporul ne privește, așteaptă cu încredere, el ne crede români și lubește a crede că pînă aci toate nevoile l-au venit de la silita înfrîurire a străinilor. Pentru numele lui Dumnezeu! Să luăm aminte ca această credință să nu devie o iluziune, pentru că răul va fi necalculabil, netălmăduit.

Și chiar de s-ar mai găsi oameni care să lubească năbușita și dure-roasa atmosferă a trecutului, să nu zică: „Cum am trăit pînă acum, vom trăi și de aci înainte”, căci se înșală amar. Plumbul care acoperia România, acum a devenit cristal; acum avem o opinie publică, acum ochiul fleșcăruia român cetește în conștiința țării întregi. Și de s-ar putea închide ochii tuturor românilor, ochii Europei sînt astăzi tîniți asupra-ne. Odată că ne-a cunoscut, Europa nu mai poate suferi să fie Principatele noastre o pledică în pericol pentru dînsa, un corp mort în mijlocul ei.

De nu vom ști pași înaintea nici acum cu ajutorul ei, ea însăși va încredința altora a noastră soartă; avem dar să trăim de propria noastră viață, să fim români, sau să perim cu totul ca nație.

Fraților alegători, fie-ne milă de țară! Fie-ne milă de noi înșine! Să nu ne jucăm cu poziția excepțională ce ne face astăzi Europa, și la care alți populi n-au putut ajunge decît prin secolii de singe și de lacrimi!

Cu mîna pe inimă, să lucrăm bărbătește toți împreună și să asigurăm patriei noastre o cameră independentă; ca astăzi, în pace și fără durere, să renaștem la viața popurilor autonome și liberi!

Trăiască Constituția! Trăiască România!

(Subscriși:) Ioan Mihăilescu, Ștefan Goleșcu, Arghiropolu, Mache Faca, Ioan I. Filipescu, P. I. Cernătescu, Cesar Bolțiac, D. Brătianu, J. I. Cojescu, Antonie Arion, [Grigore] Ioranu, Ni-

colae Gulescu, D. Porfiridis, Alecu Costescu, G. Vernescu, G. Sion, A. Paleologu, V. Constantin, Dinu Iancu, I. I. Melic, D. Budişteanu, A. Petrescu.

Profesiunea de credință a partidei naționale din Moldova

Circulara din 24 august trecut a comunicat amicilor noștri politici rezultatul lucrărilor Conferinței de la Paris, în privirea reorganizării Principatelor Unite. Tot atunci am făcut și profesia noastră de credință în privirea liniei de purtare ce alegătorii de opinie noastră trebuie să păzească în fața apropiatelor alegeri. Această linie de purtare se explică prin următorul princip: Respectarea și dezvoltarea Constituției prin neafirmarea Aduării obștești.

Publicarea Convenției din 7(19) august trecut, formarea listelor electorale, astăzi date la iveală și mai ales neconstituționalele tendințe care se încearcă de a întoarce țara de la adevăratele ei interese și de a-l absorbi toată activitatea în singura cestică a numelui domnului [domnitorului], toate acestea nu fac decât a ne întări în vechea noastră convicție (convingere) că: totul, totul atîrnă de la compunerea viitoare Aduării legislative și că, prin urmare, toate stăruințele, toate energiile, tot patriotismul nostru trebuie să se concentreze în singurul și mîntuitorul scop, de a izbăvi a avea o Aduare obștească capabilă nu numai de a alege un bun domn, dar și de a controla lucrările acestuia, dar și de a fi, mai presus de toate, credincioasă și necoruptibilă păzitoare și apărătoare a Constituției țării.

Oricare ar fi privilegiile individuale asupra Convenției din 7(19) august, este însă netăgăduit că ea ne conștinește marea și mîntuitorul drit: autonomia Principatelor Unite, în temeiul pe vechile lor capitulații încheiate cu Poarta, autonomie care pune pe români în poziție ca, în viitor, singuri ei, în deplina lor neafirmare și fără intervenție străină, să introducă în instituțiile țării toate îmbunătățirile ce, după vreme, se vor cere de cultura noastră morală și de trebuințele noastre materiale. În această privire, Constituția dată nouă de Europa trebuie să ne fie scumpă la toți; desigur făcută de străini, spre a ne servi de expresia frațiilor noștri din peste Milcov, noi trebuie să o primim, să ne-o însușim, să o iubim și să o apărăm ca însăși lucrarea minților noastre.

În circulara mai sus citată, subscrișii au arătat temeliile pentru care marea interes a nației cere

ca să nu ne rostim în favoarea cutăruia sau cutăruia candidată la domnie, lăsînd alegerea domnului în apreciația corpului chemat de Constituție de a o face, și mărginindu-ne, noi alegătorii, în singura împlinire a marelui misi ce ne este încredințată și de Constituție și de binele comun, misiia de a alege buni și vrednici deputați! Noi stăruim în această convicție mai mult decât ori și cînd, noi sîntem hotărîtor în contra mandatelor imperative, pentru că noi voim să legăm pe domn către țară, iar nu ca țara să se lege către domn; pentru că, cu Constituția în mînă, noi nu dorim ca domnul, pîindu-se mai presus de Aduarea obștească ca alesul nației, ca impus de nație Aduării, să-i tăgăduiască driturile, să-i paralizeze puterea și, la toată întimplarea, să pule glasul său mai presus de rostirea legilor; căci o asemenea teorie conduce la sfărîmarea Constituției, conduce la despotism.

Subscrișii, dar, partizani a unei bune și neafirmate Aduării, declară, în fața nației, că ei nu au, nici în iveală, nici în ascuns, vreun candidat de domnie; că ei nu au, nici vor cunoaște de domn țării decât pe acela care le va lăși legiuit din urma Aduării obștești. Prin urmare, toată activitatea noastră trebuie să se concentreze în formarea acestei Aduării din elementele cele mai închină-luitoare, din oamenii cei mai onști, cei mai capabili, cei mai plecați cu inima către binele țării, cei mai recomandabili în ochii compatrioților lor; siguri fiind noi, că numai o asemenea Aduare, o mai repetăm odată, poate să ne aleagă domnul cel mai bun, să ne facă legile cele mai bune și mai potrivite cu trebuințele țării și așa să pule un capăt desbinărilor și urelor din lăuntru și să restatornească între români împăcarea și fericirea publică. Crezînd că există un steag care să se poată ridica mai presus de toate steagurile ivite pînă acum, și pe care nu vedem înscrise decât nume de candidați la domnie, că acesta este steagul național al respectării și al dezvoltării Constituției prin neafirmarea Aduării legislative, subscrișii înalță acest steag și se string împrejurul său.

Partizani ai propășirii, însă acea propășire operată pe calea legală și corespunzătoare la trebuințele noastre, dînd timpulul de față aceea ce se reclamă de timpulul de față și lăsînd și viitorului aceea ce se cuvine viitorului și adversarii declarați ai tuturor utopiilor, vie aceste de la bizuirile despotismului, sau de la principiile subversive ale restaurărilor, subscrișii nu sînt nici reacționari, nici socialiști. Noi sîntem interesați la prosperitatea țării, ca una ce este obștească noastră mîmă; noi ținem la păstrarea și întărirea

temeliilor a oricărei societăți: familia și proprietatea. Însă apărarea acestora o așteptăm de la legi, iar nu de la un om! Așadar, noi n-avem altă tendință, alt țel decât de a face ca noua Constituție să prînză rădăcini în Principate și să ajungă a fi un adevăr; că așa viitoarea organizație să dea trebuințelor publice tot ce este „legiuit” de a li se da.

Nu mai stricta păzire a Constituției fiind chipul prîncios și legal pentru realizarea dorințelor noastre, „constituționali și independenți în toată puterea cuvîntului”, subscrișii se înfățișează înaintea concetățenilor lor cu această profesie de credință expresie leală și sinceră a convicțiilor lor.

Ca o garanție a neafirmării Aduării legislative și a liberului și întregului control, ce, după Constituție, ea este menită de a exersa asupra lucrărilor puterii executive, subscrișii iau îndatorirea că vor stăru cu tot dinadinsul pentru votarea unei legi a incompatibilităților, ca așa viitoarea Aduare să nu căză în servilismul Aduărilor trecute, compuse fiind aceste numai de funcționari publici.

Sub steagul Autonomiei Principatelor Unite și a Constituției neafirmate de orice legătură către persoane, subscrișii dar, cetățeni alegători, împărțim amicilor noștri politici această a noastră profesie de credință; și în oara a fi, în ajunul unor alegeri de la care atîrnă în mare parte viitorul nației noastre, le facem — facem țării — un apel solemn, cu acel strigăt ce trebuie să răsună în inima fiocului român, cu strigătul: Să trăiască nația, să trăiască Constituția!

Costache Ghica, Lascar Roset, Lascar Catargiu, Alexandru Cantacuzin, Nicolae Doan, Costache Rolla, Petre Carp, Mihail Kogălniceanu, Eughenie Alcaz, George Apostoleanu, Iancu Silion, Grigorie Cosadini, Alecu Jora, Iancu Sturdza, Ioan Dimitriu, Nicolae Donici, George Cucucreanu, Dumitru Roset, Petru Mavrogheni, Manoil Hrisoverghi, Nicolae N. Cantacuzin, Dumitru Crați, Teodor Veisa, Leon Ghica, Nicolae Alcaz, Dumitru Cosadini, Alecu Gr. Ghica, Costache Vîrnac, Ștefan Silion, Petru Manu, Iancu Donici, Iancu Corjăscu.

NEOBOSITUL CĂRTURAR ANTIM IVIREANUL

GABRIEL ȘTREMPEL

Personalitatea lui Antim Ivireanul a depășit cadrul obișnuit
al epocii sale,
iar activitatea sa apare tulburătoare și fascinantă
tuturor acelor care și-au oprit atenția,
fie și în treacăt, asupra ei.

Rolul pe care l-a jucat în viața Țării Românești, în epoca de glorie
a domniei lui vodă Brîncoveanu,
îi îndreptățește locul
în galeria marilor figuri istorice ale poporului nostru.

Printre cei dintii tipografi din vremea sa

ruzin de origine, sau ivirean, după numele vechi al țării sale, Ivireanul s-a născut între munții Caucaz, în mijlocul unui popor pe care cuceritorii nu l-au putut înfringe moralmente niciodată. De la nașterea lui se

implinesc se pare 325 ani. Se pare, deoarece data nașterii nu este certă.

Anton-Maria del Chiaro, secretarul lui Constantin Brîncoveanu, care l-a cunoscut bine pe Antim, ne-a lăsat numeroase date despre el într-o carte tipărită la Veneția în 1718 și intitulată *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*. Știm că numele său de mirean era Andrei și, tot del Chiaro ne-o spune, că în fragedă pruncie a căzut rob la turci. Numele părinților săi, Ioan și Maria, ni le indică însuși Antim într-un document de mare valoare, prin care statornicește gospodărirea mănăstirii ce-i poartă numele și care este ctitoria sa.

După un număr de ani a fost răscumpărat, probabil de către Patriarhia din Constantinopol. În jurul acestei instituții bisericești, cu numeroase preocupări culturale și politice se pare că a trăit Antim mai multă vreme. Aici a învățat limbile greacă, arabă, turcă, slava bisericească, pe care le-a folosit mai târziu la traduceri și tipărirea sale. Tot aici i-a uimit pe cei din jur cu deosebitul său

talent pentru sculptură, desen, broderie și caligrafie.

Pentru prima dată, prezența lui la București ne este semnalată în octombrie 1691, cînd tipărește în limba greacă modernă *Învățăturile lui Vasile Macedoneanul către fiul său Leon*, pe care o semnează ca ieromonah. La această dată era, așadar, preot călugăr. Nu se cunosc împrejurările în care a ajuns în țară la noi. Este de presupus că Brîncoveanu, dornic să dea țării sale strălucirea culturală pe care cu atîta larghețe a revărsat-o în toate domeniile, a avut nevoie de această personalitate complexă, pe care bănuim că i-a recomandat-o marele învățat Hrisant Notară, viitorul patriarh al Ierusalimului, cu care Antim va avea legături pînă la moarte. Și, într-adevăr, Antim l-a ajutat pe Constantin Brîncoveanu la stabilirea influențelor culturale în lumea ortodoxă de limbă greacă, imprimînd sumedenie de cărți în această limbă, folosită la curtea domnească, în învățămîntul academic de la Sf. Sava și în conversațiile boierilor și negustorilor bogați.

La început, preocupările lui Antim au fost legate exclusiv de activitatea tipografică. Acest meșteșug, această artă pe care a îndrăgit-o și a slujit-o ca nimeni altul în istoria culturii românești, îi va rămîne pînă la sfîrșitul vieții o preocupare la fel de sacră ca și cea sacerdotală. Unde a învățat zețăria și turnarea literelor — căci a turnat singur literele arabe ale cărților tipărite pentru ortodocșii din dioceza Antiochiei — nimeni nu

știe precis. Nu este exclus să fi deprins meșteșugul chiar la București, pe lângă tipograful Mitrofan, fost episcop de Huși și numit în vara anului 1691 episcop al Buzăului. De la această dată lui Antim i s-a încredințat conducerea tipografiei mitropolitane, pe care a transferat-o parțial la Snagov în anul 1696, când a fost numit egumen acolo. În vremea activității sale acolo, Snagovul a devenit un mare centru tipografic al țării. Numai în anul 1697 au fost imprimate aici cinci cărți, dintre care trei de proporții apreciabile (una, **Antologhionul**, are 2 210 pagini!). Tot aici, la Snagov, a fost creată o adevărată școală de tipografi, pentru ca tradiția să nu se stingă, cum mărturisea cărturarul în **Așezământul mănăstirii Antim**. Și tot de aici a trimis Brîncoveanu la Bălgrad pe Mihail Iștvanovici, ca să reînvie tiparul românesc din Transilvania și să sprijine ortodoxismul amenințat de infiltrațiunile catolice.

Dintre cele 14 cărți imprimate la Snagov, două, cel puțin, trebuie amintite pentru valoarea lor deosebită sub raport cultural: mai întâi, **Floarea darurilor**¹, o operă laică cu caracter moralizator și **Liturgierul greco-arab**, pentru credincioșii din Siria. Acesta din urmă, împreună cu **Ceaslovul greco-arab**, imprimat un an mai târziu, în 1702, la București, s-au încadrat — ca piese importante — în politica lui Brîncoveanu de sprijinire a Orientului Apropiat. De altfel, întregul utilaj tipografic, lucrat de mîna lui Antim, a fost dăruit mai apoi de domn patriarhului Athanasie al Antiohiei.

Pentru triumful limbii române

alitățile excepționale pe care le-a dovedit Antim, ca artist, ca om de largă cultură, ca teolog subtil, l-au împins repede pe scara onorurilor, pe care el însuși, cum a mărturisit-o, n-ar fi vrut să urce. La

16 martie 1705, după ce încă din 1701 părăsise Snagovul, pentru motive insuficient cunoscute, a fost ales episcop al Rîmnicului, înlocuindu-l pe Ilarion, demis pentru alunecări papistăști. Această cotitură în viața lui Antim a atras după sine și o interesantă luare de atitudine în favoarea Bisericii române. În acea vreme, oficierea slujbelor religioase în slavonește începea să fie treptat abandonată și înlocuită fie cu limba greacă, fie cu cea românească. Textele liturgice de bază erau tipărite în limba greacă, scotită și ea între limbile sacre. Dar poporul — după expresia mitropolitului Gheorghe Ștefan al Ardealului — voia să audă „cuvîntul lui Dumnezeu” în limba sa. Antim Ivireanu a fost acela care a tradus cărțile liturgice în limba română. La Rîmnici, a început tipărirea unui **Molitvenic** și a unui **Octolih** în româ-

nește, activitate pe care a continuat-o, ca mitropolit, cu alte cărți, asigurînd astfel triumful limbii române în biserică. De la această politică a sa de generalizare a limbii române în practicarea cultului și de contopire a aspirațiilor sale cu acelea ale poporului român vor începe, de fapt, viitoarele lui necazuri, ce vor culmina cu sfîrșitul său atît de tragic.

Ca episcop de Rîmnici s-a dovedit și un excelent administrator, punînd să fie zugrăvită Cozia, reparînd mănăstirile Surpatele și Govora. În ultima biserică amintită ne-a rămas dealtfel și o splendidă frescă cu chipul lui Antim.

Dar, Antim n-a rămas la Rîmnici decît doi ani și zece luni. La 27 ianuarie 1708, bătrînul mitropolit Teodosie, care cu o mică întrerupere păstorise din anul 1668, a închis ochii, lăsînd cu limbă de moarte ca scaunul mitropolitan să fie încredințat episcopului de Rîmnici. Dorința sa, după legile țării, nu era poruncă. Dar această dorință era și a lui Constantin Brîncoveanu și a influenților Cantacuzini, în frunte cu Constantin stolnicul, și a patriarhilor de Antiohia și Ierusalim, aflați atunci la București. Și apoi, care dintre episcopi țării ar fi fost mai îndreptățit să urce ultima treaptă ecleziastică?

Cronica lui Radu Greceanu — într-un fel cronica oficială a domniei lui Brîncoveanu — ne-a transmis detaliile înscăunării noului mitropolit. Relatarea rămîne unică în analele istoriei noastre, iar discursul lui Antim, cu prilejul sfințirii sale, păstrat în fruntea volumului de **Didahii** („Predici”), nu mai puțin singular prin elocința pe care a desfășurat-o și care îl așază alături de cei mai străluciți oratori din Europa acelor ani. Deși erau de față doi patriarhi greci și numeroși alți arhierei de aceeași limbă, cîși greaca era la modă chiar și la curtea lui Constantin Brîncoveanu, Antim și-a rostit cuvîntul de înscăunare în românește, arătînd că limba patriei sale adoptive, care i-a deschis brațele larg, era capabilă să exprime cele mai înalte simțăminte pe care o gîndire le putea concepe. În această primă didahie păstrată, Antim s-a referit — cum se va mai referi de atîtea ori — la opresiunea otomană, împotriva căreia va lupta pînă la sfîrșitul zilelor sale.

Ca mitropolit, Antim a fost, totodată, îndrumător al tipăriștelor, traducător de cărți liturgice și luptător pentru triumful deplin al limbii române în biserică, educator al clerului, orator, cîtor, patriot și om politic. Evident, sînt greu de surprins detaliile din tot ceea ce a gîndit, a realizat și ne-a parvenit din moștenirea sa culturală. Vom aminti că a trimis un întreg utilaj tipografic în țara sa de baștină, Georgia, împreună cu cel mai bun meșter al său, Mihail Iștvanovici, pentru reînvierea vechilor tradiții ale culturii georgiene. A realizat traducerea și imprimarea în

¹ Vezi *Magazin Istorie*, nr. 7-8/1968.

românește a cărților liturgice și a fost primul mitropolit care a difuzat gratuit îndreptare rămase în uz pînă în veacul XIX, pentru activitatea și educația preoților. Ca orator, a rămas unic în analele culturii românești, prin didahiile rostite și în care, departe de a se ocupa exclusiv de probleme religioase, a biciuit inegalitățile sociale, moravurile urite ale epocii în care a trăit și a deplins poporul pentru relele abătute asupra lui, de la vrăjmașii din afară.

Ctitor de biserici, Antim Ivireanul ne-a lăsat unul din cele mai originale edificii religioase, mănăstirea ce-i poartă numele și în care însăși mina sa a ostenit la realizarea unor sculpturi de o rară finețe, ce înfrumusețează această podoabă a Bucureștilor.

În fruntea partidei boierilor munteni

oziția antiotomană a lui Antim l-a determinat ca, în 1711, în timpul conflictului ruso-turc, să se alăture partidei Cantacuzinilor, care doreau o apropiere de Petru cel Mare. Deznodămîntul luptei de la Stăni-

lești — defavorabil lui Petru — consecințele ce se puteau abate asupra lui Brîncoveanu, l-au făcut pe voievod să hotărăscă demiterea lui Antim, nu înainte însă de a-i da posibilitatea să se disculpe, lucru pe care mitropolitul l-a făcut în două splendide apărări, cu numeroase elemente autobiografice, păstrate în manuscrisele **Didahillor**. Vodă Brîncoveanu l-a iertat și a împrăștiat norii ce se abătuseră asupra bunelor relații dintre ei. Dar alte intrigi, avîndu-l în frunte de Hrisant Notară și vizînd știrbirea drepturilor Bisericii românești, se țesau în jurul lui Antim, care și în aceste împrejurări s-a dovedit un vrednic și dirz luptător, respingînd cu indignare aceste încercări.

Aparent, după ce Antim se disculpase atît de strălucit în fața domnitorului, lucrurile au intrat pe făgașul normal. Bănuielile Porții au fost împrăștiate, Brîncoveanu și-a consolidat stăpînirea asupra țării, iar mitropolitul și-a continuat activitatea culturală cu ajutorul tiparnițelor de la București și Tirgoviște. După tragicul sfîrșit al lui Brîncoveanu și, apoi, al lui Ștefan Cantacuzino, otomanii au încredințat tronul Țării Românești lui Nicolae Mavrocordat, dușman personal al lui Antim. Prilejul de a-l elimina pe Ivireanul s-a ivit în anul 1716, cînd între otomani și Imperiul habsburgic au reînceput ostilitățile. Antim s-a alăturat acelor boieri

(Bengești, Barbu Brăiloiu, Bujoreanu, Gri-gore Boteanu) care doreau o apropiere de austrieci. În ziua de 18 august, cînd în Capitală au sosit vești privind înaintarea trupelor imperiale spre București, Mavrocordat și-a adunat în grabă bagajele, luînd drumul Giurgiului și obligîndu-l pe Antim să-l însoțească. Spre miezul nopții au poposit în satul Călugăreni. Acolo s-a iscat o discuție dramatică între domn și mitropolit, acesta din urmă refuzînd să-l urmeze mai departe. Lui Ivireanul i s-a înmînat în acele momente o scrisoare din partea unui călugăr al Mitropoliei, Ioan Abramios, prin care era anunțat că imperialii au ajuns la București. El a comunicat vestea lui Nicolae Mavrocordat, poftindu-l să-și continue singur drumul. Domnul l-a amenințat pe Antim cu grave consecințe, dacă nu-l va urma, căci ghicise dorința mitropolitului de a rămîne în țară pentru a unge un nou domn. Și, într-adevăr, în timp ce Mavrocordat îi alarma pe turcii de la Giurgiu și Rusciuc, Antim îl ungea ca domn pe marele vornic Pătrașco Brezoianu.

Dar, două zile mai tîrziu, Mavrocordat s-a înapoiat în Capitală și a poruncit uciderea lui Pătrașco Brezoianu și a altor boieri. A venit rîndul lui Antim. Chemat la curte, mitropolitul a fost oprit pe drum, dat jos din rădvan, i s-au smuls barba și părul și apoi a fost închis într-o încăpere a curții, împreună cu Ioan Abramios. Cîrînd a fost caterisit. În locul numelui de Antim i s-a dat cel de Andrei, cu care intrase în lume, iar după lectura actului patriarhal de demitere i s-a pus pe cap o tichie roșie și i s-a comunicat sentința de deportare pe viață la mănăstirea Sf. Ecaterina, de la poalele Muntelui Sinai. În aceeași noapte a fost pornit cu o căruță spre locul de surghiun, escortat cu cîțiva ostași care trebuiau să împlinescă pe drum singeroasa poruncă a lui Mavrocordat. Într-adevăr, în apropiere de Adrianopol, ostașii conduși de mehmedarul Colfescu, l-au ucis și i-au aruncat trupul într-un afluent al riului Marița. Data exactă a omorului nu se cunoaște¹.

Vestea morții acestui mare ierarh a fost primită cu consternare în țară, iar amintirea lui nu s-a stins niciodată. La mănăstirea care-i poartă numele s-au grupat cei care au ținut vie flacăra amintirii lui: un popa Stanciu, un Efreim grămăticul, care au transcris în copii manuscrise didahiile rostite de „gura sa de aur” pentru a rămîne asemenea autorului lor, eternității.

¹ Despre împrejurările morții lui Antim Ivireanul, vezi *Magazin Istoric*, nr. 4/1969.

IORGA ÎMPOTRIVA GĂRZII DE FIER

ȘTEFAN FLORIAN

La începutul anului 1938, lupta mase-
lor populare, a tuturor forțelor democra-
tice, progresiste și antifasciste conduse de
Partidul Comunist Român, pentru apăra-
rea drepturilor și libertăților cetățenești,
împotriva pericolului fascist intern și ex-
tern, a cunoscut momente de mare ten-
siune. Conștient de pericolul pe care îl
reprezenta mișcarea legionară pentru vii-
torul țării, P.C.R. a desfășurat o amplă
activitate de concentrare a tuturor orga-
nizațiilor muncitorești, a tuturor partidelor
și grupărilor politice democratice, pro-
gresiste și patriotice, în cadrul unui front
larg de luptă antifascistă. „Poporul întreg

— cereau comuniștii — să se ridice contra
gardismului, contra acestui inamic public!”

Numeroase personalități ale vieții poli-
tice, oameni de știință și cultură au luat
atitudine fermă împotriva Gărzii de fier,
unii dintre ei participând activ la lupta
antifascistă a poporului român. De altfel,
este cazul să subliniem că intelectualitatea
noastră, prin tot ce a creat și înfăptuit
mai bun și trainic în această perioadă,
a făcut dovada înaltului său patriotism,
a atașamentului față de popor, a respinge-
rii ideologiei și politicii terorismului legio-
nar.

Un moment semnificativ al confruntării
dintre forțele politice antifasciste și Garda
de fier l-a reprezentat procesul intentat
de marele istoric Nicolae Iorga lui Corneliu
Zelea Codreanu — șeful mișcării legio-
nare:

În ședința Consiliului de Miniștri

La începutul anului 1938, campania anti-legionară și antihitleristă desfășurată de cunoscutul istoric s-a intensificat. Mai puțin temut ca om politic, Iorga impunea respect prin extraordinara sa personalitate științifică, prin virulența scrisului său. Temându-se de un astfel de adversar, la un moment dat, Codreanu a trimis o scrisoare profesorului, prin care îi solicita colaborarea și îi cerea să nu mai atace Garda de fier. Reacția a fost promptă: „La ofertele lui Codreanu răspund că nu pot avea nimic cu cel care lucrează pentru crimă, că mi-e indiferentă și ura și prețuirea lui”.

Drept urmare, legionarii l-au trecut pe savant în rândul adversarilor periculoși ai Gărzii de fier. La 26 februarie 1938, Codreanu a trimis o scrisoare profesorului Nicolae Iorga — pe atunci ministru secretar de Stat în primul guvern al dictaturii regale prezidat de patriarhul Miron Cristea. Istoricul era grav insultat, fiind etichetat ca un om „incorect” și „necinstit sufletește”, care și-a „bătut joc pe nedrept de suferințele noastre [ale legionarilor — n.a.]”. Printre altele, Iorga era „învinuit” de a fi contribuit la închiderea de către autorități a „restaurantelor legionare”, de a fi făcut apel la „violență” contra mișcării gardiste. Aceleași „învinuiri” erau adreseate și altor miniștri din guvernul prezidat de Miron Cristea și mai ales ministrului de Interne, Armand Călinescu, cunoscut ca adversar hotărât al Gărzii de fier.

Iorga a restituit scrisoarea autorului ei, așternând pe un colț următoarele rânduri: „Se trimite înapoi, cu cea mai îndreptățită indignare, aceste cuvinte nesocotite din partea cuiva care, amintindu-și cât singe s-a vărsat de el și de pe urma faptelor sale, ar trebui să se coboare în conștiința sa pentru a se pocăi, evitând țării primejdiile ce adună asupra ei”. Apoi l-a informat pe rege despre conținutul scrisorii, cerind pedepsirea lui Codreanu. Guvernul a fost, de asemenea, sesizat și invitat să ia atitudine. În ședința Consiliului de Miniștri, din 28 martie 1938, Armand Călinescu a propus „urmărirea lui Codreanu pe tema ultragierii lui Iorga. Eventual arestarea celor ce s-ar solidariza”.

Un singur membru al guvernului s-a opus aplicării de „sanțiuni” lui Codreanu, ministrul de Război, generalul Ion Antonescu, viitorul dictator. De altfel, atitudinea generalului Antonescu a determinat demisia guvernului; la 30 martie, acesta s-a reconstituit în vechea formulă, mai puțin ministrul de Război, înlocuit cu generalul Gheorghe Argeșeanu. În aceeași zi, presa a publicat un comunicat prin care opinia publică a fost informată despre faptul că N. Iorga „a sesizat parchetul militar spre a se deschide acțiune publică pentru ultragier față de un ministru în exercițiul legal al funcțiunii sale”.

În baza articolului 253 din Codul penal, prim-procurorul Tribunalului militar al Corpului 2 armată a deschis acțiune publică împotriva

lui Codreanu. Dosarul a fost trimis Cabinetului 5 instrucție de pe lângă parchetul Tribunalului militar. În ziua de 31 martie 1938, titularul Cabinetului l-a chemat la interogator pe Codreanu, dar acesta nu s-a prezentat.

Amenințări singeroase

După deschiderea acțiunii juridice împotriva șefului lor, gardiștii au început să trimită savantului un noian de scrisori pline de amenințări și insulte. „Te voi ucide ca pe un ticălos, canalie ce ești și profitor de o viață întreagă”, se spunea într-o astfel de misivă. Pe măsură ce instrucția înainta, tonul amenințărilor și insultelor devenea tot mai agresiv: „Vei sfîrși prin a-ți smulge barba de disperare și căință în risul celor ce «dau din umeri cu dispreț», ori „noaptea Sfântului Bartolomeu bate la ușe (da, da, așa să știi)...”.

Iorga a demascat cu curaj aceste amenințări: „Fiind ministru de Stat, mi-am permis să trimet înapoi, cu o apostifă prea blîndă, o scrisoare de insulte, în care, pe lângă invective către întreg Consiliul de Miniștri [...] eram calificat, într-un stil de medioder elev din școlile primare, ca necinstit [...]”; pentru că m-am adresat justiției, asupra mea se revărsă zi de zi o ploaie de injurii fără pereche, nu fără obișnuitele condamnări la moarte...”.

Numerosi oameni politici, publiciști, cadre didactice universitare, oameni simpli și-au exprimat simpatia și solidaritatea cu atitudinea profesorului. Astfel, într-un redacțional publicat de ziarul *Viitorul* se aprecia: „Dl. Iorga, primind o scrisoare, în care autorul dovedea nu numai violentarea cugetărei, dar și trivializarea formeii față de un om ca acela care are atîtea drepturi d-a i se vorbi altfel, pare surprins. Pe noi nu ne surprinde excesul de limbaj și de judecare, pentru că [il] știm...”.

La 7 aprilie 1938, un cetățean din București a trimis savantului o scrisoare prin care-l ruga să-l accepte ca însoțitor permanent, pentru a-l apăra contra răufăcătorilor legionari: „Nu cer nimic, nu vreau nimic decît mulțumirea sufletească că vă pot servi și eu după puterea mea. Iar cel care vrea și dorește să ajungă pînă la excelența voastră, să treacă înții peste trupul meu”. La fel de impresionante erau și rîndurile trimise profesorului de un fost student al său: „Ați primit destule scrisori cu insulte și amenințări — primiți și altfel de scrisori de data aceasta de la cei care vă poartă în suflet învătătura. Ei v-au înțeles întotdeauna și vor face zid în jurul domniei voastre, în lupta ce o duceți neobosit, fără cruțarea sănătății și bătrîneții domniei voastre, pentru salvarea din anarhia către care duce țara îndrăzneala obraznică a unui aventurier, străin de neamul nostru”.

La 14 aprilie, cu cîteva zile înainte de începerea procesului, mareșalul Alexandru Averescu a scris și el profesorului Nicolae Iorga, solicitîndu-i asentimentul de a se prezenta la proces ca martor al acuzării: „Mult stimat domnule profesor. Între 23 și 25 martie, v-am trimis o scrisoare la adresa Comisiunii monumentelor

istorice, din str. Berthelot 28, spre a vă felicita pentru gestul Dvs. menit a pune capăt unei îndrăzneli intolerabile din cauza indulgenței autorităților față cu mișcarea zisă legionară [...] Vă rugăm în acea scrisoare a face, dacă vă stă în putință, să fiu și eu alături de Dvs., ca martor, convins că cele spuse de mine ar putea să intereseze justiția. Neprimind nici un semn de viață de la Dvs. m-am interesat la adresa menționată și am aflat că acolo nu s-a primit nici o scrisoare. M-am hotărât a o repeta prin cea de față.

Primiți vă rog, ilustre maestre, încredințarea înaltei mele considerațiuni¹.

„O acțiune criminală“

Confruntarea dintre profesorul Iorga și Garda de fier luase proporții. Tot mai multe voci se pronuntau împotriva gardiștilor, solicitând autorităților să ia măsuri hotărâte. Carol II a găsit în aceste nemulțumiri un teren propice spre a-și pune în aplicare propriile sale planuri. El însuși avea de plătit numeroase polițe gardiștilor. După o perioadă de colaborare, urmată de neînțelegeri și amenințări reciproce, monarhul s-a hotărât să ia măsuri de reprimare a Gărzii de fier¹. Sosise momentul preriei pentru ca măsura să nu fie interpretată ca un act de răfuială personală, ci ca un rezultat al dorinței populare. Lipsit de popularitate, Carol era interesat să apară în fața opiniei publice ca adevăratul salvator al ordinii, ca apărător al libertăților cetățenești.

Legionarii și-au dat seama că se pregăteau măsuri hotărâte împotriva lor și au încercat să le preîntîmpine. În acest scop, la 11 aprilie 1938 mizind pe sprijinul lui Hitler, Codreanu a trimis acestuia o scrisoare omagială, cu ocazia simulacrului de plebiscit organizat în Germania după anexarea Austriei.

Poliția și Siguranța au început descinderi la sediile legionare, confiscând numeroase materiale din care rezultau clar caracterul și scopurile Gărzii de fier, rețeaua ei de informatori și numărul aderenților; în același timp, societățile de stat și particulare au fost obligate să concedieze pe salariații încadrați în mișcare sau care simpatizau mișcarea legionară. În noaptea de 16 spre 17 aprilie, într-o atmosferă de mare tensiune, regele a dat dispoziții de aplicare a planului de lichidare a Gărzii de fier. În toată țara au fost operate masive arestări ale legionarilor; arestații au fost internați în lagărele de la Tismana, Dragomirna și Miercurea Ciuc. Tot în noaptea de 16 spre 17 aprilie 1938, a fost arestat și Codreanu, care se afla în locuința unui prieten de-al său. A fost dus la Consiliul de război al Corpului 2 armată, unde i s-a luat un interogatoriu și după aceea, escortat de jandarmi, a fost transportat la Predeal și ținut aici în strict secret pînă la începerea procesului.

Aflat într-o scurtă vacanță, Iorga a fost solicitat de către comisarul regal Hotineanu să dea o declarație privind poziția sa față de descoperirile făcute cu ocazia perchezițiilor exe-

cutate de autorități la domiciliile legionarilor. A dat declarația solicitată, însoțind-o și de o scrisoare explicativă. O declarație similară a fost înaintată și Tribunalului militar al Corpului 2 armată, în care se arăta: „Scrisoarea ce mi-a adresat-o pîritul privește întregul guvern din care făceam parte, dovadă strigătul repetat de «voio» și acest rost al ei învederează de altfel din actele acum descoperite”. Referindu-se la rezultatele perchezițiilor, scria: „Descoperirile făcute acumă nu-mi pot reține indignarea față de o acțiune criminală pe care a o îngădui înseamnă a lăsa înseși existența statului român [...] la discreția unei cete de agitatori ale căror sentimente față de țară sînt la același nivel scăzut ca și al inteligenței lor”.

Procesul

În ziua de 19 aprilie, ora 9, la Secția I a Tribunalului militar al Corpului 2 armată a început procesul împotriva lui Codreanu. La ora 10.10 inculpatul a fost adus în sală sub escortă. La intrarea lui, avocații legionari s-au ridicat în picioare, fapt care a stîrnit riposta fermă a președintelui:

— Nu permit nici un fel de manifestațiune de felul acesta. Să se știe că a doua oară voi evacua sala!

Savantul — căruia îi repugna orice contact cu Codreanu, fie el chiar și într-o sală de tribunal — nu s-a prezentat la proces.

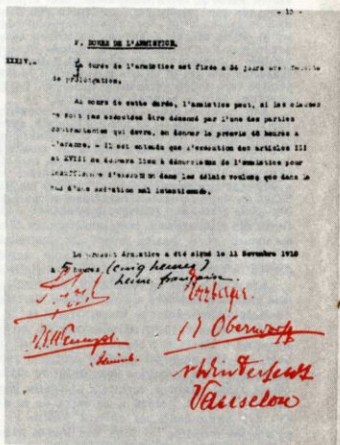
La ora 18.30, tribunalul a intrat în deliberare. După cincizeci de minute, completul de judecată a pronunțat sentința: „Condamnă pe Corneliu Zelea Codreanu la 6 luni închisoare, 2.000 lei amendă și 500 lei despăgubiri de judecată. Hotărîrea s-a dat cu majoritate de trei voturi și a fost primită fără nici un fel de manifestațiune din partea celor prezenți”.

Cu aceasta, procesul părea încheiat. Dar, pe baza probelor furnizate în urma perchezițiilor din prima jumătate a lunii aprilie, la 27 mai Codreanu a mai primit o condamnare de 10 ani muncă silnică, 6 luni degradare civică, 5.000 lei amendă și 2.000 lei cheltuieli de judecată.

În noiembrie 1938, în urma unor noi tentative legionare, Carol II a ordonat lichidarea lui Codreanu și a unui grup de fruntași legionari, dispoziție executată în noaptea de 29/30 noiembrie 1938. Furia legionarilor la vestea morții șefului lor nu a mai cunoscut limite. Ei l-au învinuit pe Nicolae Iorga de a fi fost principalul vinovat pentru dispariția șefului lor, „asasinul” moral al acestuia. După venirea la putere a generalului Antonescu și a Gărzii de fier, valul de teroare și represii nedezlințuit împotriva mișcării muncitorești și antifasciste s-a extins asupra tuturor celor care, într-un fel sau altul, se opuseseră ascensiunii legionare. Printre aceștia, Iorga a figurat în fruntea listei.

¹ Despre evoluția relațiilor dintre Carol II și Garda de fier, vezi *Magazin Istorie*, nr. 5/1973.

² Vezi *Magazin Istorie*, nr. 11/1970.

11 noiembrie 1918

ARMISTIȚIUL

FERDINAND FOCH

mareșal al Franței

Pe toate fronturile primul război mondial, lunile septembrie și octombrie 1918 au adus Puterilor Centrale lovituri care aveau să se dovedească fatale. Încă din primăvară, germanii dislocaseră în Franța toate trupele lor din Italia, cerându-le austro-ungarilor să lupte singuri și să repurteze acolo o victorie decisivă numai cu forțele lor. Dar dubla ofensivă, declanșată la 15 iunie de trupele cezaro-craiești pe direcțiile Verona și Padova, capotase lamentabil într-o săptămână. Constituit la 19 iulie, Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina a început organizarea soldaților români din armata habsburgică, căzuți în prizonierat pentru a forma legiuni care să lupte cot la cot cu forțele italiene. Sprijiniți de asemenea de unități franceze, britanice și americane, italienii au lansat o contraofensivă la 23 octombrie, forțând râul Piave și făcând o adâncă spărtură în dispozitivul inamic.

Demoralizat de înfringerile suferite pe front, dar mai ales alarmat de intensificarea mișcărilor de eliberare națională și socială din întregul Imperiu habsburgic, guvernul acestuia prevenise Berlinul, încă din august, că „sub nici un motiv armatele cezaro-craiești nu vor mai rezista încă o iarnă”. Într-adevăr, spre sfârșitul lui octombrie, retragerea din nordul Italiei s-a transformat în debandada, trupele austro-ungare pierzând, în câteva

zile, 300 000 prizonieri. Era sfârșitul: la 30 octombrie a izbucnit revoluția burgheză-democratică la Viena și Budapesta, în ambele capitale având loc schimbări de guverne, iar la 4 noiembrie reprezentanții Imperiului habsburgic au semnat armistițiul.

În Peninsula Balcanică, după trei ani de imobilitate aproape completă, s-a pus plină la urmă în mișcare corpul expediționar franco-britanic, întârziat acum cu două armate sârbe, precum și cu unități formate din cehii care părăsiseră dispozitivul trupelor habsburgice și luptau acum pentru eliberarea patriei lor. La 15 septembrie generalul Franchet d'Espèrey a angajat o puternică acțiune ofensivă împotriva bulgarilor, înecadrați de ofițeri germani și susținuți de Armata 9 germană (din care mai rămăseseră, de fapt, doar câteva batalioane capabile de luptă). Aliații au rupt frontal inamic, ajungând în zece zile la râul Vardar. La 30 septembrie bulgarii au semnat armistițiul.

În România, noul guvern constituit la 24 noiembrie, sub președinția generalului Coandă, a adresat la 9 noiembrie trupelor de ocupație inamice un ultimatum, cerându-le să evacueze imediat teritoriul țării. A doua zi, când d'Espèrey a forțat trecerea Dunării pe la Giurgiu, feld-mareșalul von Mackensen a ordonat trupelor germane să înceapă retragerea spre Transilvania.

În Orientul Mijlociu, răzcoala antilotomană, organizată de celebrul colonel T. E. Lawrence, lua proporții tot mai mari. În vreme ce generalul Sir Edmund Allenby străpunea linia fortificată de apărare a inamicului dintre Jafra și valea Iordanului. Trei armate turce, sub comanda generalului german Liman von Sanders, împreună cu așa-numitul „corp asiatic german” (două regimente) și cîteva unități austriece, au trebuit să se retragă în dezordine. Englezii au ocupat orașele Nazareth (20 septembrie), Damasc (1 octombrie) și Beirut (2 octombrie), înaintînd 676 km în 38 zile și capturînd 76 000 prizonieri, printre care 4 000 germani și austrieci. La 30 octombrie guvernul turc a semnat armistițiul.

Așa cum am văzut în numărul trecut, prințul Max von Baden, om politic de nuanță liberă, devenit cancelarul Germaniei, s-a adresat la 6 octombrie președintelui Wilson, în vederea încheierii unui armistițiu pe baza celor 14 puncte enunțate de el. După război, reacțiunea germană avea să răspîndească versiunea că inițiativa aparținuse „guvernului de civili lași și trădători, care au înfipt un cuțit în spatele nevinovatei și invincibile armate imperiale germane”. Hitleriștii aveau să exploateze mai tirziu din plin această minciună, pentru a afișa spiritul revanșard și a exalta mitul „invincibilității” forțelor militare germane — două importante arme propagandistice în perioada de pregătire a celeilalte confirații.

Adevărul a fost cu totul altul: presiunile pentru o cît mai grabnică semnare a armistițiului au venit din partea înaltului comandament însuși. Încă la 28 septembrie, Ludendorff i-a spus lui Hindenburg că „trebuie obținută neapărat o înțelegere a focului”. A doua zi, în localitatea balneară Spa, unde își stabilise cartierul general, Kaiserul a prezidat o ședință a Consiliului de război, în cadrul căreia Hindenburg a declarat: „Situția impune un armistițiu imediat, pentru a ne salva de la o catastrofă”. Cei doi comandanți au obligat practic pe Wilhelm II să accepte numirea lui Max von Baden în postul de cancelar, tocmai în speranța că el va reuși să obțină o suspendare a ostilităților. Ceea ce nu l-a împiedicat ca în același timp să porceadă la organizarea unui dispozitiv de apărare la vest de frontiera germană, conștient că o eventuală rezistență prelungită în iarna 1918-1919 va smulge aliaților condiții mai favorabile.

În total tratativelor cu președintele Wilson, un submarin german a tolpit pachetului american „Leinster”, provocînd moartea cîtorva sute de pasageri. Alături de presiunile exercitate de cercurile politice apropiate de Franța și Anglia, incidentul a jucat un rol de seamă în decizia lui Wilson de a lăsa negocierile de armistițiu pe seama militarilor (decizie despre care a vorbit Foch în fragmentul publicat anterior, fără a menționa însă seculdarea lui „Leinster”).

Cînd consilierii săi s-au încumetat să-l spună că, atîta vreme cît va rămîne pe tron, aliații nu vor consimți să suspende ostilitățile, Wilhelm II a răstipat pe un ton categoric: „Un Hohenzollern nu abdică niciodată!”. Totuși, pentru a înălțura orice risc, el l-a pus pe cel șase copii al săi să jure că nu vor accepta coroana, în eventualitatea că va fi izgonit cu forța. În fața acestei atitudini Ludendorff s-a răzgîndit din nou, revenind la teza „victoriei cu orice preț”. Dar situația nu mai permitea asemenea capricii și șeful Marelui stat major a trebuit să se demită, fiind înlocuit cu generalul Groener, căruia oarta Kaiserului îi era perfect indiferentă. La comanda supremă rămînea Hindenburg, dar nici el nu putea zgăzui torentul de înfrîngeri suferite de trupele sale pe Frontul de Vest.

La 1 noiembrie ofensiva franco-americană din zona rîului Meuse și a pădurii Argonne a intrat în faza finală, înregistrînd în cîteva zile numeroase și importante succese. În centrul și în sudul Belgiei, presiunea exercitată de englezi cu începere de la 7 octombrie a silit de asemenea pe germani să dea înapoi.

Cuvîntul cel mai greu în precipitarea deznoadămintului l-a avut însă de spus poporul german. Cuprînsi de minie învinovărilor celor care dezăntăliseră mîcelul și eufundaseră țara în jale și ruină, soldații din tranșee și civili din spațiile frontului s-au hotărît să pună ei înșiși capăt războiului. Pe frontul din Belgia, ostașii germani înfîpinau unitățile proaspăt trimise ca întăriri, cu strigătu: „De ce ați venit, vreți să nu se încheie niciodată abatorul de

oameni! Dacă inamicul ar fi pe Rin, noi am fi acasă”. La 29 octombrie, marinarii flotei imperiale de război au refuzat să lăsa în larg iar la 3 noiembrie cei din portul militar Kiel s-au răsuciat, cerînd încetarea ostilităților. În Hamburg, Bremen, Lübeck flutura drapelul roșu al proaspăt constituitelor Sături de muncitori și soldați. Avînd în frunte gruparea Spartakus — aripa de stînga a social-democrației și nucleul vîtorului partid comunist din Germania — proletariatul trece la lupta fățișă împotriva războiului imperialist.

Oricît de inexplicabil ar părea, aliații nu au aflat decît tardiv și incomplet despre evenimentele care zguduau Germania. Unii istorici vād în această deficiență de informație cauza pentru care Anglia și Franța nu au cerut capitularea necondiționată a inamicului, ceea ce ar fi năruit mitul armatei germane „obligate să înceteze lupta fără a fi fost învinșă”.

În ziua de 9 noiembrie, la Spa, Kaiserul a prezidat un Consiliu de coroană, în cadrul căruia a declarat, cu o aroganță înconștientă, că este gata să conducă trupele împotriva „răzvrătiților”. Prudenți și viclean, Hindenburg s-a ferit să-și exprime vreo părere, în schimb, generalul Groener, înspălmîntat de spectacolul soldaților care smulgeau epoleții ofițierilor și păraseau în masă frontul, l-a invitat fără menajamente pe Wilhelm II „să-și scoată coroana de pe cap”. Ședința s-a încheiat însă, fără ca trufașul monarh să se decidă la pasul care trebuia să marcheze leștea lui din istorie.

La Berlin, exasperat de această trăgărană, cancelarul von Baden (care, după ce-l implorase zadarnic pe împărat să abdice, își dăduse demisia dar fusese silit de suveran să rămînă la post) și-a luat asupra sa răspunderea de a anunța renunțarea la tron a Kaiserului, care s-a văzut obligat să se conformeze și s-a grăbit să fugă în Olanda, fără neutră. În seara aceeași zile de 9 noiembrie, primind unele știri destul de vagi despre cele ce se întîmplat în tabăra dușmană, primul ministru francez, Clemenceau a fost cuprins de îngrijorare, nu cumva noul regim de la Berlin va dezavua delegația germană condusă de deputatul centrist Erzberger, care trecuse linia frontului în noaptea de 7 spre 8 noiembrie și negocia un armistițiu cu aliații!

Despre aceste tratative se ocupă memoriile maresăului Foch în fragmentul care urmează. În cel 47 ani care au trecut de atunci a curs multă cerneață pe marginea condițiilor impuse de învingătorii învingîtorilor. Istoricii și politologii le-au interpretat în cele mai variate moduri, la o extremă fiind cel care le-au găsit excesiv de dure, iar la cealaltă găsindu-se cel care le-au apreciat drept inadmisibile de blăgine. O analiză oricît de modestă pe această temă ar depăși cu mult, atît obiectivele noastre, cît și spațiul de care dispunem. Ne mărginim, așadar, să semnalăm un singur aspect: solidaritatea de clasă a reprezentanților celor două tabere. După ce și-au tirf popoarele într-un masacru reciproc de patru ani și mai bine, conducătorii politici și militari ai Angliei, Franței și Germaniei s-au înțeles foarte repede asupra unui punct: guvernul capitalist de la Berlin trebuia să i se lase arma pentru a trage împotriva propriului său popor.

A fost poate cea dintîi dintre manifestările de complicitate din partea circumstoriilor francezi și britanici cu cercurile reacționare germane, complicate care avea să se accentueze în tot cursul perioadei interbelice, culminînd cu conciliatorismul față de Hitler și de politica sa banditească. Atunci, în 1918, a început luncarea pe fatidicul tobogan care avea să ducă la izbucnirea, în 1939, a unui mîcel mondial și mai groaznic decît primul.

Oare prezentimentul unei astfel de catastrofale evoluții să fi otrăvit lui Clemenceau bucuria triumfului? Se poate tește că, în dimineața de 11 noiembrie, la cîteva minute după intrarea în vigoare a armistițiului, una dintre fiecele sale l-a surprins în mica sa grădină, rezemat de un copac și cu obraji scîldați în lacrimi.

— De ce plîngi, tată! l-a întrebare ac, mirată.

— Atîtea sacrificii... a suspinat bătrînul prim-ministru. Atîtea sacrificii care nu vor servi la nimic!

F.V.

¹ În imaginile din p. 23: vagonul-birou al maresăului Foch în care a fost semnat armistițiul și facsimilul ultimei pagini a convenției de armistițiu.

În noaptea de 6 spre 7 noiembrie, la ora 12.30, înaltul comandament german ne-a transmis o radiogramă prin care ne comunica numele plenipotențiarilor desemnați de guvernul de la Berlin și ne cerea să fixăm un punct de întâlnire, adăugând: „Guvernul german ar fi bucurat, în cazul în care, în interesul umanității, sosirea delegației germane în liniile aliate ar putea duce la o suspendare provizorie a ostilităților”.

Am răspuns imediat în câteva cuvinte simple: „Dacă plenipotențiarilor germani doresc să se întâlnească cu mareșalul Foch pentru a-i cere un armistițiu, se vor prezenta la avanposturile franceze pe drumul dintre localitățile Chimay-Fourmies-La Capelle-Guise. Au fost date ordine pentru primirea și conducerea lor la locul de întâlnire stabilit”.

În dimineața zilei de 7, am fost anunțat că plenipotențiarilor germani vor pleca la prinz din Spa și vor sosi în zona liniilor franceze între orele 16 și 17. Atunci comandamentul francez citi și comandamentul german luaseră măsuri pentru întreruperea focului de ambele părți pe durata trecerii delegației.

Însoțit de generalul Weygand, de trei ofițeri din statul meu major și de delegația navală britanică condusă de amiralul Wemyss, prim-lord al Amiralității, am plecat din Senlis la ora 17 și m-am îndreptat cu un tren special spre locul ales pentru întâlnirea cu plenipotențiarilor germani, în pădurea Compiègne, în apropierea gării Rethondes.

Datorită faptului că drumurile din spatele frontului german erau blocate [de trupele în retragere — n.r.] delegații inamice au sosit în fața liniilor franceze abia la ora 21; iar la locul de întâlnire cu noi, cu o întârziere de douăsprezece ore. Abia în dimineața de 8 noiembrie, la ora 7, trenul cu solii germani s-a oprit lângă al meu.

Două ore mai târziu, a avut loc prima sedință în vagonul-birou al trenului special. Raportul de mai jos, pe care după semnarea armistițiului, l-am trimis președintelui Consiliului de Miniștri și președintelui Republicii Franceze, relatează cu lux de amănunte evenimentele care au avut loc la Rethondes

în timpul tratativelor dintre plenipotențiarilor aliați și cei germani.

„RAPORT

Negocierile în vederea încheierii armistițiului cu Germania au avut loc în vagonul-birou al trenului special al mareșalului Foch. Atât acest tren, cât și cel care îi transportase pe plenipotențiarilor germani, erau trase pe platforme de artilerie grea, în apropierea gării Rethondes.

8 noiembrie. Trenul special cu plenipotențiarilor germani este garat pe o linie de triaj la 8 noiembrie, ora 7.

Mareșalul comunică delegaților inamici că-i va putea primi începând cu ora 9. Aceștia acceptă. La ora stabilită, ei se urcă în trenul aliaților. Mareșalul Foch, asistat de amiralul Sir Rosslyn Wemyss, de generalul Weygand și de amiralul Hope, le cere să-și prezinte mandatele. Iată textul lor:

1) «Plenipotență

Eu, cancelar al Imperiului german, Max, prinț von Baden, acord prin prezenta puteri depline:

Secretarului de Stat imperial, dl. Matthias Erzberger (în calitate de președinte), trimisului extraordinar imperial și ministrului plenipotențiar, dl. conte Alfred Oberndorff și generalului-maior prusian dl. Detlef von Winterfeldt, să ducă, în numele guvernului german, cu plenipotențiarilor Puterilor Aliate împotriva Germaniei, negocieri cu privire la un armistițiu și să încheie un acord sub rezerva acceptărilor de către mine.

Semnat: Max, prinț von Baden
Berlin, 6 noiembrie 1918»

2) «Plenipotență

Eu, cancelar al Imperiului german, Max, prinț von Baden, numesc de asemenea prin prezenta ca plenipotențiar pentru negocierile de armistițiu cu Puterile Aliate împotriva Germaniei, pe comandorul Vanselow.

Generalul de infanterie Erich von Gundell este desemnat în funcția de plenipotențiar; în consecință, numele său a fost șters din mandatul anexat.

Semnat: Max, prinț von Baden
Berlin, 6 noiembrie 1918»

Delegațiile tau loc la masa de conferințe.

Mareșalul Foch întreabă pe delegații germani care este obiectul vizitei lor.

Dl. Erzberger răspunde că delegația germană a venit pentru a primi propunerile Puterilor Aliate, în vederea încheierii unui armistițiu pe uscat, pe mare și în aer, pe toate fronturile din Europa și din colonii.

Mareșalul Foch răspunde că nu are de făcut nici o propunere.

Contele Oberndorff îl întreabă pe mareșalul Foch ce termeni preferă pentru formularea de către aliați a propunerii de armistițiu. El, Oberndorff, nu are preferințe deosebite în acest sens; ar vrea să cunoască, pur și simplu, condițiile aliaților.

Mareșalul Foch răspunde că nu are de pus condiții.

Dl. Erzberger dă atunci citire textului ultimei note a președintelui Wilson prin care mareșalul Foch este autorizat să comunice condițiile armistițiului.

Mareșalul Foch răspunde că are, într-adevăr, această autorizare, dar numai în cazul în care delegații germani cer armistițiu.

«Cereți armistițiu? Dacă îl cereți, atunci vă pot comunica condițiile în care poate fi obținut».

Dl. Erzberger și contele Oberndorff declară «că cer armistițiu».

Mareșalul Foch arată că, în acest caz, se va da citire condițiilor armistițiului. Deoarece textul este cam lung, inițial se vor citi doar paragrafele principale; apoi textul va fi comunicat în întregime delegaților germani.

Generalul Weygand dă citire clauzelor principale ale condițiilor de armistițiu (text aprobat la Versailles la 4 noiembrie).

Imediat după această lectură, i-a cuvântul dl. Erzberger, care cere ca, încă din acel moment, operațiile militare să înceteze. Drept argumente, evocă starea de dezorganizare și de indisciplină care domnește în armata germană, spiritul revoluționar care pătrunde în țară odată cu suferințele populației. El expune în amănunt dificultățile întâmpinate când delegația sa a traversat liniile germane; acolo, ordinele, chiar și cele de încetare a focului, se execută cu greu. El vede în

acest complex de împrejurări iminentă invazie a bolșevismului în Germania; cînd Europa Centrală va fi molipsită de acest flagel, Europei Occidentale, susține el, îi va veni extrem de greu să se aplece. Numai oprirea atacurilor aliate va permite conducerii armatei germane să restabilească disciplina în rândul trupelor și, odată cu instaurarea ordinii, să se salveze țara.

Mi-a fost ușor să-i răspund: operațiile militare nu pot fi oprite de către aliați altă timp cît delegația germană nu a acceptat și semnat condițiile de armistițiu, care sînt consecința însăși a acestor operațiuni.

În fața imposibilității mele de a accepta cererea verbală a d-lui Erzberger, care cuvîntul generalul Winterfeldt.

Avînd o misiune specială din partea Înalțului comandament și a guvernului german, el dă citire următoarei declarații: «Condițiile armistițiului care ne-au fost aduse la cunoștință necesită un examen atent. Avînd în vedere înțenia noastră de a ajunge la un rezultat pozitiv, acest examen va fi efectuat cît mai repede cu putință; el va necesita, totuși, un anumit timp, cu atât mai mult cu cît este absolut necesar să ne consultăm cu guvernul și Înalțul comandament militar.

În tot acest interval, lupta dintre armatele noastre și cele aliate va continua, provocînd atît în rîndul ostașilor cît și al populației civile numeroase victime, căzute inutil în ultimul moment, jefite care ar putea fi crușate.

În aceste condiții, guvernul german și Înalțul comandament militar au onoarea de a reveni asupra propunerii făcute prin radiograma de alături, și anume ca dl. mareșal Foch să binevoiască a consimți la suspendarea ostilităților, de îndată și pe toată lungimea frontului, care să înceapă azi, de la o anumită oră, și ale cărei amănunte, foarte simple, să fie stabilite cît mai curînd posibil.

Mareșalul Foch răspunde: «Sînt general-șef al armatelor aliate și reprezentant al guvernelor aliate, care și-au stabilit condițiile de armistițiu. Ostilitățile nu pot înceta înainte de semnarea acestuia. Iată de ce vă voi ajuta pe cît îmi stă

în putere să ajungem la o concluzie în acest sens. Dar, repet, ostilitățile nu pot înceta înainte de semnarea armistițiului.

După terminarea ședinței, delegații germani cer mareșalului permisiunea de a prelungi cu 24 ore termenul limită pentru răspuns, ca urmare a răstimpului necesar pentru a comunica guvernului lor condițiile.

Mareșalul le răspunde că îi este cu neputință să modifice termenul fixat de către guvernele aliate și asociate.

După ce se sfîșiesc între ei, delegații germani solicită expedierea prin radio a următoarei telegramme: «Plenipotențiarilor germani pentru armistițiu către cancelarul Imperiului, către Înaltele comandanamente ale armatei și marinei de război germane: vineri dimineață, plenipotențiarilor au primit la Marele cartier general aliat condițiile armistițiului ca și somația de a le accepta sau respinge într-un interval de 72 ore, termen care expiră luni dimineața la ora 11 (ora franceză).

Propunerea germană de încetare imediată a focului a fost respinsă de mareșalul Foch.

În lipsa oricăruia alt mijloc de comunicare, un curier german cu textul condițiilor armistițiului a plecat spre Spa. Rugăm să confirmați primirea și să trimiteți cît mai repede curierul cu ultimele dv. instrucțiuni.

Pentru moment nu este necesară trimiterea altor delegații.

Semnat: Erzberger.

Această telegramă este transmisă la ora 11.30.

Delegații germani hotărăsc, de asemenea, ca mesagerul să fie căpitanul von Heildorf.

Statul major al mareșalului ia măsuri pentru asigurarea transportului și trecerii prin zona frontului a curierului care pleacă la ora 13.

Contele Oberndorff, generalul von Winterfeldt și comandorul Vanselow solicită întrevăderi în particular cu generalul Weygand și amiralul Hope, pentru a le cere unele lămuriri. Discuțiile dintre contele Oberndorff, generalul von Winterfeldt și generalul Weygand pe de o parte și dintre comandorul Vanselow și amiralul Hope pe de altă parte, au loc în cursul după-amiezii.

Iată rezumatul acestor întrevăderi: «Contele Oberndorff întrebă mai întîi dacă aliații au stabilit condiții atît de grele pentru a obliga Germania să le refuze.

Li se răspunde că aliații au comunicat condițiile în care pot acorda armistițiu. Propunerile sînt clare, neavînd nimic de ascuns. Contele Oberndorff întrebă apoi dacă aliații nu intenționează să determine eșecul armistițiului pentru a deschide imediat negocieri de pace. I se răspunde că mareșalul Foch nu este imputernicit să trateze și nu vrea să trateze aici decît condițiile de armistițiu.

În continuarea întrevăderii cu contele Oberndorff, ca și în cursul întrevăderii următoare cu generalul von Winterfeldt se pun întrebări referitoare la diferitele condiții de armistițiu. Ideile sau argumentele principale emise de delegații germani în cursul convorbirilor, pentru a obține îndulcirea acestor condiții, pot fi rezumate după cum urmează: «Germania dorește armistițiu. Sîntem aici pentru că Germania nu poate face altfel. Sîntem deci sinceri. Armata germană trece prin greutăți extraordinare: istovirea trupelor care luptă fără răgaz de patru luni are drept rezultat slăbirea disciplinei; șoselele și căile ferate sînt blocate, orice mișcare fiind paralizată. A cere armatei dizlocări rapide înseamnă a împiedica restabilirea ordinii. Chiar dacă ar vrea, armata germană ar fi incapabilă să reia lupta după semnarea armistițiului. De aceea nu este necesar să i se impună clauze mult prea grele.

Dintre clauzele militare privitoare la predarea armelor, nu avem obiecții decît referitor la cele 30 000 mitraliere; predîndu-le, nu ne va mai rămîne cu ce să tragem la nevoie împotriva poporului german.

Intr-adevăr, situația internă este foarte gravă, în Germania, aflată în plină revoluție și molipsită de bolșevism. Trebuie menținută ordinea. De altfel, este și în interesul aliaților de a evita contagiunea bolșevică și de a asigura solvabilitatea debitorilor lor, deoarece ne așteptăm la cereri de reparații foarte importante».

9 noiembrie. La ora 15.45, delegația germană înmînează generalului Weygand textul

«Observații privitoare la condițiile de armistițiu cu Germania». Textul este adus de către contele Oberndorff și generalul von Winterfeldt, care reiau argumentele expuse în ajun, fără să adauge nimic nou care să merite a fi notat.

10 noiembrie. Textul «Răspuns la observațiile privitoare la condițiile de armistițiu cu Germania» este înminat delegaților germani la ora 21.30.

În aceeași zi, la ora 18.30 mareșalul Foch făcuse să fie transmisă plenipotențiarilor germani următoarea notă:

«COMANDAMENTUL

ȘEF AL
ARMATELOR
ALIATE

Marele cartier
general aliat

10 noiembrie 1918

Statul major general

Potrivit textului înminat mareșalului Foch, mandatul domnilor plenipotențiarilor germani este limitat, deoarece încheierea unui acord de armistițiu trebuie să primească acceptarea cancelarului.

Termenul acordat pentru încheierea armistițiului expirând mine la ora 11, avem onoarea de a întreba dacă domnii plenipotențiarilor germani au primit din partea cancelarului german acceptarea condițiilor care i-au fost comunicate și, în caz contrar, dacă nu s-ar cuveni să se obțină de îndată răspunsul său.

Din ordin,

General de divizie

general maior al armatei aliate

Semnat: Weygand».

La 21.30, delegații germani răspund prin următoarea notă: «Ca urmare la întrebarea care le-a fost adresată la 10 noiembrie, plenipotențiarilor germani au onoarea de a răspunde Înalțului comandament al armatelor aliate că nu le-a sosit încă o decizie din partea cancelarului imperiului.

Plenipotențiarilor au și luat măsuri să obțină cât mai repede posibil instrucțiunile necesare.

Semnat: Erzberger

Secretar de Stat.

Între timp, între orele 19 și 20, la noi sosiseră următoarele două radiograme:

1. «Guvernul german către plenipotențiarilor aflați la Înalțul comandament aliat:

Guvernul german acceptă condițiile de armistițiu puse la 8 noiembrie.

Cancelarul Imperiului, 3084».

2. «Înaltul comandament german către plenipotențiarilor aflați la Înalțul comandament aliat:

Guvernul imperial comunică Înalțului comandament aliat cele ce urmează pentru secretarul de Stat Erzberger:

Excelența voastră este autorizată să semneze armistițiul. În același timp, binevoști să introduceți în procesul verbal următoarea declarație:

Guvernul german se va strădui din toate puterile să execute condițiile fixate. Totuși, subsemnații consideră de datorita să sublinieze faptul că punerea în aplicare a unor dintre punctele acestor condiții va declanșa foametea în rândul populației din acea parte a Imperiului german care va rămâne neocupată [...].»

11 noiembrie. După miezul nopții la ora 2.05, delegații germani anunță că sînt gata să intre în ședință. Ședința se deschide la ora 2.15.

Mareșalul Foch declară că textul final al armistițiului urmează a fi doar definitiv, și îl desemnează pe generalul Weygand să-i dea citire; sînt înlocuite părțile modificate ale textului comunicat la 8 noiembrie cu noul text din «Răspunsul la observații».

Textul este citit, discutat și definitiv, articol cu articol, și conține următoarele:

«Condițiile armistițiului încheiat cu Germania

a) Pe frontul de Vest

I. Începerea ostilităților, pe uscat și în aer, la șase ore după semnarea armistițiului.

II. Începerea imediată a evacuării țărilor invadate — Belgia, Franța, Luxemburg precum și a Alsaciei-Lorenei — în așa fel încît într-un interval de 15 zile de la semnarea armistițiului, ea să fie terminată. Soldații germani care nu vor părăsi teritoriile prevăzute în intervalul fixat vor fi făcuți prizonieri de război. Pe măsura evacuării, aceste țări vor fi ocupate de trupele aliate și ale Statelor Unite.

¹ Numărul 3084 era cifrul secret care marca autenticitatea radiogramelor.

Toate mișcările de evacuare sau de ocupare sînt reglementate prin nota anexă nr. 1 redactată în momentul semnării armistițiului.

III. Repatrierea — care trebuie să înceapă imediat și să se încheie în 15 zile — a tuturor locuitorilor din țările enumerate mai sus (inclusiv a ostașilor, a deținuților în prevenție și a celor condamnați).

IV. Abandonarea de către armatele germane a următorului material de război în bună stare:

5000 tunuri (dintre care 2 500 grele și 2 500 de campane); 25 000 mitraliere; 3 000 aruncătoare de mine; 1 700 avioane de vîntătoare și bombardiere (în primul rînd toate avioanele «D-7» și toate bombardierele de noapte).

Ele vor fi predate pe loc trupelor aliaților și ale Statelor Unite, în condițiile de amănunt fixate în nota anexă nr. 1, redactată în momentul semnării armistițiului.

V. Evacuarea armatelor germane din regiunile de pe malul stîng al Rinului.

Regiunile de pe malul stîng al Rinului vor fi administrate de către autoritățile locale, sub controlul trupelor de ocupație aliate și ale Statelor Unite.

Trupele aliate și ale Statelor Unite vor asigura ocuparea acestor regiuni prin garnizoane deținînd principalele puncte de trecere peste Rin (Mainz, Koblenz, Köln), avînd în aceste puncte pe malul drept capete de pod cu o rază de 30 km și garnizoane deținînd punctele strategice ale regiunii.

Pe malul drept al Rinului va fi rezervată o zonă neutră, între fluviu și o linie trasată paralel cu capetele de pod și cu fluviul, la 10 km distanță, începînd de la granița cu Olanda și pînă la granița cu Elveția.

Evacuarea inamicului din regiunile renane (malul stîng și malul drept) va fi realizată într-un interval de alte 16 zile, adică de 31 zile de la semnarea armistițiului.

(Continuare în p. 32)

UN CORESPONDENT ENGLEZ AL DOMNILOR ROMÂNI

Dr. PAUL CERNOVODEANU

Prezentăm în continuare¹ bogata corespondență diplomatică a lordului Winchilsea, ambasador al Angliei la Poarta otomană între anii 1660-1669, care conține și 42 scrisori, în limbile latină și italiană, schimbate cu domnitori ai Moldovei și Țării Românești. Între aceștia s-a aflat și Iliș III Alexandru. Într-o ultimă scrisoare, din 19 decembrie 1667, demnitarul britanic îl înștiința pe domnitorul moldovean că îl recomandase și viitorului ambasador al Angliei la Poartă, Sir Daniel Harvey. Iliș n-a mai apucat însă să se bucure de acest sprijin, fiind mazilit în noiembrie 1668. Iată, așadar, alte piese din corespondența ambasadorului englez cu domni ai țărilor române — documente deosebit de importante pentru cunoașterea relațiilor româno-engleze din a doua jumătate a secolului XVII.

O ultimă mărturie despre un contact al său cu un emisar al fostului său protejat Iliș Alexandru o deținem dintr-o scrisoare în limba franceză a secretarului domnului mazilit — din păcate, neidentificat pînă în prezent — expediată din Londra în vara sau toamna anului 1669, dragomanului Giorgio Draperis aflat la Poartă. Acestuia i se reproșează faptul de a fi tănuțit lordului darurile prețioase trimise de Iliș Alexandru; din scrisoarea respectivă reiese că în urma întrevederii avute de trimisul moldovean cu Winchilsea la castelul său din Eastwell în comitatul Sussex, fostul ambasador s-a lămurit de necinstea lui Draperis, dînd dispoziții consulului Angliei la Smirna, Paul Rycart, pentru anchetarea cazului. Urmarea incidentului nu ne mai este cunoscută. Dar să lăsăm cititorii să ia cunoștință de însuși textul scrisorii:

Domnule George,

Îți sîrut mîinile și să știi că sînt la Londra așa cum eram și mai înainte cînd ți-am scris și din pricina bolii a trebuit să mă opresc aici, unde mi-am cheltuit toți banii și aștept bani care trebuie să-mi vină de la Constantin-

nopol ca să plec de aici. Și tu știi că atunci cînd am venit aici n-am găsit pe Mylord Winchilsea pentru că era [plecat] la 150 de mîle [depărta] de Londra; dar mai mulți oameni de seamă mi-au vorbit aici și mi-au spus că nu era deloc firesc ca Mylord Winchilsea să fi făcut un dămn al Moldovei², care nu i-a dăruit niciodată nimic. Le-am spus că, dimpotrivă, știam că domnul Moldovei dăduse, spre a fi dăruite Mylordului Winchilsea, 12 000 oi și 4 000 scuzi, cu inel prețuind 1 000 scuzi. Peste cîțva timp, aflînd că Mylord Winchilsea s-a întors, m-am dus să-l văd la reședința sa de la Eastwell și m-a încredințat chiar el că niciodată nu primise nimic din ceea ce domnul Moldovei lăsase să i se dea. Tu știi că atunci cînd ne-am dus pentru prima oară în Moldova, noi am găsit 200 000 oi [destinate] domnului Duca bei [vodă] din care domnul³ a dăruit 12 000 ambasadorului și 6 000 dimitale. Știu că ai primit totul și ai vîndut toate aceste oi domnului George Scorda căruia îi datorai bani⁴ și că doi ani mai tîrziu, cînd ai revenit în Moldova, ți-a mai dat (spre a dăruia ambasadorului) 4 000 scuzi și un inel de 1000 scuzi cu un cal [prețuind] 300 scuzi și, tot ceea ce ai luat, știi bine că s-au trecut de

mîna mea în catastiful domnului, fiind eu primul său secretar, și că toți cei din casa sa știu bine că le-ai primit: așa încît, atunci cînd Mylord Winchilsea mi-a spus că nu a primit nimic, i-am spus totul, așa cum ți-o spun și ție, că domnul îi dăruise toate acestea și că le-ai primit tu pe toate. Mylord este foarte supărat pe tine și dorea chiar să vorbească regelui Marii Britanii ca să-i scrie marelui vizir, dar l-am împiedicat și am făcut astfel încît Mylord mi-a promis că nu va face nimic, numai să te duci să găsești pe consulul de la Smirna și să dregi treaba asta cu dînsul. Altfel, dacă n-ai s-o faci, mi-a spus că va pune să se scrie vizirului, ceea ce știi că va fi o mare rușine pentru tine. De aceea păzește-te de aceasta și dreg-o cît poți mai repede, cum ai făcut cu unchiul meu Korisippa⁵. Mylord Winchilsea a și scris consulului de la Smirna și l-a făcut imputernicitul său în această treabă. Ar fi cel mai bine pentru tine să dregi aceasta cît mai repede, înainte ca cineva să și afle.

Deși Moldova s-a bucurat de deosebita atenție a lui Winchilsea în timpul ambasadiei sale la Poartă — în-deosebi spre a apăra, deși fără succes, interesele negustorilor scoțieni — totuși, în timpul cit a stat la Constantinopol,

¹ Adică a ajutat la numirea lui Iliș Alexandru.

² Iliș Alexandru.

³ Pasaj șters ulterior.

⁵ Pasaj șters ulterior.

¹ Vezi începutul articolului în *Magazin Istoric*, nr. 9/1975.

el a întreținut relații foarte cordiale și cu domnul Țării Românești, Grigore I Ghica, fiul fostului domn, bătrînul arnău Gheorghe Ghica, mazălit de turci și stabilit în capitala Imperiului otoman, cu care diplomatul englez și secretarul său, Paul Rycaut, legaseră strîns relații de prietenie. Gheorghe Ghica îl informa, de pildă, pe ambasador, la 21 august 1661, despre vestile transmise de fiul său din Țara Românească cu privire la retragerea turcilor din regiunea Budei în urma unor ciocniri cu imperialii. Prin mijlocirea bătrînului Ghica, Winchilsea a intrat în relații epistolare directe cu Grigore vodă, trimițîndu-i în intervalul 28 ianuarie 1662-31 august 1664 nu mai puțin de 11 scrisori; din nefericire, în arhiva Finch nu s-au păstrat și răspunsurile domnului.

Legăturile dintre Winchilsea și domnul Grigore Ghica au debutat prin rugămînta ambasadorului adresată la 28 ianuarie 1662 de a-i procura o trăsură, de felul celor care se foloseau în Țara Românească, împreună cu patru cai; la această solicitare a primit un răspuns favorabil, de vreme ce la 18 martie ambasadorul a mulțumit călduros pentru promisiunea făcută, trimițîndu-i chiar complimente prin prietenul său, colonelul italian Giuseppe Detti, aflat în acea vreme la București. La 18 martie 1662, Winchilsea a făcut o călduroasă primire kapukehaiei muntene la Poartă, spătarul Toderașco Sturza, cumnatul domnului, insistînd pentru urgentarea trimiterii trăsorii spre a o putea folosi chiar în decursul acelei veri. În sfîrșit, la 11 august, ambasadorul mulțumea cu recunoștință lui Grigore vodă, pentru frumusețea trăsorii și a cailor, care l-au impresionat foarte mult, mai ales că toate acestea i-au fost trimise în dar, fără să se aștepte la atîta bunăvoință din partea domnului. Îi asigură, în schimb, de serviciile sale devotate la Poarta otomană; la 30 august, Winchilsea a revenit asupra acestui subiect, în epistola expediată colonelului Detti la București, manifestîndu-și din nou satisfacția pentru dovezile de sim-

patie arătate de domnul Țării Românești.

La amabilitatea dovedită de Grigore Ghica, diplomatul englez a răspuns, la rîndul său — după cum o dovedesc scrisorile din 24 septembrie și 7 noiembrie 1662 — trimițîndu-i un serviciu de pahare de cristal, dulciuri și cîteva gazete italiene, căci domnul muntean manifesta interes pentru evenimentele ce se desfășurau în Europa. Schimbul de daruri a continuat și în anul următor, Winchilsea primind de la domn 30 monede vechi de argint pentru care îi mulțumea la 22 februarie; aceleași bune relații au fost întreținute, în continuare, și cu spătarul Toderașco Sturza, la a cărui nuntă, celebrată în capitala Imperiului otoman, a fost reprezentat prin secretarul său, Rycaut.

Participarea lui Grigore Ghica la războiul austro-turc din 1663-1664 în tabăra otomană, alături de domnul Moldovei, Istratie Dabija și de principele Apafi al Transilvaniei, a provocat întreruperea temporară a relațiilor epistolare cu ambasadorul englez de la Constantinopol. De altfel, după bătălia de la Leva (15 iulie 1664) în care turcii au fost înfrinți, Ghica, temîndu-se să nu fie tras la răspundere de marele vizir datorită vechilor sale legături cu imperialii, a părăsit teatrul de război și s-a întors în grabă la București, pregătindu-și plecarea în pribegie. În Capitala țării, a primit o ultimă scrisoare de la lordul Winchilsea, datată 31 august, în care acesta — fără a cunoaște intențiile domnului — își exprima bucuria pentru înapoierea lui în țară și-l ruga să acorde protecție unuia din interpreții săi, aflat în acel moment în principalul muntean. Dar, curînd, la 9 noiembrie, ambasadorul englez avea să afle despre fuga lui Ghica, înștiințînd de acest eveniment pe secretarul de Stat de la Londra, Sir Henry Bennet. Cu Radu Leon Tomșa, succesorul lui Ghica în scaunul Țării Românești, Winchilsea n-a mai întreținut legături.

În sfîrșit merită să amintim și datele noi privind raporturile stabilite de diplomatul britanic cu principele Mihai I Apafi al Transilvaniei și re-

prezentanții săi la Poartă, relații prea puțin cunoscute. S-au păstrat 6 scrisori adresate de principele ambasadorului și numai 3 dintre răspunsurile sale; toate sînt *inedite*, cu excepția mîsivei lui Apafi din 15 septembrie 1662 — publicată încă din sec. XVII în cartea lui Rycaut — prin care principele protesta împotriva răsluirii hotarelor provinciei sale de către pașa din Oradea și cerea intervenția diplomatului englez pe lîngă dregătorii otomani pentru micșorarea tributului. Subiectele corespondenței dintre Apafi și Winchilsea sînt cu precădere politice; astfel, în unele scrisori, principele a cerut sprijinul ambasadorului împotriva abuzurilor autorităților otomane, în altele a protestat împotriva ocupării samavolnice a cetății Oradea de către turci; de asemenea, la 1 martie 1663, Apafi a solicitat protecția rezidentului englez pentru reprezentanții săi la Constantinopol, János Daczó și Péter Jankó. În scrisorile de răspuns, ambasadorul a asigurat pe principe de solitudinea sa, promițîndu-i asistență în limita puterilor de care dispunea. De altfel, după cum se știe, Mihai Apafi s-a adresat nu numai lui Winchilsea, dar în trei rînduri, între 1665-1666, către regelui Carol II Stuart, cerînd nu numai o intervenție la Poartă pentru reducerea tributului, dar și apărarea teritoriului principalului împotriva incursiunilor pașalelor de Oradea și Timișoara. În sfîrșit, kapukehaia sa Christofor Paskó a înmînat direct lui Winchilsea, în septembrie 1665, un memoriu privind starea nefericită a Transilvaniei, sărăcită și mai mult în urma contribuțiilor la care fusese supusă în urma ultimului război dintre turci și Imperiul habsburgic.

Coroșpondența lordului Winchilsea cu conducătorii celor trei țări române, pune astfel în lumină recunoașterea pe plan internațional a poziției speciale ce o dețineau Moldova, Țara Românească și Transilvania în cadrul Imperiului otoman, poziție care explică contactele și legăturile lor cu diplomația vest europeană.

CEI ȘAPTE DIN JIMBOLIA

THOMAS BREIER

Istoricile evenimente de la 23 august 1944 au adus și pentru locuitorii Jimboliei — micul oraș de la granița vestică a țării — eliberarea de sub jugul fascist. În urma victoriei insurecției naționale armate antifasciste și antilimperialiste și în această localitate, sub conducerea organizațiilor P.C.R. și P.S.D., viața începuse să se organizeze pe principii democratice. La 14 septembrie, însă, în urma declanșării unei puternice contraofensive, trupele hitleriste au năvălit în oraș. La ora 21.45, subunități din Divizia 4 SS motorizată și divizia „Hindenburg” și-au făcut intrarea în localitate. Peste Jimbolia, ca și peste multe alte localități din Banatul de vest s-a abătut valul terorii hitleriste. În Periam au fost împușcate 17 persoane; în Biled — 12; la Pesac — 10; la Cenei¹ — 7...

Agenții nazisti, care au revenit odată cu trupele dușmane, au indicat pe cei mai cunoscuți luptători antifasciști din Jimbolia. Mai întâi, SS-iștii s-au îndreptat spre locuința lui Mathias Schmidt. Acesta a încercat să scape, sărind pe fereastră, dar a fost răpus de rafala unui pistol automat. Au plecat apoi spre casa lui Johann Lehoczky. Au aruncat, în camera în care se găsea acesta, două grenade. Rănit, Lehoczky a fugit în grădină, dar a fost ajuns din urmă și împușcat. Apoi, un comando motorizat, alcătuit din fasciști din Jimbolia și SS-iști, i-au arestat pe Johann Keller, Ferdinand Koch, Johann Farle, Nikolaus Petri și Peter Höfler. În după-amiaza zilei de 15 septembrie 1944, către ora 15.30, cei cinci luptători antifasciști au fost împușcați lângă moara Pannonia. Înainte de execuție, au fost puși să-și sape singuri mormintele.

Tradiții revoluționare

În Jimbolia, mișcarea muncitorească a început să se organizeze de timpuriu. Exis-

¹ Vezi Magazin Istorie, nr. 9/1972; în imaginile de mai sus (de la stînga la dreapta) cei șapte eroi din Jimbolia: Mathias Schmidt, Ferdinand Koch, Peter Höfler, Nikolaus Petri, Johann Keller, Johann Lehoczky, Johann Farle.

tentă încă din 1904, organizația Partidului Social-Democrat din localitate a devenit, după primul război mondial, printre cele mai influente din oraș. În 1919, sub conducerea acestei organizații, muncitorii au cucerit ziua de lucru de opt ore. În iunie 1920, la fabrica de țigle „Bohn”, s-a desfășurat o grevă care a durat două săptămîni. Organizația a avut

și un organ de presă, **Vorwärts**, apărut între anii 1920-1925. Apoi publicația și-a schimbat denumirea în **Banner Arbeiterpresse** și, prin intermediul ei, organizația locală a P.S.D. a desfășurat o intensă activitate pentru apărarea și cucerirea a noi drepturi pentru clasa muncitoare.

Sărbătorirea zilei de 1 Mai 1926 s-a soldat cu intervenții

brutale ale jandarmilor, 32 muncitori fiind arestați. Din 1928, în fiecare an, înaintea acestei zile, conducătorii mișcării muncitorești erau arestați preventiv și reținuți la Timișoara.

Criza economică din 1929-1932 a avut consecințe grele și pentru muncitorii din Jimbolia, cea mai mare parte a lor rămânând șomeri sau fiind nevoiți să-și cîștige existența ca zilieri, la diferite ferme. La 28 aprilie 1929, cei 2 000 muncitori ai Fabricii de țigle au intrat în grevă, avînd în frunte pe Paul Kiss, Anton Cotte, Josef Keller, Antal Labancz, Josef și Michael Keinerknecht, Mathias Zachari și Leonhardt Kartye.

Din această perioadă datează și primele legături cu mișcarea comunistă. În vara anului 1931, organizația P.S.D. din localitate a fost vizitată de Lucrețiu Pătrășcanu, în vederea sprijinirii candidaților Blocului Muncitoresc-Țărănesc la apropiatele alegeri din 1931. Jandarmii n-au îngăduit lui Lucrețiu Pătrășcanu să intre în oraș și el a avut convorbiri cu Rudolf Scheibl și Ioan Kiss în apropierea localității, la Clari VII. Propaganda desfășurată în sprijinul Blocului Muncitoresc-Țărănesc a avut un mare succes și, la alegerile din 1931, în favoarea sa, la Jimbolia au fost exprimate 1 000 voturi. Succesul s-a datorat și faptului că în cadrul organizației Partidului Social-Democrat se formase o aripă de stînga, alcătuită din Mathias Schmidt, Ioan Kiss, Paul Kiss, Anton Lebaňa și Olga Zachari și care desfășura o intensă activitate propagandistică, demonstrată, între altele, prin numărul mare de participanți la adunările B.M.Ț. din vara anului 1931.

În această perioadă și în timpul marilor bătălii ale clasei muncitoare din ianuarie-februarie 1933, lupta muncitorilor din Jimbolia a intrat într-o nouă etapă de

dezvoltare. Aici, ca și la Cenei, Sînnicolau-Mare, Buziaș, s-au constituit, în anii 1933-1934, celule ale Partidului Comunist Român, care au desfășurat o activă muncă organizatorică și politică.

În 1933, J. Lehoczky a fost reținut de Siguranță vreme de 40 zile pentru că răspîndise manifeste împotriva arestării muncitorilor din București. În lipsa lui, Ștefan Srep și fiul lui Lehoczky au ascuns manifestele și apoi le-au lipit pe zidurile diverselor instituții.

Social-democrații au dobindit și alte câștigi în lupta politică pe plan local. În alegerile comunale din 1934, ei au obținut 914 voturi, ceea ce le-a permis să aibă patru reprezentanți în consiliul local.

Împotriva pericolului fascist

Și pentru mișcarea muncitorească de aici s-a ivit primejdia fascistă. Inițiatorul acțiunilor național-socialiste a fost un anume colonel în rezervă Karl von Möller, stabilit la Jimbolia după 1918.

În aceste condiții, în anii 1933-1937, elementele democratice din oraș au militat intens pentru realizarea Frontului Popular Antifascist. Comitetul regional al P.C.R., în colaborare cu organizațiile de masă, a reușit să inițieze însemnate acțiuni, cum a fost, de pildă, marele miting de masă de la Timișoara, din 24 mai 1936, la care au participat 50 000 oameni și unde muncitorii din Jimbolia au trimis o numeroasă delegație. În localitate a fost organizat un club muncitoresc, care a reprezentat un factor cultural de seamă în lupta antifascistă.

Cu prilejul campaniilor electorale, la adunările organizate în mai multe centre bănațene, printre care, Căr-

pișiș, Jimbolia, Iecă Mare, Lovrin, Periam, Cenei, Sandra, Grabaț, au luat cuvîntul numeroși membri ai Partidului Social-Democrat, demascînd fascismul. În 1938, la Jimbolia s-a constituit un comitet de partid local ilegal al P.C.R., în rîndul căruia au activat Mathias Schmidt, Isidor Kovacs, Ioan Kiss, Ferdinand Koch și alții. Organizația de partid ilegală a fost sprijinită de Johann Lehoczky, Johann Keller, Nikolaus Petri, Johann Farle și Peter Höfler.

Printre acțiunile organizate în această perioadă, un rol important l-a avut greva din octombrie 1940 a muncitorilor de la Fabrica de țigle. În anii 1942-1944, luptătorii antifasciști au răspîndit manifeste, prin care îndemneau populația germană din Banat să se împotrivească recrutării în armata hitleristă. Propaganda antifascistă a fost desfășurată și prin clubul muncitoresc din localitate, unde au avut loc discuții cu lucrători și meseriași; din ordinul conducătorilor naziști locali, în 1943, clubul a fost devastat și închis.

Activitatea antifascistă desfășurată ani de-a rîndul la Jimbolia a fost motivul care a determinat bestiala răfuială a SS-iștilor cu cei șapte luptători revoluționari.

* *

Șase săptămîni după masacrul din Jimbolia, la 26 octombrie 1944, în cimitirul localității s-a desfășurat o solemnitate funebă. Mai apoi, locuitorii orașului și-au cinstit eroii și printr-un monument care a fost dezvelit în mod solemn la 23 august 1954. Plăcile de marmură cu inscripții memoriale în două limbi (română și germană) stau mărturie prețurii de care se bucură faptele pline de curaj ale celor șapte antifasciști.

ARMISTIȚIUL

(Urmare din p. 27)

Toate mișcările de evacuare și de ocupare sînt reglementate prin nota anexă nr. 1 redactată în momentul semnării armistițiului [...]

b) Dispoziții privitoare la frontierele răsăritene ale Germaniei [...]

XII. Toate trupele aflate actualmente pe teritoriile care înainte de război aparțineau Austro-Ungariei, României, Turciei trebuie să reintre imediat în frontierele Germaniei de la 1 august 1914.

Toate trupele germane aflate actualmente pe teritoriile care înainte de război aparțineau Rusiei vor trebui, de asemenea, să reintre în frontierele Germaniei definite mai sus, de îndată ce aliații vor socoti că este momentul nimerit, în raport cu situația internă a acestor teritorii.

XIII. Inițierea imediată a evacuării trupelor germane și a rechemării tuturor instructorilor, prizonierilor, agenților civili și militari germani aflați pe teritoriile Rusiei (în hotarele acestora de la 1 august 1914) [...]

g) Durata armistițiului [...]

XXXIV. Durata armistițiului este fixată la 36 zile, cu posibilitate de prelungire.

În cursul acestui interval, în caz de nerespectarea clauzelor, armistițiul poate fi anulat de către una dintre părțile contractante, cu un preaviz de 48 ore. Este de la sine înțeles că neexecutarea prevederilor articolelor III și XVII, în termenele stabilite [evacuarea trupelor germane din Africa Orientală — n.r.] nu va putea duce la denunțarea armistițiului, decît în cazul derației intenției.

Pentru a asigura executarea prezentei convenții în cele mai bune condiții se acceptă principiul unei comisii de armistițiu internaționale permanente, care va funcționa sub înalta autoritate a Comandamentului suprem militar și naval al armatelor aliate.

Prezentul armistițiu a fost semnat la 11 noiembrie 1918 la ora 5 (ora cinci), ora franceză.

Semnat

F. Foch	A. Oberndorff
R.E. Wemyss	Winterfeldt
Erzberger	Vanselow".

Mareșalul Foch declară ședința încheiată și delegații germani se retrag.

Următoarea telegramă a fost transmisă imediat prin radio sau telefon comandantilor șefi de pe tot frontul:

1. „Ostilitățile vor înceta pe tot frontul, începînd din 11 noiembrie, ora 11, ora franceză.

2. Pînă la noi ordine, trupele aliate nu vor trece linia la care au ajuns la această dată și la această oră.

Veți raporta exact care este această linie.

3. Pînă la primirea instrucțiunilor trimise comandantilor de armate orice comunicare cu inamicul este interzisă.

În cursul dimineții, plenipotențiarilor germani li se înmînează diferite documente. Trenul lor părăsește linia de triaj de la Rethondes la ora 11.30 cu destinația Tergnier, unde îi așteaptă automobilele germane.

La cererea delegaților germani, căpitanului Geyer i s-au acordat toate înlesnirile pentru a pleca cu avionul spre Marele cartier general german, ducînd cu el textele și harta.

Acest ofițer decolează de pe aeroportul Tergnier la ora 12.30 General de divizie, general maior al armatelor aliate

semnat: Weygand".

La 11 noiembrie 1918 ora 11, focul încetează pe tot frontul armatelor aliate. O tăcere impresionantă urmează celor 53 luni de luptă. Popoarele pot întrezări restabilirea păcii în lume.

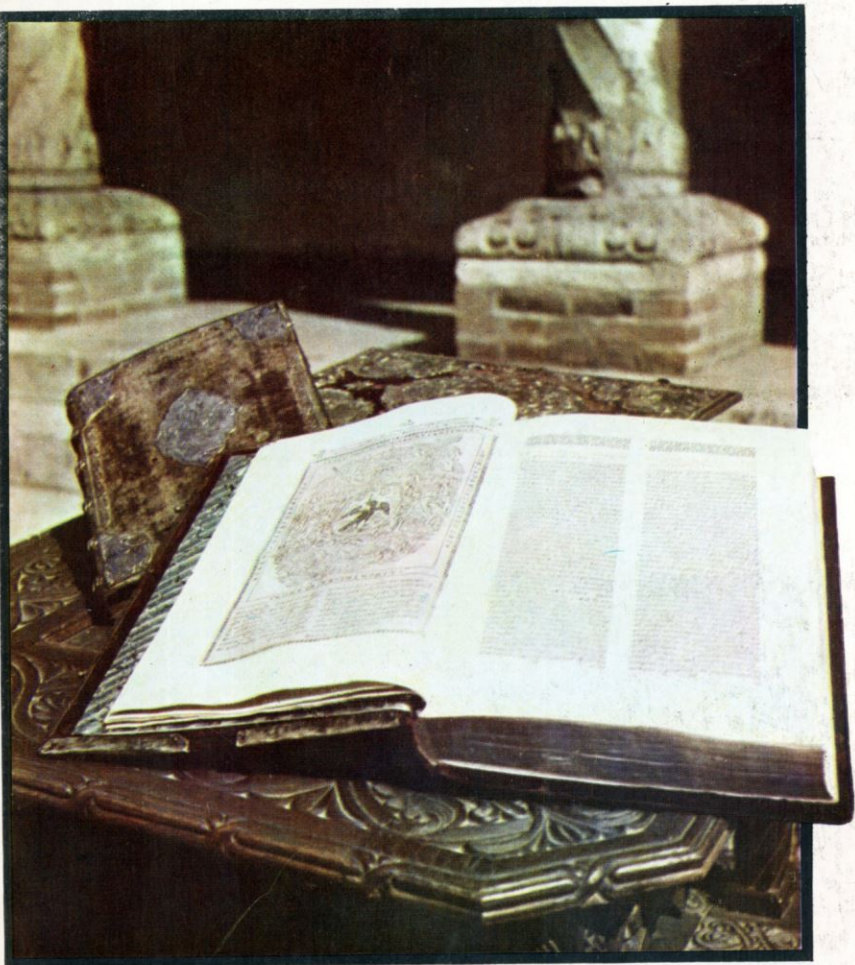
PLANȘELE NOASTRE

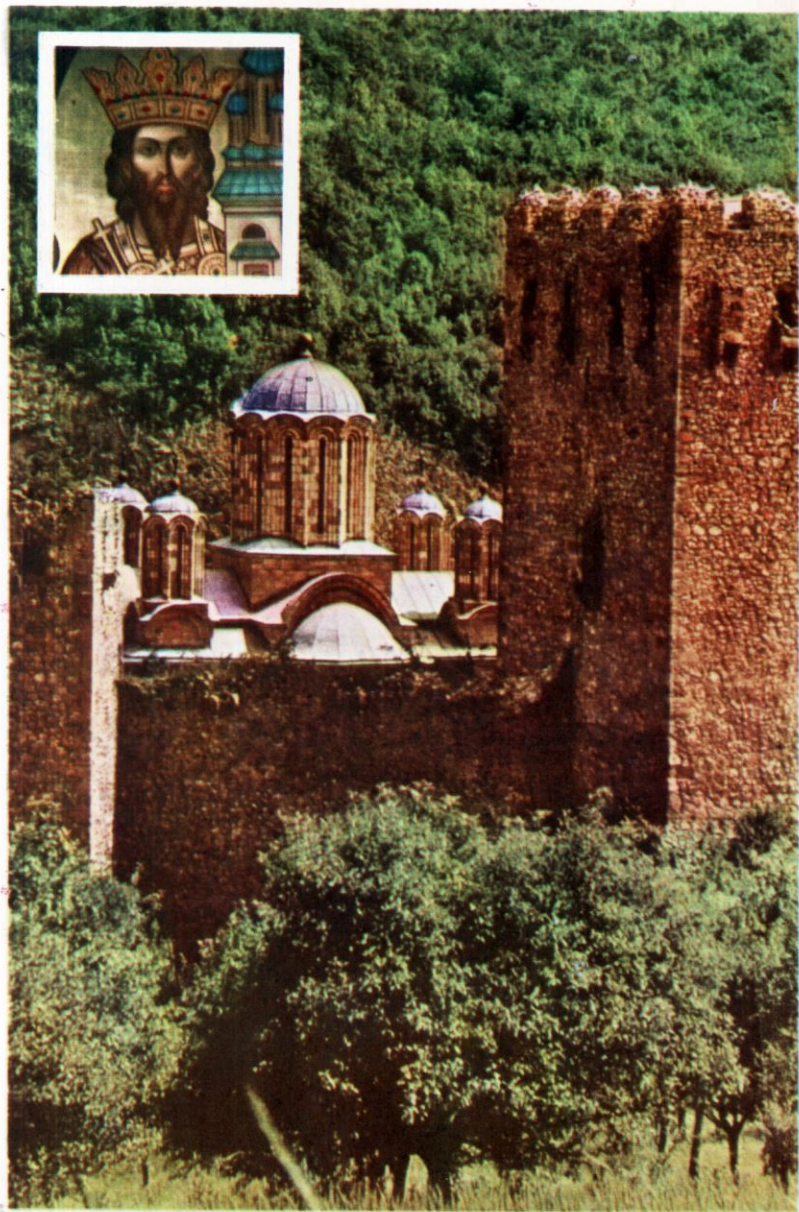
① Capodopere ale tiparului lăsate de Antim Ivireanul: în prim-plan Evanghelia greco-română din 1693, Muzeul mănăstirii Antim (Neobositul cărturar Antim Ivireanul, p. 17)

② Mănăstirea fortăreață construită la începutul secolului XV la Manasija, de cneazul Lazăr. O imagine a acestuia (în medalion) poate fi văzută la Curtea de Argeș (Un erou și un martir: cneazul Lazăr, p. 34)

③ Vestigii antice pe teritoriul Albaniei: mormînt săpat în stîncă — sec. III î.e.n. și un mozaic dintr-un edificiu public — sec. I e.n. (Ecouri ale timpului trecut, p. 37)

④ 22 noiembrie 1918: Armata 4 franceză intră în Strasbourg. Acuarelă de Georges Scott (Armistițiu, p. 23)

Zîmbete din cronic

Rubrică redactată cu concursul cititorilor

■ Doar cu felinar

Preocupările sustinute pentru iluminatul public în București datează din primele decenii ale sec. XIX. Pînă atunci, cel care umbla la ceas de noapte pe străzile orașului era obligat de a avea felinar cu sine. Un pitac al lui Mihail Șuflu, din 21 octombrie 1783, ne arată în ce fel reglementa domnul circulația de noapte în Capitală.

„Domnia ta Vel Spătar i dumneata Vel Agă, în știre la toți să dați, ca fieștecarele, ori de ce breaslă sau orice fel de om va fi, curtezan sau de afară, cum va bate toba de străj, seara, să fie dator a purta felinar cu lumină, de va avea trebuință de a umbla și iar să fie dator a răspunde străjarului și răspîntiașului la întrebarea ce i se va face, și după ce veți face știută această la toată obștea, apoi să dați strașnice porunci zapciiilor dumneavoastră, mari și mici, ca să străjuiască cum se cade și ori pe cine se va întîlni seara în urma tobei de străjari, umblînd seara fără felinar, să aibă a-l opri și aducîndu-l la dumneavoastră să-l ridicăți pînă a doua zi, măcar al cui om va fi; iar cînd și după aceasta iarăși nu va urma a umbla cu felinar, atunci să ni-l arătați, ca să i se facă și altă certare, pentru nesupunerea la poruncă; și într-acest chip, om fără de felinar să nu se înșele zapciiilor a-l lăsa pe cineva, că se vor pedepsi foarte rău”.

■ Leac contra sinuciderii

Diderot povestea că, vizitîndu-l pe Jean Jacques Rousseau la Montmorency,

s-au dus să se plimbe de-a lungul lacului.

— Iată, i-a spus Rousseau, un loc unde am fost ispitit de nenumărate ori, în momente de deznădejde, să mă arunc și să-mi sfîrșesc viața.

— Și de ce n-ai făcut-o? l-a întrebat Diderot.

— De fiecare dată apa era prea rece, i-a răspuns, zîmbind Rousseau.

■ Zi rea

Se povestește că un calif, Hegiaj, foarte aspru, dorînd să afle ce cred supușii săi despre el, a ieșit într-o zi în afara cetății. Întîlnind un țăran, l-a întrebat dacă-l cunoaște pe Hegiaj.

— E un tiran, i-a răspuns țăranul, un monstru însetat de sînge.

— Dar ce-a făcut de-i socotit astfel?

— E vinovat de toate fără-deleile.

— L-ai văzut vreodată?

— Nu.

— Îl vezi acum. Eu sînt Hegiaj.

Țăranul l-a privit cu atenție și, fără pic de tulburare, i-a spus:

— Se vede că n-aveți noroc. În familia mea toți au cite o zi pe an în care înnebunesc. Probabil că azi a fost ziua mea.

Hegiaj a izbucnit în rîs și l-a iertat.

■ Împrumut

Benjamin Franklin (1706-1790), cunoscutul fizician, filozof, economist și om politic american, a primit într-o bună zi, o scrisoare din partea unui om nevoiaș — venit în

America în speranța de îmbogățire — care-i solicită un ajutor bănesc. Franklin i-a răspuns: „Istorisirea stării dumitale mă mîhneste. Îți trimit zece ludovici de aur. Această sumă nu ți-o dăruiesc, ci ți-o împrumut. Cînd te vei întoarce în țara d-tale, cu nume bun, vei căuta — fără îndoială — să găsești o ocupație care să-ți ajute să-ți plătești toate datoriile. De va fi astfel, și dacă înlînești vreun alt om cînstit care să stea rău cu banii, plătește-mi împrumutîndu-l pe dînsul cu suma cu care te împrumut eu acum; dar spune-i să plătească și el tot în acest mod cum va da de bani și va găsi prilejul nimerit.

Sper că acești zece ludovici ai mei vor trece astfel prin mai multe mîini pînă să înlîmpine vreun pungaș să le taie calea. Iată șiretlicul cu care fac mult bine cu bani puținii”.

Gheorghe LUPU,
Zîmnicea

■ Rest

Compozitorul german Christoph Willibald Gluck (1714-1787) trecea prin fața unui magazin și, din întîmplare, a lovit un geam cu bastonul și l-a spart. Cerîndu-și scuze, s-a arătat gata să plătească negustorului dauna. Acesta i-a cerut două mărci și jumătate. Compozitorul a scos o monedă de cinci mărci, pe care i-a întins-o pîgubașului.

— Dar n-am mîrînt, i-a spus negustorul, sperînd că Gluck va renunța la restul cuvenit.

— Nu-i nimic, voi completa eu suma, i-a răspuns compozitorul, lovind cu bastonul încă un geam.

I. CRUCEANĂ,
Pitești

■ Urgență

Scriitorul englez Jerome K. Jerome (1859-1927), a telefonat unei societăți de asigurări:

— Aș vrea să-mi asigur casa? Pot s-o fac și prin telefon?

— Dar vă trimitem imediat un agent...

— Numai să vină cît mai repede. Casa mea e în flăcări, a strigat disperat Jerome.

I. CIUTESCU,
București

Un erou și un martir: CNEAZUL LAZĂR

DUMITRU ALMAȘ

„Cneazul Lazăr a fost sîrb de neam bun, a slujit cu credință țarului Ștefan [Dușan] și a ajuns cel dintîi în palatul lui. Acesta i-a dat în căsătorie pe o rudă a sa, fiica unui boier. Dar după moartea țarului Ștefan și a lui Uroș [fiul țarului], arhiepiscopul au uns pe Lazăr ca autocrat în scaunul sîrbesc. A fost un mare făcător de bine, a clădit mănăstirea Ravanița, minunată prin frumusețe și înălțime, împodobită cu zugrăveli, odăjdii de argint aurit și altele. Și pînă acum stă ca o floare nemaivăzută și se minunează toți cei care vin la ea“ (din Laudă cneazului Lazăr, după un manuscris din secolul XVI).

Cneazul Lazăr a fost contemporan cu primii Basarabi, cu primii Mușatini și cu Voicu Corvin, vrednici întemeietori de țară¹, dătători de legi și dă-tini, din eroicul veac XIV.

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 7/1967, 2/1971, 2/1972, 6/1972 etc.

Din ceasul intemeierii

În munții Dalmatini, de unde izvorăsc Drina, Vardarul, Morava și Drinul, ca apoi să se răsfire spre toate zările, s-a organizat, în 1149, cneazatul

Rascia. Atunci marele cneaz Uroș a înfrînt armata împăratului bizantin Manuil Comnenul iar Bizanțul s-a văzut nevoit să recunoască independența acestui ținut locuit de sîrbi. În 1168, în Rascia a început domnia lui Ștefan Nemania. Acesta a fost întemeietorul dinastiei

Nemanizilor și întregitorul statului feudal srb, unind pe cnejii și jupanii (conducători locali) stăpîni în vâile munților din jur și alipind ținutul Zeta (Muntegru), pînă la Ragusa (Dubrovnik). Tot el a încheiat, în 1190, un tratat cu Imperiul bizantin, tratat care consfințea independența Serbiei de la Marea Adriatică la Dunăre, pe valea Moravei și a Nisului. În secolul următor, sub domnia lui Milutin și a urmașilor acestuia, Serbia s-a extins mult spre sud-est. La 25 septembrie 1345, a luat puterea Ștefan Dușan, cel mai mare dintre monarhii nemanizi. El a ridicat biserica srbă la rangul de Patriarhie și a pus pe patriarhul Ioanichie să-i așeze pe cap cununa împărătească, în orașul Skopje (Scoplie), la 16 aprilie 1346. Domnia lui Ștefan Dușan a reprezentat apogeul statului srb medieval.

Pentru a-și consolida stăpînirea pe acest vast teritoriu țarul Ștefan Dușan a dat un **Zaconic** (cod de legi), inspirat din legislația bizantină a lui Justinian¹ și din obiceiul pămîntului practicat de srbii, grecii și albanezi. Biserica a sprijinit și ea statul centralizat al Nemanizilor. Spre a împiedica luptele interne pentru tron, clerul a interzis sub pretextul „blestemului Sfîntului Sava” luarea titlului de țar, oricărui cneaz care nu făcea parte din neamul Nemanія.

La jumătatea sec. XIV, puterea țarului Ștefan Dușan era mai mare decît a împăratului din Bizanț, statul lui era mai bine organizat, iar puterea militară superioară. Mai ales că în acei ani, în Bizanț luptau pentru putere doi Cantacuzini: Ioan V și Ioan VI. Din Asia se profila din ce în ce mai clar pericolul otoman. În 1354, sultanul Soliman, fiul lui Orhan, a ocupat cetatea Gallipoli de pe țărmul european, dărîmînd de un cutremur la 2 martie același an. Ajutați de discordia dintre bizantini și de această catastrofă naturală, otomanii au pătruns în Europa, urmărind să cucerească întregul continent. Înțelegînd primejdia și cunoscînd frămîntările din tabăra bizantină, Ștefan Dușan a căutat s-o ia înaintea invadatorilor, instalîndu-și el stăpînirea în Constantinopol. În

acest scop a pornit o mare expediție în urma căreia, în 1355, a reușit să ocupe Adrianopolul, dar a murit în drum spre capitala Imperiului bizantin. Așa a sfîrșit, în plină glorie, cel mai mare monarh al evului mediu srbesc. Fără un cîrmaci destoinic, expediția pentru cucerirea Constantinopolului a eșuat. Mai mult, peste șapte ani, noul sultan, Murad I, a ocupat Adrianopolul, instalîndu-și el reședința în acest oraș, în 1365.

De la această dată, istoria popoarelor din balcani va fi o luptă aproape permanentă pentru zgăzuirea invaziei otomane. Ștefan Dușan a fost unul dintre cei dintîi monarhi conștienți de această primejdie și a căutat s-o prevină. Din faptele sale de vitejie s-a hrănit, sute de ani, încrederea poporului srb în cucerirea libertății.

O familie și o țară

Nemanizii izbutiseră să înfăptuiască lucruri mari: uniseră jupanatele și cnezatele din munți și din valea Moravei, pînă la Dunăre, întemeiaseră un stat puternic centralizat, sprijinit pe orașele comerciale de pe țărmul Adriaticii, în frunte cu Dubrovnik, dăduseră un cod de legi, important temei al organizării, construiseră biserici și mănăstiri, centre și focare ale unei culturi și ale unei arte proprii.

Uroș, fiul lui Ștefan Dușan, prea tînăr la moartea prematură a părintelui său, n-a izbutit să-și impună autoritatea în fața feudalilor. În iulie 1360, Uroș s-a căsătorit cu Ana, fiica lui Nicolae Alexandru, domnul Țării Românești. Anii de domnie ai lui Uroș s-au scurs în conflicte interne, care au dus la destrămarea autorității centrale. Așchia nemanidă sărise cam de parte de trunchiul părintesc... În 1371 Uroș a murit în împrejurări obscure, fără urmași. Așa s-a stins dinastia Nemanія. Jupanii și cnejii, care fuseseră ținuți sub ascultare de un om excepțional ca Ștefan Dușan, au dat frîu ambițiilor și tendințelor centrifuge de destrămarea a statului. Fenomenul a coincis cu momentul cînd puterea otomană a inaugurat o nouă ofensivă împotriva popoarelor din Peninsula Balcanică și a întregii creștinătăți europene.

În aceste împrejurări s-a ridicat cneazul Lazăr, strălucită personalitate istorică, figură legendară în conștiința poporului srb. Cronica spune că acest cneaz s-a născut în 1329 și l-a slujit cu credință și eroism pe Ștefan Dușan. În 1353, Lazăr a luat-o în căsătorie pe Mihița, rudă a țarului. Cu ea, Lazăr a avut un fiu, pe Ștefan Lazarevici, viitorul despot al Serbiei, și cinci fete. Pe patru dintre ele le-a căsătorit, după obiceiul medieval, cu feudali locali sau cu monarhi vecini, iar pe Olivera, cea mai mică, a trebuit să o dea pentru haremului lui Baiazid Ildirim, după marea înfrîngere de la Cossovo.

Cneazul Lazăr a reorganizat statul srb, un stat centralizat în sens medieval, și s-a preocupat de propășirea culturii împlinind o domnie de mare autoritate spirituală. Dar, deși a dispus de un prestigiu incontestabil și a fost sprijinit necondiționat de biserică, cneazul a respectat „Blestemul Sf. Sava” și nu s-a încoronat ca țar.

La început, el a stăpînit valea Moravei, cu regiunile muntoase de la Novo Endo și Rudnic. Reședința o avea în orașul-cetate Crusevaț, pe riul Morava, în apropiere de confluența cu riul Niș. Mai tîrziu a supus și cneazul lui Nicola Altomanovici, cu centrul la Ipek, iar din 1378, și pe cel al lui Radici Brancovici de la Dunăre. Căsătorind-o pe fiica sa Mara cu Vuc Brancovici, cneazul Lazăr și-a exercitat autoritatea și asupra cneazatului acestuia, după cum, prin căsătoria Elenei cu Strațimir Balșici, și-a extins influența asupra cneazatului Zeta, condus de ginerele său. A fost în raporturi bune cu Vucașin, regele Macedoniei, regat înființat după moartea lui Uroș.

Întinzîndu-se în lungul Moravei, statul cneazului Lazăr a atins Dunărea și a trecut chiar la miază-noapte, în dreptul gurilor Moravei, unde se afla vestita cetate de la Semendria. Se intitula cneaz și domn al Podunaviei, adică stăpîn al malului drept al Dunării, termen pe care l-a folosit și Mircea cel Bătrîn, ca stăpîn al Dobrogei și Durostorului.

Din timpul lui Lazăr datează unele din primele legături și

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 9/1973.

schimburi culturale în evul mediu, dintre sîrbi și români. Astfel, din solia trimisă la Bizanț pentru a împăca biserica sîrbă cu Patriarhia din Constantinopol (1375) a făcut parte și călugărul Nicodim, înțemeietorul mănăstirii Vodița, ctitor și stareț al mănăstirii Tismana. Mulțumit de contribuția lui Nicodim, cneazul Lazăr a dăruit acestor lăcașe zece sate sîrbești.

Eroul de la Pločnik și Cossovo

Cneazul Lazăr strălucește în istoria sîrbă ca un erou luptător împotriva invaziei otomane. La 26 septembrie 1371, alături de ceilalți cnej, el a luat parte la marea bătălie de la Cirmen (Cernomen), pe riul Marița. Aici, Murad I a înfrînt oastea sîrbă condusă de despotul Uglieša și de regele Vucašin al Macedoniei. Amîndoi conducătorii au căzut în luptă. Sultanul a supus Serbia de miazăzi și a așezat garnizoane pe Niș; Macedonia i-a devenit vasală. Dintre toate căpeteniile sîrbe, singur cneazul Lazăr n-a deznădăjduit, întărindu-și statul și armata. El s-a aliat cu craiul Ștefan Tvartco al Bosniei, a strîns legăturile cu cnejii care îi erau rude și prieteni și s-a pregătit de luptă.

În vara lui 1387, sultanul Murad I a trecut Nișul și s-a întîlnit la Pločnik cu armatele sîrbo-bosniace, comandate de cneazul Lazăr. Bătălia s-a desfășurat cu o mare violență; Lazăr s-a dovedit un bun strateg și un luptător curajos, ieșind învingător. Murad, s-a retras, suferind cea dintîi înfrîngere din 1354, cînd pășise pe continentul european. Faima cneazului Lazăr și a oștenilor lui a umplut Europa. De pretutindeni au venit laude pentru cel care opriese puhoiul otoman. În schimb, cneazul sîrb n-a primit de la statele apusene aproape nici un ajutor. În acest timp, Murad a ocupat Salonicul și a pregătit, împotriva sîrbilor, în 1389, o nouă expediție, și mai puternică. Aliat, în continuare, cu Bosnia, cneazul Lazăr l-a așteptat pe sultan la Cossovopolje (Cimpia Mierlei). Pe acel întins platou din inima munților Dalmatini, aproape de izvoarele riurilor

... Și pe atunci era domn marele voievod Mircea

Înfruntînd furtuni pe mare, într-o căldorie plină de peripecii, cneazul Ștefan Lazarevici „... ajunsese deci în Țara Românească. Și pe atunci era domn al Valahiei binecuvîntat și în veci să-i fie pomenit numele marele voievod Mircea. Cu multă dragoste și cînstire îi împlîină [Mircea] atît de despot cît și pe însoțitorii săi. Iar despotul era atît de frumos, încît Mircea nu-și mai lua ochii de la fața lui, privindu-l cu neșat și nemărginită dragoste.

După ce-l ospătă cu multă cînstire, încă îi mai dădu cai și toate cele trebuincioase pentru lungă sa călătorie. Apoi își însoți oaspetele și-l conduse prin țară. Iar [despotul Ștefan] se simți aci ca-n țara sa.

Și mergînd astfel, au ajuns pînă la granița ungurească, la cetatea sa a Golubățului”.

Stare sîrpske biografije XV-XVII veka. Zivot despotia Stefana Lazarevica od Konstantina Filosofa, Beograd, 1936 („Vechi biografii sîrbești din sec. XV-XVII. Viața despotului Ștefan Lazarevici de Constantin Filozoful”), traduse de Eugenia IOAN

care udă Serbia, Bosnia, Albania și Macedonia, s-a desfășurat, la 15 iunie 1389, una din cele mai mari bătălii dintre musulmani și creștini. În totil luptei, un sîrb, Miloș Obilici, l-a ucis pe Murad. Conducerea armatei turcești a fost luată de fiul acestuia, Baiazid, și lupta a continuat¹. Forțele otomane, mult mai numeroase, au copleșit pe sîrbi și bosniaci, iar cneazul Lazăr, împreună cu ginerii lui au căzut prizonieri. Furios, noul sultan l-a ucis pe marele cneaz și i-a robit familia.

Cu toate aceste cruzimi, Baiazid n-a putut supune complet Serbia. Turcii au întîmpinat o dîrză rezistență în munți, manifestată deseori chiar prin atacuri violente, bine organizate. De aceea, sultanul l-a recunoscut pe Ștefan Lazarevici (1389-1427) fiul cneazului Lazăr, ca despot al unui stat sîrb vasal Turciei. Vasaletatea se exercita prin plătirea unui tribut anual și prin obligația la o contribuție militară față de sultan.

Cronica lui Constantin Filozoful intitulată *Viața despotului Ștefan Lazarevici*, povestește că acest monarh, întorcîndu-se dintr-o călătorie la Constantinopol, a trecut și prin țara domnitorului Mircea cel Bătrîn, fiind primit cu bucurie de acesta. Fragmentul de cronică în care este relatată întîlnirea celor doi cîrmuitori de țară subliniază încă un moment din legăturile străvechi de prietenie, existente de la începuturile statelor român și sîrb. Mai tirziu, după

¹ În imaginea din p. 34, oștile lui Baiazid Fulgerul atacînd Belgradul.

moartea lui Ștefan Lazarevici, despotul următor, George Brancovici, ajutat de Iancu de Hunedoara, a redobîndit, în 1444, o parte din teritoriile crotopite de otomani precum și independența Serbiei. Pentru scurtă vreme însă, fiindcă, după 15 ani, Mahomed II a cucerit cetatea Semendria, a desființat despotatul și a supus pe sîrbi. Această situație a durat pînă la răscoala din 1806.

Strălucita victorie de la Pločnik și eroica bătălie de la Cossovopolje l-au transformat pe cneazul Lazăr într-un erou de epopee și i-au înecunat numele cu laurii unei glorii pe care nici un alt conducător sîrb din epoca medievală nu l-a mai egalat în strălucire.

Într-o legendă din Valea Dunării se povestește că, în peștera de la Socobvaț, s-ar afla ascunsă o comoară, care ar fi aparținut cneazului Lazăr. Se spune că pentru a scăpa de prigoana otomanilor, tot aici s-ar fi adăpostit și familia cneazului, care și-ar fi construit chiar o cetate subterană, unde, laolaltă cu alte comori, s-ar afla și coroana lui Lazăr. Poate că în această legendă există un simbul de adevăr. Mai ales că în peșterile din această parte a țării s-au găsit multe urne cu monede de aur și argint, ascunse în secolele de luptă cu turcii. Dar pentru istoria națională a poporului iugoslav, mai strălucitoare decît toate aceste comori rămîne lupta cneazului Lazăr pentru unitatea, independența și libertatea neamului său.

ECOURI ALE TIMPULUI TRECUT

SKENDER ANAMALI

Director al Muzeului de Arheologie și Etnografie — Tirana

Sfîrșitul legendelor

De foarte multă vreme, harta arheologică a Albaniei a fost acoperită de simboluri indicînd morminte tumulare¹ mari și mici, datînd, în general, din epoca în care civilizația ilirilor² începuse să caute trăsături proprii evidente, intrînd în faza dezvoltării sale plenare. Înălțîndu-și spinările gîrbovite în cîmpii sau în văile fluviilor, multe din aceste morminte au rămas de-a lungul secolelor intacte, ca niște lăcașuri sfinte alimentînd fantezia populației locale și dînd naștere la legende pînă cînd tirnăcopul arheologului le-a transformat în surse istorice, în informații prețioase venind dintr-o epocă în care informația scrisă este absentă.

Castele care așteaptă, de peste două milenii, să li se scrie istoria. Nu departe de Apollonia, „orașul mare și important” al ilirilor, un teatru îngropat sub o culme de deal. Cele mai vechi locuințe lacustre din Peninsula Balcanică. Ruine de vechi ziduri peste care au fost înălțate, după sute de ani, alte ziduri și ele măcinate de vreme. Morminte care cuprind obiecte aparținînd locuitorilor de altădată ai acestor pămînturi, strămoșii celor care astăzi scot la lumină vestigiile ale unei vechi civilizații.

care predomină ceramica, mai ales cea pictată. Tot aici întîlnim și motive decorative răspîndite pe o arie vastă, într-o regiune în care autori greci vor semna, în veacurile următoare, triburile ilirice ale dassareților.

Armurile sînt prezente aproape întotdeauna. Aceste piese, specifice pentru o perioadă pe care Engels o numea „democrație militară”, explică unele legături și unele influențe exercitate de triburile ilirice din această epocă, ce se extind, în Grecia, pînă în bazinul Mării Egee, iar în regiunile dinspre nord, pînă la Dunăre.

Confruntînd rezultatele cercetărilor, specialiștii au ajuns la o seamă de concluzii comune. Astfel, faptul că mormintele tumulare sînt construite în aceeași manieră, respectînd aceleași ritualuri de înmormîntare, cuprinzînd același inventar funerar, trebuie să fie considerat ca un argument în favoarea unității civilizației ilirilor. După un examen amănunțit al tuturor datelor se va ajunge, firește, la concluzii mai cuprinzătoare. Cert este că, de pe acum, săpăturile arheologice au pus capăt legendelor, substituindu-le istoria.

Orașul antic și castelele medievale

În a doua jumătate a mileniului I î.e.n., ilirii nu mai construiesc morminte tumulare. Istoria lor continuă la

¹ De la tumulus — moviță din pămînt sau din piatră, pe care unele popoare antice o înălțau deasupra mormintelor (în imagine: colț ilir).

² Vezi Magazin Istoric, nr. 11/1972 și nr. 1/1973.

un nivel mai înalt: începând cu sec. IV î.e.n., ei au centre urbane proprii, cetăți și fortărețe. Mai mult, în acei ani au un stat propriu, situat în zona meridională, un stat — potrivit ultimelor studii — cu o structură socială și politică dintre cele mai avansate în comparație cu ale altor populații negrecști din Balcani dinaintea dominației romane.

E mult de când arheologii studiază ruinele cetăților ilirice. Fundațiile masive și impunătoare care se văd și azi, ale zidurilor de protecție ale acestor cetăți, se află în vecinătatea altor vestigii, cele ale locuințelor sau edificilor publice. Această privilegie o întâlnim, de exemplu, în cetatea Antigonea (Albania de sud), care furnizează arheologilor un material interesant pentru studierea sistemelor de fortificații din sec. III î.e.n. și a construcțiilor de tip urban, mai ales a celor amplasate pe dealuri și pe terase, la nivele diferite.

Săpăturile arheologice pe dealul unde, în antichitate, se înălța Apollonia iliră, „magna urbs et gravis” (oraș mare și important), cum a numit-o Cicero, au scos la iveală, în ultimii ani, monumente noi, printre care un teatru. Primele investigații sumare, dar de pe acum promițătoare, au fost făcute în imediata apropiere a orașului antic, într-un punct unde configurația terenului părea potrivită construcției unui mare teatru. Pe versantul dealului au și fost dezgropate blocuri și plăci de piatră, care par să fi fost trepte de amfiteatru; se conturează, de asemenea, destul de clar, locul unde era amplasată scena. Au fost descoperite și mai multe statui înfățișând artiști din Apollonia. Echipa de arheologi, arhitecți și restauratori urmează să efectueze, alături de cercetările

propriu-zise, și lucrări de restaurare, pentru a reda monumentului aspectul său inițial și a face astfel și mai captivantă priveliștea oferită de acest centru arheologic, unul dintre cele mai atrăgătoare din țară.

Albania se numără printre țările cu multe castele și fortărețe, fiecare cu cronică sa, cronică ce face parte integrantă din istoria poporului albanez. Ceea ce au și demonstrat, de altfel, săpăturile întreprinse în anul 1973 pe teritoriul unor castele, ca cele din Pogradec, Kanin sau Berat.

Situat pe malul lacului Ohrid (în Albania de sud-est), castelul din Pogradec este un monument arheologic mai puțin cunoscut în ceea ce privește importanța și rolul pe care l-a jucat la timpul său, acestea nefiind menționate în izvoare scrise. Dealul pe care se înălța castelul a fost locuit începând din sec. V î.e.n. Pe la mijlocul secolului următor, aici exista deja o cetate fortificată a dassareților, cu o existență bogată, fapt atestat, de altminteri, și de materialul arheologic descoperit, de ceramica autohtonă sau importată, precum și de ustensilele variate. Din inventarul arheologic nu lipsesc nici obiectele de artă, monedele, uneltele de pescuit — pescuitul fiind o îndeletnicire foarte dezvoltată în acea regiune. Dominația romană a lăsat cetatea fără zidurile sale de protecție, dar nu a depopulat-o. O dată cu prăbușirea Imperiului roman, în noile condiții politice, castelul a fost din nou prevăzut cu fortificații, la sfârșitul sec. IV î.e.n. Viața lui a revenit la normal pentru mai bine de trei secole, păstrându-se populația locală.

Urmărind diferitele faze ale existenței castelului din Pogradec, arheologii au constatat o continuitate perfectă a popu-

lației și culturii. Ei au adus astfel argumente noi în favoarea continuității iliro-albaneze și a caracterului autohton al albanezilor.

Mărturiile arheologice pledind pentru aceeași continuitate au fost aduse și de investigațiile întreprinse pe teritoriul impunătoarelor castele din Kanin și din Berat, cu o istorie de mai bine de două milenii și care beneficiază, spre deosebire de Pogradec, de surse scrise. Săpăturile au dat la iveală complicate sisteme de fortificații, fragmente de imense ziduri ilirice, deasupra cărora au fost înălțate, în evul mediu și mai târziu, alte ziduri.

La această schiță, nici pe departe completă, a cercetărilor întreprinse pe teritoriul Albaniei în ultima vreme, trebuie să adăugăm și pe cele din Korçe, Dunavec și Maliq, în sud-estul țării, unde, în afară de o mare cantitate de ceramică, au fost descoperite figurine antropomorfe din pământ ars — exemplare prețioase de artă primitivă — și resturile celor mai vechi locuințe lacustre pe piloți (palafite) din Peninsula Balcanică. Dezgropate la o adâncime de 8,5 metri de suprafața actuală a câmpiei, ele datează din prima fază a neoliticului mijlociu. Studiarea tuturor acestor descoperiri aduce noi precizări și deschide căi noi pentru interpretarea mai completă a evoluției civilizației în această zonă.

Cele 17 puncte arheologice investigate în 1973 au pus, așadar, la îndemina specialiștilor un bogat material documentar, îngăduind adâncirea și clarificarea de pe poziții științifice a unor probleme de importanță primordială, cum sînt etnogeneza ilirilor, evoluția civilizației lor, continuitatea iliro-albaneză, pentru a nu le menționa decît pe cele mai însemnate.

IONIȚĂ TUNSU— HAIDUCUL

Prof. dr. doc. GEORGE POTRA

În urmă cu aproape un veac și jumătate, atunci cînd țara se afla sub desele oblăduiri ale armatelor străine de ocupație, iar țărani, în marea lor majoritate clăcași, îndurau aspra exploatare a autorităților, a boierilor, a ciocoilor arendași, în acele vremuri, ca și în cele de mai înainte, se ridica din popor cîte unul mai curajos care, în fruntea unei cete de voinici, căuta să facă dreptate cît putea și să ajute pe cei în nevoie. Printre acești băbrați de curaj și acțiune, fără frică de moarte, s-a aflat și haiducul Ioniță Tunsu.

Din paracliser, om al codrilor

Documentele oficiale și amintirile unor contemporani spun că s-a născut în primii ani ai secolului XIX, în comuna Optașul, din județul Olt. Unii spun că a fost logofăt la curtea unui mare boier din București. Alții că a fost paracliser. Colonelul Dimitrie Papazoglu (1811-1892) — contemporan cu el — susține că Tunsu a fost paracliser la biserica Sf. Gheorghe-Vechi, de pe Podul Tîrgului de Afară (Calea Moșilor de azi). Era un om voinic, frumos, cu știință de carte și cu o voce foarte plăcută, iar episcopul Ilarion al Argeșului, care-l prețuia, își pusesese în gînd să-l roage pe mitropolit să-l facă diacon și chiar să-l investească cu haina preoției.

După alte mărturii, Ioniță Tunsu ar fi fost paracliser la biserica Sfinții Voievozi de pe Calea Griviței (numită Drumul Tîrgoviștei la acea dată) și ar fi avut casa chiar în grădina bisericii, care era plină de meri, pruni și vișini.

A fost sau nu aceasta casa în care a locuit haiducul, nu știm precis, dar scriitorul Gala Galaction, în copilăria lui a apucat-o și o amintește mai tîrziu în scrierile sale, spunînd că odată cu renovarea bisericii, clădirea a fost dărîmată iar locul devenit viran a servit cîteva ani unui pietrar italian care cioplea statui și monumente funerare; peste cîteva timp, pe acel loc au fost ridicate școală primară și locuința directorului, ambele existînd și astăzi, renovate. Tot în legătură cu locuința lui Tunsu, Mircea Vintîlescu, actualul proprietar al imobilului de pe

Bulevardul Banu Manta, nr. 51, susține că, după spusele bunicii sale, haiducul ar fi locuit o vreme în mica construcție de la adresa indicată, acoperită pe atunci cu trestie. În acel timp, zona în care se află casa menționată — considerată ca fiind foarte departe de centrul orașului — era înconjurată cu întinse terenuri cultivate cu viță de vie; din numeroasele gropi existente acolo se scoteau nisip, pietriș și pămînt galben pentru cărămizile necesare construcțiilor într-un oraș aflat în plină dezvoltare și modernizare.

După zăvera cea mare, cînd țara a fost răsculată de Tudor Vladimirescu, căruia i s-a alăturat și olteanul paracliser Ioniță Tunsu, acesta din urmă a socotit că nu mai era cazul să se ocupe în continuare cu pusul uleiului în candelă și

al tămtiei prin cădelnițe și a trecut la alte treburi mai folositoare. Își scribise prea mult huzurul marilor boieri; voia și el, pe cât putea, să aducă o alinare celor săraci.

A părăsit slujba bisericească, și-a tuns părul, și-a căutat cîtiva tineri inimoși, dintre cei care avuseseră mari necazuri în viață. Cu ei și-a format o ceată, și a început a-i „călca” pe neguțătorii bogați și pe boierii aflați pe la moșile lor.

Tunsu n-a omorît, n-a schinguit. „Jefuia pe avuți, atît pe la moșii cît și în drumuri și nu numai că lăsa jefuitului de cheltuială, dar înfilind oameni săraci pe drumuri îi ajuta cu bani”. Din ceea ce lua de la bogați, dăruia văduvelor cu copii, oamenilor bătrîni de care n-avea nimeni grijă, mamelor care nu aveau cu ce-și mărita fetele, gazdelor sărace la care poposea și numai o mică parte o reținea pentru întreținerea cetei, procurarea pistoalelor și a prafului de pușcă.

O povată amicală dată unui înțelept boier

Odată cu războiul ruso-turc din 1828-1829 a început și ciurma în țară. Boala bîntuia cu furie, casele se goleau. „În toată dimineața, citeva sute de care, aduse cu bicul de prin sate, pline cu cosciuge de la fabrica lui Buhuricul, ocoleau toate maidanele și adunau pe morți, printre care se strecura adesea și cite unul sau doi vii”. Cei bogați, care aveau moșii sau rude la țară, părăseau orașul, rămas aproape pustiu. Ion Ghica ne spune că, datorită acestei situații, tatăl său și-a luat familia și a plecat din București, la moșia Ghergani, din județul Dimbovița. Acolo, în jurul unui stejar aproape milenar, sub bogatul frunziș, și-a amenajat sufrageria de vară, în aer liber.

„Într-o seară — povestește Ghica — pe cînd eram la cină cu două luminări de seu în sfîșec de tinichea cu bășici de sticlă, Marin isprăvnicul s-a apropiat încetîșor de tata și cu un glas jumătate sfios, jumătate hotărît îi zise:

— Cucoane, cucoane! Te cheamă un om la porțiță lîngă gard, zice că are să-ți spuie o vorbă.

Tata, fără să pară cîtuși de puțin atins de o invitațiune așa de poruncitoare, lăsă furculița în friptură, puse șervetul pe masă și se îndreptează către locul arătat, unde se auzeau șoapte de mai multe guri.

Scurt și cuprinzător.

— Coane Tache, i-a zis omul cu vorba, nu mai mîncă seara acolo, că ni-e drumul uneori pe aci și vîzîndu-te la masă le faci poftă băieților. Că del... oameni sînt și ei, rivnesc. Să nu mă pomenesc odată că face unul vreo boroboacă.

Trecătorul era fiorosul Tunsu, fost paracliser, țîrcovnic și candidat de diacon. Nu era săptămînă, lăsată de la Dumnezeu, să nu se auză cite o viteză două de ale lui, **la la Fra Diavolo**. Cu vreo zece zile înainte, călcase la moșie la Coșoșul pe vornicul Tache Ralet, vecinul și vărul nostru; îi luase șaluri, scule, argintărie, tot. Îi lăsase pe dînsul și pe cucoană numai în cămășe.

Pas de nu ascultă, dacă poți, de povești amicale ale unui astfel de binevoitor.

Tata, cum se întoarce, porunci să stingă luminările și să ridice masa de acolo. A doua zi pînă-n ziuă un dulgher cu citeva scînduri de brad improviza un astfel de pavilion rotund după modelul templului Vestei de pe malul Tîbrului, cu singura deosebire că avea numai o fereastră despre apus, ca să nu se vadă lumina de la drum și să nu inducă pe băieți în ispită. Numai așa am putut urma a ne folosi de umbra și de răcoarea bătrînului stejar”.

Vornicia ordonă „Cinstitei Aglii”

Generalul Kiseleff (1788-1872)¹, fiind înștiințat de toate

¹ În timpul administrației militare rusești (1829-1834) a fost președinte plenipotențiar al Divanurilor din Moldova și Țara Românească, a contribuit la reorganizarea administrativă a celor două țări și la întocmirea Regulamentelor organice. Ca ambasador al Rusiei la Paris (1856-1862), a sprijinit Unirea Principatelor.

faptele lui Tunsu și ale cetei sale, care băgaseră groaza în boieri și în negustorii bogați, a dat ordin baș-boierului Iordache (Gheorghe) Filipescu, pe atunci mare vornic (ministru de Interne), să-l prindă neîntîrziat. Haiducul, aflînd de la prietenul său Radu (documentele oficiale îl numesc Ștefan, poate să fi fost Radu Ștefan), căpitan de poliție, despre această dispoziție, cît și despre faptul că generalul, însoțit de o suită, urma să plece la Pucioasa, pentru un scurt tratament, și-a făcut următorul plan. Pe la jumătatea drumului dintre București și Tirgoviște, unde știa că Kiseleff va face un popas, s-a ascuns în niște tufe, așteptîndu-l să sosească. Într-adevăr, trăsurile cu înaltul ofițer și suita au oprit acolo, pentru un mic popas. Toți s-au dat jos, iar surugii au frecat urechile cailor, după obicei.

După plecarea generalului, Tunsu a alcătuit o scrisoare cu următorul cuprins: „Înaltă Excelență, om împărătesc ce ești [...] Capul Excelenței Tale a fost astăzi în gura puștei mele. N-am voit să te omor [...] Astfel, te rog și eu, ca să poruncești gonacilor care mă urmăresc să nu mă omoare cînd mă vor prinde, căci eu n-am omorît pe nimeni. Mă iscălesc, prea plecat al Excelenței Tale, Ioniță”.

Această scrisoare a predat-o unui călător, care se îndrepta, călare, spre Tirgoviște, spunîndu-i acestuia că-i scrisese generalului pentru că i se furasera niște cai din grajd, care se aflau acum în curtea unui geambaș; să caute, deci, să-l ajungă pe Kiseleff, să-i dea scrisoarea și va primi de la acesta o foarte bună răsplată.

Generalul, primind scrisoarea, a dăruit într-adevăr, 10 galbeni aducătorului, dar, în același timp, a trimis o ștafetă la București prin care a dat ordin vornicului Iordache Filipescu ca, pînă la întoarcerea sa de la băi, să-l prindă pe Tunsu, fără însă să se atingă de viața lui. Pentru neîndeplinirea acestei porunci, vornicul era amenințat cu destituirea.

Drept urmare, la 8 august 1832, lordache Filipescu „marele vornic din Lăuntru”, a trimis Agiei (prefecturii) următoarea dispoziție: „Vornicia au luat știință că în multe rânduri, Ioniță Tunsul [...] să strecoară aici înăuntrul în poliție, unde s-ar fi preumblind zile întregi prin mahalale și pe la feluri de alte locuri. O asemenea bănuțoare știință au adus pă Vornicie la simțitoare mîhnire, cum adevădă nu s-au luat din partea cinstitei Agii măsurile potrivite asupra privegherii unii asemenea delicate pricinii, care cu cît mai în grabă s-ar preingrijii și s-ar fi luat îndeaproape băgare de seamă, cu atît mai curînd ar fi îndeplinit voința stăpînirii”.

Ca atare, marele vornic ordona ca să ia de îndată toate măsurile pentru prinderea haiducului, atrăgînd atenția că „dacă în urmă să va descoperi că numitul [...] s-au fost preumblat prin poliție și s-ar fi cacirdis de aici, covîrșind toate polițieneștile măsuri ce urmează a fi luat cu toată ceruta priveghere din partea cinstitei Agii, întru aceasta, apoi toată răspunderea și învinovățirea va privi asupra cinstitei Agii.

Iar de măsurile ce s-au luat în această pricină să aibă Vornicia în grabă răspuns”.

O ambuscadă cu surprize

Marele agă Constantin Cantacuzino a răspuns că „în tot mîntul este o priveghere asupra acestei pricinii”. Apoi, în conlucrarea cu Marea Vornicie a alcătuit o serie de poterie puse sub comanda lui Mihalache Cincu, polcovnicul județului Ilfov, pe care le-a trimis prin toate satele și pădurile din jurul Capitalei, vestind în același timp publicul, prin circulare, că oricine va prinde pe Tunsu sau va arăta locul unde este ascuns, va fi iertat de dădii, va fi ridicat în

rang de boierie și va primi și o recompensă de 1 000 lei.

Ispitit de recompensa promisă, căpitanul de poliție Ștefan (Radu) s-a dus la marele agă, spunîndu-i că el o să-l predea pe Tunsu; haiducul era nașul lui și venea în fiecare duminică seara la el; rămînea vreo două zile în București, se plimba prin cafenele, lua gazeta lui Eliad și a lui Caraculchi și marți seara pleca afară în pădurea în care ceata lui avea poruncă să-l aștepte.

În duminica următoare (11 august 1832), căpitanul Ștefan a înștiințat Agia că haiducul va veni la el, însoțit de șapte inși, pentru că avea de gînd „să calce” pe căpitanul Paraschiva ce locuia la capul Podului Mogoșoaia. Tunsu va sosi seara pe întuneric, într-o căruță cu coviltir, la care vor fi înhămați doi cai, dintre care unul bălan. El, căpitanul Ștefan, se va duce în întîmpinarea haiducului, pe un cal alb, și se vor întîlni pe dealul Cotrocenilor, apoi vor trece Dimbovița pe podul de la Grozăvești și vor intra în București. Căruța va fi lăsată în dreptul Grădinii Scufa (locul unde se află astăzi Facultatea de științe juridice), iar căruțașul îl va aștepta la o gazdă din apropiere.

Vornicia și Agia au luat toate măsurile convenite, trimițînd arnăuți care s-au ascuns sub pod; mai mulți ostași români și ruși s-au răspîndit prin apropiere.

În timp ce căpitanul Ștefan se îndrepta spre drumul Ciorogîrlii, ca să se întîlnească cu Tunsu, dinspre Pitești, venea spre București, într-o trăsură cu șase cai de poștă, colonelul rus Govorov, viitorul ginere al boierului Băbeanu. Fiind noapte și, deci, întuneric, oamenii Agiei au crezut că aceasta este căruța în care se afla Tunsu și au somat-o să oprească. La refuzul vizitiului de a executa ordinul, arnăuții au tras o salvă de pistoale și au înconjurat imediat trăsura.

Dar nu mică le-a fost uimirea, cînd au găsit în ea pe colonelul Govorov. I s-au cerut scuze și i s-a explicat totul, dar colonelul s-a liniștit cu greu, fiindcă fusese „zdărlit” de un glonț la o buză, iar un „dălnic” (slujitor) de-al său „dinapoi la șezut”. Au fost conduși pentru pansare la casele mari ale lui Procopie, din capul Podului de Pămint (Calea Plevnei), unde erau adunați mulți boieri, ofițeri superiori și doctori, care așteptau prinderea lui Tunsu.

Căpitanul Ștefan, împreună cu Tunsu, ajungînd în această vreme pe dealul Cotrocenilor, au auzit împușcături, care i s-au părut suspecte haiducului, fapt ce l-a determinat să-și amîne vizita pentru duminica următoare.

În ziua respectivă, bulucbașii Iane, Frangulea, Ivanciu și Sava, împreună cu odobașii și arnăuții lor, s-au ascuns din nou sub podul de la Grozăvești. În apropiere, printre tufele de pe marginea Dimboviței, se aflau o subunitate comandată de căpitanul Boboc și polcovnicul Mihalache Cincu cu oamenii lui.

Cînd căruța lui Tunsu a ajuns la pod, căpitanul Ștefan (pînă atunci mersese în față) a dat pîtenii calului și a trecut podul în fugă. În aceeași clipă, o salvă de focuri a fost trasă asupra căruții. Cîțiva dintre haiduci au fost omorîți, cei teferi au izbutit să fugă, iar Tunsu, împreună cu alți doi (Groză și Dinică), fiind răniți, s-au aruncat în apa Dimboviței. Focurile de pușcă au continuat, pe întuneric, trăgîndu-se unde se bănuia că sînt cei fugiți.

Tunsu, cu burta ciuruită, a căzut între niște răchiți. Acolo a fost găsit de polcovnicul Mihalache Cincu și bulucbașa Iane. A fost dus în apropiere, la convoiul de trăsuri, sosit între timp și în care se aflau mai mulți persoane oficiale, doi medici, între care unul rus și alte persoane.

Așezat într-o trăsură alături de un doctor, cu un jan-

Continuare în p. 55

Așa vă place istoria?

Un răsfățat al literaturii: DON CARLOS

V. IONESCU

Spania celei de-a doua jumătăți a secolului XVI, sub domnia despotică a regelui Filip II și în umbra terorii necruțătoare dezlănțuite de Inchiziție. Prințul moștenitor, Don Carlos, o iubește pe mama sa vitregă, Elisabeta de Valois, care trebuia să-i devină soție, dar cu care s-a căsătorit tatăl său. Prietenul intim al prințului, marchizul de Posa, om cu vederi înaintate, îl îndeamnă pe Don Carlos să plece în Țările de Jos, pentru a le reda libertatea, însă regele se opune, temându-se că fiul său va face jocul „ereticii” răsculați. Intrigile țesute de trei curteni — prințesa de Eboli, Domingo, confesorul lui Filip, și ducele de Alba — pecetluiesc soarta lui Carlos. În zadar se sacrifică Posa în dorința de a-și salva prietenul: scos din fire de concepțiile progresiste ale fiului său și înnebunit de gelozia pe care i-o provoacă dragostea acestuia pentru Elisabeta, regele îl dă pe mîna Tribunalului Inchiziției...

Așa arată în linii mari acțiunea poemului dramatic **Don Carlos, Infant von Spanien** (1787), scris de Friedrich Schiller și care a servit drept sursă de inspirație libretiştilor lui Verdi, pentru celebra operă **Don Carlos**, reprezentată în premieră în 1867. Ambele lucrări au intrat, pe bună dreptate, în tezaurul universal al literaturii și artei, ca adevărate imnuri de slavă aduse ideilor de libertate, prietenie și dragoste, ca pledoarii pentru lupta pînă la sacrificiu a individului în slujba celor mai sfînte cauze ale omenirii.

Din punct de vedere istoric, însă, alături de elementele reale — sumbra tiranie a lui Filip, susținător și beneficiar al Inchiziției, nemilos asupritor al spaniolilor și al altor popoare — atît Schiller cît și Verdi au folosit o serie de date care nu corespund adevărului și, mai ales, care-l prezintă pe Carlos într-o lumină nemeritat de favorabilă. De altfel, o asemenea abordare a temei este destul de frecventă în dramaturgie. A inaugurat-o în 1676 englezul Thomas Otway, cu a sa tragedie în cinci acte și în versuri, intitulată **Don Carlos**

și avînd următorul subiect: îmboldit de doi curteni intriganți, Filip își bănuiește fiul că ar iubi-o pe Elisabeta și sîfîrșește prin a-i ucide pe amîndoi, dîndu-și seama abia ulterior de nevinovăția lor. Otway și-a găsit subiectul într-un roman destul de slab al lui Saint-Réal, apărut cu patru ani mai înainte, în care Carlos era zugrăvit, de asemenea, ca o victimă inocentă.

Istoria — istoria autentică, nu cea romanțată — spune, însă, cu totul altceva despre infantele care nu a mai apucat să se urce pe tron. Într-un recent articol¹, istoricul britanic prof. dr. Douglas Hilt trece în revistă biografia veritabilului Don Carlos, punctul lui de vedere completînd mărturiile altor autori, partizani sau adversari ai infantelui, expuse și în **Măgazin istoric**, nr. 7/1973.

Porniri incontrolabile

Maria de Portugalia, nepoata lui Filip II și prima dintre cele patru soții ale acestuia,

¹ Vezi **History Today**, vol. XXV, nr. 2, februarie 1975.

a murit la cîteva zile după ce l-a născut pe Carlos, la 8 iulie 1545. Vîrstă inevitabil degenerată al unei căsătorii consangvine, prințul avea o înfățișare fizică foarte puțin atrăgătoare: cu uimerii căzuți și spinarea deformată de o cocoșă, cu piciorul stîng mai scurt, cu un ten livid, buze subțiri și o bărbie ascuțită, chipul lui era, după descrierea unui contemporan, „lipsit de orice expresie”. Dar cînd se înfură — ceea ce i se întîmpla foarte adesea, fiind de o bolnăvicioasă susceptibilitate — „trăsăturile i se crispa, trădînd porniri incontrolabile”.

Obsedat de ideea expansiunii teritoriale pe toate căile posibile (printre care și căsătoria contractată cu Maria Tudor a Angliei, sora mai mare a Elisabetei I), părintele său era mereu absent. În consecință, infantele a fost crescut de matusa lui, regenta Juana, mai vîrstnică decît el doar cu zece ani. Rigidă și bigotă, ea pare să fi fost singura persoană capabilă de a impune o oarecare disciplină unui băiat care vădea, încă de mic, serioase tulburări psihice și nervoase. În ciuda acestor deficiențe și contrar legendei zămislite ulterior, din mărturiile tuturor membrilor curții spaniole și după aprecierea unanimă a istoricilor din zilele noastre, Filip nutrea pentru el o incontestabilă afecțiune și o neobișnuită toleranță.

În primăvara anului 1560, Cortes-urile Castiliei i-au jurat credință, vîgîndu-l astfel în mod oficial ca moștenitor al tronului, sub tradiționalul titlu de prinț al Asturiilor. Cîrind după aceea Carlos și-a început studiile la Universitatea din Alcalá. Îl însoțeau acolo tînărul său unchi, Don Juan de Austria, și Alexandru Farnese, mai tîrziu duce de Parma. Primul avea să se illustreze ca învingător la Lepanto¹, în ultima mare bătălie dintre flotele de galere pe care o consemnează analele militare navale; celălalt avea să se remarce în calitate de comandant al unor oștiri de uscat în Țările de Jos, devenind viceregele acestora. Pe atunci, însă, ambii au format obiectul invidiei lui

Carlos, care i-a învinuit, în cîteva rînduri, de culpe imaginare față de dînsul.

În timpul studiilor Carlos a manifestat o extrem de redusă înclinație spre învățătură, fiind în schimb mare amator de beții prelungite și aventuri galante. În această epocă, istoricul britanic William Walsh îl descrie astfel: „Ajuns la adolescență, jalnicul prinț, schilod și morocănos, prefăcut și deci deosebit de primejdios pentru numeroșii curteni pe care-i detestă, se arată incapabil de un efort susținut și organizat, iar pe deasupra suferă și de mania grandorii”.

În aprilie 1562, împiedicîndu-se și cîzînd, Carlos și-a fracturat craniul. Tatăl său, care abia cu un an înainte proclamase Madridul capitala Spaniei, s-a grăbit să vină la Alcalá, aducînd cu sine pe cei mai buni medici ai regatului. Bolnavului i s-a luat sînge, i s-au aplicat lipitori și i s-au administrat tot soiul de magice unsori, dar nici unul dintre leacuri nu a vădit vreun efect. În disperare de cauză s-a recurs la moaștele unui călugăr franciscan, decedat cu un secol în urmă și căruia i se atribuiau cîteva vindecări miraculoase. Coincidența a făcut ca tocmai atunci să se producă o ameliorare în starea prințului. Ulterior, acesta a depus nemănumărate insistențe pentru canonizarea călugărului, care a trecut în rîndul sfinților sub numele de San Diego de Alcalá, devenit mai apoi „patronul” marelui oraș San Diego, întemeiat de spanioli în California.

Tatăl cumnat sau matusa soție?

Accidentul a avut drept rezultat accentuarea tuturor trăsăturilor negative de caracter ale lui Carlos, împingîndu-l la comportări din ce în ce mai dezechilibrate. Mai irascibil și mai răzbunător ca oricînd, el s-a datat la tot felul de atacuri furibunde împotriva dușmanilor săi închipuiți și, mai cu seamă, împotriva lui Don Juan de Austria și a cardinalului Espinosa, pe care îi apostrofa pe coridoarele palatului Escorial sau cărora le trimitea scrisori pline de in-

sulte. Începuse perioada în care ambasadorul Veneției îl descria, într-unul dintre rapoartele sale, ca pe „un dement cronic”.

După toate aparențele, această proastă reputație a făcut să eșueze repetatele străduințe de a i se găsi lui Carlos o soție. La un moment dat, au existat planuri de căsătorie atît cu Elisabeta cît și cu Margareta de Valois, cele două fiice ale reginei franceze, de origine italiană, Caterina de Medici². Pînă la urmă însă,

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 3/1973.

Filip II (după un tablou de Antonio Moro. Muzeul Prado)

¹ Organe reprezentative pe stări în regatele feudale din Peninsula Iberică.

² Vezi Magazin Istoric, nr. 5/1967.

sora mai mare, Elisabeta, s-a căsătorit cu Filip și dac? Margareta ar fi devenit, la rândul ei, soția lui Carlos s-ar fi iscat o situație destul de bizară, creșd între tată și fiu o nouă legătură de rudenie și transformându-i în... cumnați. Alte candidate au fost Maria Stuart, regina Scoției și văduvă după decesul soțului ei, regele Francisc II al Franței precum și arhiducesa Ana de Austria, fiica împăratului Maximilian. Filip s-a gândit o clipă să-l însoare pe Carlos cu propria lui mătușă, regenta Juana, dar și acest proiect a fost abandonat, așa cum au dat greș toate celelalte.

În acea vreme a ieșit la iveală, din ce în ce mai pregnant, ura nutrită de prințul Asturiilor față de părintele său. Resentimentele tinărului au îmbrăcat forma unei ironii brutale prin publicarea volumului intitulat **Măreția și admirabila călătorie a regelui Filip**. Cartea consta dintr-o scurtă „introducere”, care schița un sarcastic itinerar al monarhului între diversele sale reședințe din jurul Madridului (preferințele sale îndreptându-se spre palatul Escorial, a cărui piatră fundamentală fusese pusă în aprilie 1563). Restul paginilor erau cu desăvîrșire albe, fără a conține nici un cuvînt tipărit în cuprinsul lor.

Departe, însă, de a-și pierde încrederea în capacitățile de viitor suveran ale moștenitorului său, Filip II l-a numit, în 1567, președinte al Consiliului Spaniei. La prima ședință, Carlos a insultat cu grosolanie pe membrii înaltului organ de stat, adresându-se apoi, pe același ton de provocator dispreț, și celor care făceau parte din **Cortes**-urile Castiliei.

Infantele nu s-a limitat, însă, la o atitudine verbală. Încă din 1565 s-a zvonit la Madrid că el intrase în legături indirecte cu „rebelii” din Țările de Jos (sub acest nume se includeau pe atunci cea mai mare parte a Olandei, Belgiei și Luxemburgului de astăzi, precum și provinciile franceze cu populație flamandă, Flandra și Artois): locuitorii lor se angajaseră într-o lungă și grea luptă pentru eliberarea de sub jugul dominației spa-

niole. După cum se șoptea la Madrid, vestitul conducător al răsculaților, contele Egmont¹, oferise lui Carlos regenta Țărilor de Jos. În orice caz, este neîndoielnic că — minnat de ambiția lui bolnăvicioasă, nu de dorința de a reda libertate celor asupriți — prințul a stabilit contacte cu Montigny și Berghes, doi nobili flamanzi veniți cu o misiune diplomatică în Spania. În ochii lor, desigur, slăbiciunile infantelui catolic reprezentau tot atîtea avantaje potențiale pentru protestanții insurgenți, împotriva cărora se pregătea represiunea trupelor de ocupație, trimise de Filip. Din păcate pentru ei, Berghes s-a îmbolnăvit, murind curînd după aceea, iar Montigny a fost arestat în septembrie 1576, astfel încît tentativa de a-l cîștiga de partea lor pe prințul Asturiilor nu a dus la nici un rezultat.

Filip a aflat repede de comploturile urzite de fiul său, dar nu a luat un timp nicio măsură împotriva lui, deoarece aștepta mai întîi ca Elisabeta să-l nască un băiat, pe care să-l poată lăsa moștenitor în locul celui alalt. Cartea cea mai curioasă a acestei complicate situații — și care a servit cu certitudine ca izvor al romanțului mit preluat de către Schiller — este că Elisabeta se număra printre foarte puținele persoane de la curte care, don Carlos întreținea relații oarecum cordiale, deși fiecare copil adus de dînsa pe lume constituia o amenințare pentru el. În treacăt fie spus, pericolul nu s-a materializat pînă la urmă, regina fiind mama a două fete și murind, la 3 octombrie 1568, cînd a născut-o pe cea de-a treia.

Spre sfîrșitul anului 1566, Carlos a început să împrumute de la cămătarul Madridului sume imense de bani, în evidentă intenție de a pleca în Țările de Jos, cu sau fără aprobarea regelui. Cînd acesta l-a numit pe ducele de Alba în fruntea corpului expediționar, trimis să înăbușe răscoala, infantele a trecut printr-una din cele mai lungi și mai violente crize de furie ale sale. Cu prilejul vizitei protocolare de rămas bun pe care i-a făcut-o Alba, Carlos s-a repezit la el, încercînd să-l înjunghie cu un

pumnal, dar a fost dezarmat cu ușurință.

La 23 decembrie 1567, minnat de o nouă, irepresibilă și irațională pornire, prințul Asturiilor i-a încredințat în secret lui Don Juan de Austria intenția sa de a părăsi Spania. Unchiul lui s-a grăbit să-l informeze pe Filip, care nu a luat însă nici o măsură. Abia în noaptea de 18 spre 19 ianuarie 1568, după ce i s-a adus la cunoștință că fiul său pregătise o calească și ceruse stațiilor de poștă să-i rezerve cai de schimb pentru o lungă călătorie, care urma să înceapă a doua zi, Filip s-a decis să acționeze: însoțit de cinci curteni apropiați, el a surprins și dezarmat pe Carlos în iatacul lui, închizîndu-l acolo sub o pază severă.

În cele cîteva luni de detențiune care au urmat, se pare că infantele a căzut pradă halucinațiilor, lunecînd rapid pe panta demenței. Refuzînd uneori să mănînce zile în sir și apoi înghițind cu lăcomie cantități uriașe de hrană, el și-a subrezit și mai mult sănătatea.

În iulie 1568 prințul s-a îmbolnăvit, moartea survenînd curînd, după toate probabilitățile în urma unei intoxicații cu un pateu de potîrnichi. Imediat însă au început să circule zvonuri că, din ordinul lui Filip, Carlos fusese otrăvit prin administrarea faimosului **bocado**. În favoarea acestei teze a pledat și faptul că — în ciuda meticuloasei birocrății spaniole a epocii, care consemna în acte cele mai mici evenimente ale curții madrilene — nu au rămas documente cu privire la rezultatele anchetei secrete, efectuate după decesul infantelui.

Este vorba numai de aparențe, susțin totuși istoricii și, o dată cu ei, Douglas Hilt în articolul menționat, care-l absolvă pe Filip II de vina de a-și fi asasinat fiul. Ceea ce nu micșorează rolul profund negativ jucat de acest monarh în istoria Spaniei și a Europei. Și ceea ce nu scade cu nimic din valoarea conținutului de idei și din calitățile literar-artistice ale poemului dramatic al lui Schiller și ale operei lui Verdi.

¹ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 8 și 9/1975.

DE LA COLONIA ROMANĂ LA KÖLNUL GERMAN

CLAUDIA CLEJA-GÎRBEA

Pe malul Rinului, în luna Ianuarie a anului 98 e.n. guvernatorul provinciei Germania Inferioară, Marcus Ulpius Trajanus, era aclamat de către legiunile romane ca imperator. Sediul legiunilor cantonate pe Rin se afla în Colonia Agrippinensis, Kölnul de astăzi, pe atunci capitala provinciei romane Germania Inferioară.

Încă înainte de a deveni împărat, Traian obținuse câteva strălucite victorii asupra triburilor germanice, dobândind titlul de „Germanicus”. La numai câțiva ani după aceea, printr-un efort militar deosebit a devenit învingător al dacilor, ceea ce a însemnat triumful îndelungatei străduințe romane de a consolida frontiera de la Dunărea de Jos și a constituit premisa fundamentală a formării poporului român.

Dar să ne întoarcem la orașul de pe Rin, unde Traian intra pe scena istoriei ca imperator și de unde proveneau și mulți dintre soldații care și-au vărsat singele pentru victoria romanilor de la Adamclisi, în Dobrogea¹. Pe altarul descoperit pe locul bătăliei de la Adamclisi, din numărul celor aproximativ 4 000 romani căzuți pe cîmpul de luptă s-au păstrat 70 nume, dintre care nouă sint soldați romani originari din Colonia.

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 12/1973.

Evoluția istorică a orașului a început în vremea cînd Cezar a întreprins cucerirea țării galilor¹; în aceste părți el a luptat cu tribul eburiilor, pe care i-a învins și a adus în locul lor pe ubirii ce populau pădurile muntelui Taunus de astăzi. O dată cu formarea provinciei Galia, în punctul central al noii țări a ubirilor a luat ființă o așezare, aici construindu-se, prin anul 5 e.n. și templul zeiței Roma, personificare a statului roman și a împăratului. Unul dintre predecesorii lui Traian, împăratul Claudius (41-54 e.n.) a întemeiat în noua așezare, în anul 50 e.n., la insistențele Agripinei, cea de-a doua soție a sa și mama lui Nero² — născută pe aceste meleaguri, în țara ubirilor — o colonie de veterani romani, transformînd-o în localitate romană sub denumirea de Colonia Claudia Ara Agrippinensium. În acel an, toți locuitorii noii urbe, denumită pe scurt Colonia au devenit cetățeni romani.

Ridicarea așezării la rangul de colonie a înscris o nouă etapă în evoluția orașului, care, timp de 400 ani, a fost capitala provinciei Germania Inferioară și unul din cele mai importante orașe ale Imperiului roman.

Orașul s-a bucurat în mod constant de atenția cezarilor. Astfel, Gallienus (253-268) a rezidat în Colonia și a bătut aici monedă pe vremea cînd era doar coregent al tatălui său, împăratul Valerianus. Constantin cel Mare (306-337) a construit primul pod stabil peste Rin și, în locul pretoriului (reședința guvernatorului), transformat de mai multe ori, a ridicat un palat, numit Regia. Pe malul drept al Rinului, podul era apărat de fortăreața Divitia, pe ruinele căreia a crescut cartierul Deutz de azi. O inscripție descoperită în sec. XVI amintea construcția acestei fortărețe „de către soldații legiunii XXII, în prezența însuși a împăratului Constantin, cel pios, fericit, biruitor și august [...]”

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 8 și 9/1975.

² Vezi Magazin Istoric, nr. 12/1974 și 1/1975.

Cu liftul — spre secolul I

Din această primă perioadă a istoriei orașului au rămas o serie de vestigii, cel mai vechi fiind un turn care apăra colțul nord-estic al Coloniei: datează chiar din anul ridicării orașului la rangul de colonie (50 e.n.) și face parte din primele ziduri care au înconjurat orașul.

Centrul Kölnului de azi se suprapune aproape perfect anticei Colonia. Actuala Hohesstrasse este antica Via Principalis, care traversa orașul roman de la sud spre nord și făcea parte dintr-un important drum al Imperiului roman ce lega Roma de Țările de Jos. În partea de sus a actualei străzi se afla o poartă a orașului roman (Hohepforte), apoi drumul continua cu actuala Severinstrasse, care pe vremea romanilor era un drum „extra muros”, adică în afara zidurilor cetății; acest drum, asemănător Viei Appia din Roma, era străjuit de morminte, dintre care o parte au fost date la iveală, cu prilejul săpăturilor arheologice organizate de Muzeul Romano-Germanic în ultimii ani.

Strălucitul oraș roman nu a fost doar un centru administrativ, ci și unul religios: chiar în anul edictului lui Constantin cel Mare dat la Milano (313 e.n.), Colonia a avut primul ei episcop, Maternus, tot atunci punîndu-se bazele puternicului și bogatului episcopat medieval de mai târziu (arheologii au găsit, sub biserica Sankt Severin, urmele unui vechi templu creștin de rugăciuni, datînd din anul 320 e.n.).

Printre cele mai interesante vestigii romane păstrate pînă astăzi se numără și Mozaicul lui Dionysos, care împodobește încăperea centrală a unei bogate „villa romana” din sec. II. e.n. și care se află în fața portalului de sud al catedralei gotice. Mozaicul ocupă o suprafață de 74 metri pătrați

și-l înfățișează în centru pe Dionysos, susținut de un satir și înconjurat de imaginile altor satiri, bacante, lei și pantere. Scenele sînt împrejmuite cu motive reprezentînd fructe, crustacee și păsări, executate într-un colorit admirabil. Această descoperire arheologică a constituit o surpriză pentru cercetători, care nu se așteptau ca, atît de departe de însorita Italie, în condiții climatice mai dure, să găsească același tip de construcții ca în regiunile meridionale.

Muzeul Romano-Germanic, deschis abia de doi ani, redă o imagine a lumii romane în toată splendoarea și varietatea ei. Una dintre curiozitățile, deloc întîmplătoare, ale orașului care, într-o continuitate de 2 000 ani, a păstrat pe aproximativ același spațiu sediul administrației sale, din epoca romană și pînă în zilele noastre, o oferă noua clădire a Primăriei construită în 1953, în care se coboară cu liftul... direct în sec. I-IV e.n. În aceste secole a fost construit și refăcut ulterior, în patru etape, pretoriul — sediul administrației militare din Colonia romană — dezgropat în subsolul primăriei cu prilejul lucrărilor de construcție a fundațiilor. Acolo, în palatul sobru al pretoriului, s-au născut planurile viitoarelor acțiuni îndreptate de Traian împotriva dacilor lui Decebal. S-au mai păstrat, aproape în întregime, zidurile de incintă. Dezvelite și restaurate, împreună cu o serie de urme romane din aceeași perioadă, aranjate într-o expoziție permanentă, ele constituie, de asemenea, unul din punctele de mare atracție pentru vizitatori.

Un corset prea strîmt

În evul mediu, în focul luptelor pentru putere, purtate între principii dinastiei merovingiene timp de trei

veacuri, Kölnul a fost, în continuare, un centru politic cu greutate. Așa se explică de ce, îndată după încoronarea sa ca împărat (800), Carol cel Mare a transformat orașul în sediu episcopal, considerându-l un bastion al catolicismului. Episcopii erau regeții ai coroanei și consilieri ai suveranilor, precum Hildebold, un prelat de seamă al curții lui Carol cel Mare; el a început construirea unui dom roman, ale cărui fundații se păstrează sub catedrala gotică, începută în 1248.

Spre sfârșitul sec. IX, Kölnul s-a îmbogățit cu un nou cartier, de data aceasta comercial, în orașul episcopal pătrunzând negustorii ținuți până atunci în afara cetății. Pe de o parte, poziția sa ca punct de circulație pe Rin, pe de alta — stabilirea în localitate a unui mare număr de cetățeni bogați au transformat Kölnul, încă de la începutul dezvoltării sale ca oraș medieval, într-un important centru comercial. Dar în aceeași perioadă de începuturi prospere ale orașului medieval s-au situat și primele conflicte sociale despre care s-au păstrat știri. O serie de răscoale și nemulțumiri au culminat în anul 1112 cu acea „Conjuratio pro libertate”, frăția pentru obținerea libertății politice, în spatele căreia se afla creșterea economică și financiară a negustoriei orașenești.

La această impetuoasă înflorire economică a contribuit și aflulxul de străini, Kölnul devenind unul dintre cele mai vestite locuri de pelerinaj ale evului mediu după ce, în 1164, Reinhold von Dassel, marele cancelar al împăratului Frederic Barbarossa, a adus de la Milano așa-zisele moaște ale regilor magi. Ele au fost depozitate în renumitul sarcofag „Dreikönigenschrein”, una dintre cele mai remarcabile opere de orfevrărie medievală,

executată de meșterii francezi conduși de Nicolas de Verdun (sec. XII).

Orașul în creștere s-a întins până la actualele ringuri (centuri rutiere). Din acești ani a început construirea unor noi ziduri, care, asemenea unui corset mult prea strâmt, au cuprins orașul medieval timp de șapte secole, până în anul 1881, când au fost dărâmate din necesități edilitare; s-au păstrat doar turnurile de pază, cu porți monumentale, admirabil restaurate: Bayenturm, Severinstorburg (sec. XII), Hahnenortburg (sec. XIII) și Eigelsteintorburg.

Filozofie și... postav

În orașul astfel extins, bogatele abații și-au desăvârșit marile biserici romanice: Sfântul Martin, Sfinții Apostoli (1200-1220) și Sfântul Gedeon (1219-1227). În 1248 a început construcția marii catedrale, impresionant monument al arhitecturii gotice, realizată în mai multe etape, până la sfârșitul sec. XIX. În legătură cu ridicarea noilor edificii, în deceniile dinspre mijlocul sec. XIV școala de pictură kölneză a cunoscut prima perioadă de înflorire, reflectată în tablourile de pe dulapurile corului din catedrală, în „Sala hanseatică”¹ a primăriei etc. Un secol mai târziu, școala de pictură de aici a ajuns la maturitatea dezvoltării sale, în primul rând datorită creației celui mai mare pictor medieval kölnez, Stephan Lochner. În centrul preocupărilor școlii a rămas multă vreme pictura religioasă, cea laică debutând abia în sec. XVI, prin operele lui Barthel Bruyn cel Bătrân, care, influențat de maeștrii Renașterii, a pictat notabilitățile orașului.

La tradiția culturală a Kölnului medieval a adus o contri-

buție consistentă și Albertus Magnus (1193-1280), teolog, filozof și naturalist, profesor la Școala superioară a dominicanilor. Toma d'Aquino (1225-1274), marele filozof și teolog medieval, i-a fost elev tot în Köln, unde a mai studiat și cunoscutul cărturar Eckhart (1260-1327).

Ca o încununare a acestor tradiții, primăria Kölnului a construit, în 1388, prima universitate din Germania și a patra din Europa, după cea din Praga (1348), din Viena (1365) și din Heidelberg (1386).

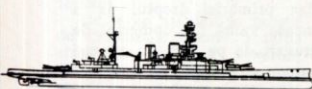
Încă pe la mijlocul veacului XIII, Kölnul, împreună cu alte localități renane, au format Liga orașelor de pe Rin (1254-1257), cu scopul de a intensifica activitatea comercială. În secolul următor, împăratul german Carol IV de Luxemburg (1346-1378) a acordat primăriei dreptul de a încasa vamă din comerțul de tranzit de pe Rin. În aceeași vreme au început să se manifeste activ și breslele; în 1396, sub presiunea puternicelor bresle ale negustoriei și meseriașilor, a fost elaborată o nouă „Constituție” a orașului, care prevedea, între altele, ca cetățenii, împărțiți în 22 circumscripții, să aleagă conducerea administrației orașului.

Kölnul a atins maxima putere economică și politică în sec. XV, când împăratul Frederic III (1440-1493) i-a acordat statutul de oraș liber. Legăturile comerciale ale orașului s-au întins până în părțile noastre: o dovedesc nu numai monedele (pfenigii de Colonia), găsite pe teritoriul țării noastre, ci și documentele, precum cel din 1458, prin care Ștefan cel Mare acordă negustorilor brașoveni privilegiul de a aduce în Moldova postavul de Colonia, prevăzând și vama care trebuia plătită pentru această marfă.

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 9/1975.

TIPURI DE NAVE MILITARE DIN CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

N. KOSLINSKI

CUIRASAT. Cea mai mare și mai puternică navă de luptă, cu un deplasament cuprins între 30 000 și 60 000 tone, o viteză de 28-33 noduri și o artilerie principală de 8-10 tunuri de 356-406 mm¹. În vreme de război echipajul număra 2 000-2 500 oameni. Menirea cuirasatelor era de a distruge, în cursul bătăliilor navale, navele inamice de orice tip și de a bombarda fortificațiile și bateriile de coastă dușmane.

Denumirea de cuirasat provine de la blindajele groase de oțel (cuirasă) de 300-450 mm, care protejau instalațiile mai importante de la bord și care reprezentau aproximativ 40 la sută din greutatea totală a navei. Cele mai mari cuirasate de la sfârșitul primului război mondial ajunseseră la un deplasament de 29 150 tone și o viteză de 25 noduri (tipul englez „Royal Oak”, care a participat și la al doilea răz-

boi mondial). Odată cu izbucnirea celei de-a doua conflagrații mondiale, deplasamentul cuirasatelor a crescut continuu: 42 000 tone pentru tipul german „Bismarck”, 45 000 și 58 000 tone pentru navele americane „Missouri” și „Iowa”, 72 000 tone pentru cele japoneze „Musaishi” și „Yamato” — cele mai mari cuirasate construite în acea epocă.

CUIRASAT DE BUZUNAR. Denumire dată celor trei nave din seria specială construită în anii 1930-1935 de șantierele navale germane din Kiel și Wilhelmshaven, în limitele clauzei Tratatului de pace de la Versailles (1919), prin care puterile învingătoare în primul război mondial au interzis marinei germane să construiască nave militare mai mari de 10 000 tone². „Admiral Graf Spee”, de exemplu, a avut un deplasament de 10 000 tone, o viteză de 27 noduri și tunuri de 280 și 150 mm.

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 7/1972.

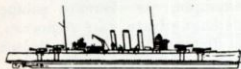

PURTĂTOR DE AVIOANE (PORT-AVION). Navă de luptă cu un deplasament cuprins între 7 000 și 60 000 tone, o viteză de 15-33 noduri și 16 tunuri de 100-127 mm. Dotat cu o punte de decolare și apunare pentru 30-140 avioane de luptă (bombardiere, aerotorpiloare etc.) și cu hangare interioare pentru transportul lor, purtătorul de avioane a fost folosit atât pentru distrugerea navelor și obiectivelor de coastă inamice, cât și pentru apărarea antiaeriană și antisubmarină a navelor de luptă sau a convoaielor maritime comerciale. În anii celui de-al doilea război mondial, s-a afirmat că nava cu cea mai mare putere de distrugere pe marile spații oceanice.

Cel dintîi port-avion construit anume în acest scop a fost „Hermes” (Anglia), dotat cu trei escadrile de vînaătoare și recunoaștere (intrat în serviciu în 1923, „Hermes” a fost scufundat în Oceanul Indian, în aprilie 1942). Necesitățile operative și tac-

² Aceste cifre sînt medii, unele unități putînd avea caracteristici superioare sau inferioare celor citate.

tice din oceanele Pacific și Atlantic au impus, începând din anul 1942, diferențierea port-avioanelor în trei categorii: 1) **grele**, destinate distrugerii flotei militare adverse (tipul american „Essex”, cu un deplasament de 27 000 tone, putând transporta 82 avioane de toate categoriile: recunoaștere, vânătoare, bombardament, torpiloare); 2) **ușoare**, având misiunea de a sprijini operațiile de debarcare (tipul american „Independence”, cu un deplasament de 11 000 tone și cel japonez „Unryu”, de 17 150 tone); 3) **de escortă**, destinate siguranței aeriene a convoaielor, precum și descoperirii și distrugerii de submarine.

CRUCIȘĂTOR. Navă militară cu un deplasament cuprins între 6 000 și 14 000 tone, o viteză de 29-38 noduri și o artilerie principală de 6-12 tunuri de 127-203 mm. Avea misiuni de combatere a navelor inamice similare și mai ușoare, de cercetare și de sprijinire prin tir de artilerie, a acțiunilor de debarcare. Spre sfârșitul secolului trecut acest tip de navă, înzestrat cu blindaje ușoare, se numea **crucișător protejat**. „Aurora”, din flota rusă a Mării Baltice, ale cărei tunuri au vestit simbolic începutul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, a aparținut acestei categorii.

După primul război mondial, crucișătoarele au fost împărțite, în funcție de calibrul artileriei lor principale, în **grele** și **ușoare**, cele din prima categorie fiind dotate cu tunuri de peste 150 mm. Nava engleză „Dorsetshire” (care, în 1941, a lansat torpilele finale asupra cuirasatului german „Bismarck”) reprezenta tipul curent de crucișător greu cu o artilerie principală de 8 tunuri de 203 mm și o viteză de 32,5 noduri. Nava-amiral olandeză „De Ruyter” (care, în 1942, a condus flota

aliată în bătălia Iavei), a fost un crucișător ușor, cu o artilerie de 7 tunuri de 150 mm și o viteză de 32 noduri.

CRUCIȘĂTOR ANTIAERIAN (AA). Folosit pentru protecția antiaeriană a convoaielor maritime comerciale. În acest scop flota de război britanică a utilizat, inițial în Marea Mediterană, două crucișătoare ușoare vechi (deplasament — 4 290 tone), având numai artilerie antiaeriană. Armament „AA” a fost montat apoi și pe crucișătoare noi, care și-au păstrat, totodată, artileria lor navală. Tipul american „Guam” (care în bătălia Okinawei a doborât 82 avioane kamikadze!) a avut un deplasament de 27 500 tone, 12 tunuri „AA” de 127 mm și alte 90 tunuri mai mici „AA” de 20 și 40 mm.

CRUCIȘĂTOR AUXILIAR (NAVĂ CORSAR). Vas comercial militarizat, cu armamentul (tunuri, tuburi de lansare a torpilor) camuflat, destinat fie perturbării traficului comercial advers pe rutele oceanice, fie escortării convoaielor.

SUBMARIN. Navă militară care naviga atât la suprafața apei, cât și sub apă. Principalele categorii de submarine utilizate în cel de-al doilea război mondial: 1) **oceanice** sau de **lungă crucieră**: deplasament 1 100-1 900 tone, viteză — 16-22 noduri la suprafață și 8-11 noduri sub apă, 1-2 tunuri

de 102-127 mm, 6-9 tuburi lanstorpile; 2) **de medie crucieră** (sau de clasa a II-a): 600-1 000 tone, 14-16/9-11 noduri, 1 tun de 76 sau 102 mm, 4-7 tuburi lanstorpile. Amândouă aceste categorii, destinate nimicirii navelor mari militare și vaselor comerciale sau unor scopuri de recunoaștere, au ca armă principală torpila, unele tipuri putând lua la bord și mine.

Categoriile speciale: **submarine crucișătoare**, de peste 2 000 tone, cu o rază de acțiune de 12 000 mile (tipul francez „Surcouf”); **de aprovizionare**, cu tancuri suplimentare de combustibil în locul armamentului (utilizate de germani pentru prelungirea duratei de crucieră a submarinelor care atacau convoaiele aliate în Oceanul Atlantic); **costiere**, de 150-200 tone, destinate să acționeze pe fundurile joase din preajma uscatului împotriva eventualelor forțe de sprijinire a unei debarcări; **de buzunar** (sau pitice), de 12-30 tone, cu 2 tuburi de lansare și un echipaj de 2-4 oameni, utilizate pentru pătrunderea în bazele adverse sau apărarea apropiată a bazelor proprii.

DISTRUGĂTOR (CONTRA-TORPILOR). Navă militară rapidă: deplasament — 1 500-3 000 tone; viteză — 31-37 noduri, artilerie principală — 4-6 tunuri de 120-127 mm, 6-10 tuburi lanstorpile. Era destinată nimicirii prin torpilele a navelor inamice de luptă, cât și protejării celor din propria flotă împotriva distrugătoarelor și submarinelor adverse.

Apărut în a doua parte a primului război mondial, acest tip de navă militară a cunoscut cea mai largă răspândire în anii celei de-a doua conflagrații, înlocuind torpiloarele în însoțirea flotelor de bătălie. Au

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 9/1973.

fost utilizate două tipuri de distrugătoare: **mari**, de peste 2 000 tone (denumite în marina italiană **exploratoare**, iar în cea franceză **contratorpiloare**), cele mai mari fiind de tipul „Mogador” — 2884 tone, 38 noduri, 8 tunuri de 138 mm, 9 tuburi lanstorpilor și obișnuite, cu un deplasament sub 2 000 tone (denumite în marina italiană **contratorpiloare**, iar în cea franceză **torpiloare**). Din această categorie a făcut parte și tipul „R” românesc (1 850 tone, 36 noduri, 5 tunuri de 120 mm, 6 tuburi lanstorpilor).

ESCORTOR (TORPILOR).

Navă militară cu un deplasament de 600-1200 tone, o viteză de 20-35 noduri, o artilerie principală de 2-6 tunuri de 127 mm, 3-6 tuburi lanstorpilor. Înlocuite de distrugătoare în misiunea lor de însoțire a flotei de luptă, vechile torpiloare de 600-800 tone, construite înaintea celui de-al doilea război mondial, au fost utilizate mai mult pentru siguranța antisubmarină și antiaeriană a convoaielor comerciale, primind denumirea de **escortoare**. Marina italiană a păstrat însă pentru acest tip de navă denumirea inițială de **torpiloare**.

VEDEȚĂ TORPILARE.

Navă militară mică, rapidă, cu un deplasament de 11-120 tone, o viteză de 30-50 noduri, o artilerie de 1-6 tunuri antiaeriene, mitraliere și 2-4 tuburi lanstorpilor, destinată să atace, mai ales noap-

tea, vasele comerciale și navele militare mai mari. În anii celui de-al doilea război mondial au fost utilizate două tipuri: **unități mici** de 25-40 tone, armate cu 2 tuburi lanstorpilor și 2-4 mitraliere „AA” sau tunuri de 20 mm; **unități mari** de 100-110 tone, cu același armament, dar cu o rază de acțiune și cu o siguranță de navigație sporite.

VÎNĂTOR DE SUBMARINE.

Navă militară cu un deplasament de 60-2 000 tone, o viteză de 12-22 noduri, cu tunuri antiaeriene și cu dispozitive de lansare a bombei de adâncime; este destinată descoperirii și distrugerii submarinelor. În anii celei de-a doua conflagrații mondiale s-au construit tipuri variate, cele mai multe derivând din vasele pescărești. Astfel, în bătălia Atlanticului (1941-1944), flotele militare ale Angliei, S.U.A. și Franței Libere au utilizat **corvete** și **fregate** antisubmarine, realizate după modelul vaselor oceanice pentru vânătoarea de balene și foci.

PUITOR DE MINE.

Navă militară cu un deplasament de 600-1 200 tone și o viteză de 12-30 noduri, dotată cu 4-6 tunuri de 76-127 mm, putând lua la bord între 80 și 300 mine. Lansarea sau așezarea minelor în baraje se executa în general noaptea, sub supravegherea unor nave mai mari de suprafață (cru-cișătoare, distrugătoare). Du-

pă împrejurări, puitoarele de mine au fost folosite și ca unități de escortă antisubmarină.

DRAGOR (CULEGĂTOR DE MINE). Navă militară cu un deplasament de 400-800 tone, o viteză de 14-24 noduri, 1-2 tunuri de 127 mm, înzestrată cu dispozitive (drăgi) care tăiau paramele minelor ancorate. Pentru a produce explodarea minelor magnetice au fost utilizate procedee diverse, unul dintre ele fiind influența de la distanță; de exemplu, pe Dunăre șalupe demagnetizate care remorcau, la distanțe de siguranță, șleperi puternic magnetizate.

MARINA DE ASALT. Denumire generică pentru ansamblul mijloacelor navale speciale, destinate forțării intrării porturilor și distrugerii navelor adverse în bazele lor. Principalele tipuri: 1) **șalupele explozive**, având prova încărcată cu exploziv și prevăzute cu un scaun ejectabil pentru pilot, care conduce șalupea în mare viteză, până la cca. 50-100 metri de țință; 2) **torpile pilotate**, cu vîrf detașabil încărcat cu exploziv și avînd aderență magnetică. Aceste torpile autopropulsate erau conduse de scafandri „ușori”, îmbrăcați în costume de cauciuc, pînă în preajma țințelor, capul detașabil sau bomba fiind apoi fixate, sub apă, de carenă. În timpul ultimului război mondial au fost folosite, în special în Marea Mediterană, întii de marina italiană, apoi și de cea engleză; 3) **minele (bombele) purtate**, trase de scafandri „ușori” și instalate sub chilele navelor ancorate.

Cărți noștre la redacție

• DOCUMENTE DIN ISTORIA MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI DIN ROMÂNIA. 1900-1909.

Volum pregătit pentru tipar de un colectiv format din: Ion Popescu-Puțuri (coordonator), dr. Augustin Deac, dr. Ion Iacoș, Ion Mamina, Vasile Nicolae; a colaborat dr. Ludovic Vajda. Editura Politică, București, 1975, 1 008 pp., 35 lei: în continuarea seriei lucrării de mari proporții (din care au apărut până acum șase volume), sînt publicate 351 documente din primul deceniu al sec. XX, etapă superioară în procesul de dezvoltare a luptei proletarietului din România împotriva exploatarei capitaliste, de creștere și afirmare a muncitorimii în viața social-politică a țării, de organizare și maturizare ideologică a acestei clase devenită promotorul revoluționar al progresului social-istoric.

• RELAȚIILE CONSULARE ALE ROMÂNIEI.

Editura Politică, București, 1975, 1 004 pp., 29 lei: culegere de tratate, convenții și acorduri, prima de acest gen tipărită în țara noastră (coordonatori — Nicolae Ecobescu, Gheorghe Bădescu), elocventă mărturie a intensiei și fructuoasei activități externe a Republicii Socialiste România, desfășurată în spiritul cooperării și înțelegerii, al conviețuirii pașnice și prieteniei cu celelalte popoare.

• P. Popescu — ALIANȚA MUNCITOREASCĂ-ȚĂRĂNEASCĂ, FACTOR ESENȚIAL AL PROGRESULUI ECONOMIC ȘI SOCIAL.

Editura Politică, București, 1975, 72 pp., 2 lei: rolul istoric al alianței muncitorești-țărănești în lupta politică pentru cucerirea puterii, în înfăptuirea revoluției socialiste și edificarea noii ordini în patria noastră.

• Colonel Constantin Nicolae, colonel Petre Ilie — BUCUREȘTIUL ÎN INSURECȚIE.

Editura Militară, București, 1975, 120 pp., 5,50 lei: printr-o coroborare a surselor principale, sînt redată pregătirea și desfășurarea cu succes a insurecției naționale armate antifasciste și

antiimperialiste, organizată și condusă de Partidul Comunist Român în Capitala țării.

• Șt. Olteanu — LES PAYS ROUMAINS À L'ÉPOQUE DE MICHEL LE BRAVE (L'UNION DE 1600).

Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, 160 pp., 13,50 lei: studiu monografic consacrat epocii lui Mihai Viteazul și Unirii celor trei țări române înfăptuite în urmă cu 375 ani de către ilustrul voievod.

• BIBLIOGRAFIA MILITARĂ ROMÂNEASCĂ.

Lucrare apărută sub egida Bibliotecii Centrale a Ministerului Apărării Naționale, București, 1975, vol. I — 232 pp., vol. II — 376 pp., vol. III — 184 pp.: principalele tipăriți militare (cărți, extrase, periodice, regulamente, legi, foi volante etc.) apărute în țara noastră de la 1831 pînă în 1973, inclusiv.

• Al. Voitin — ÎNSEMNĂRILE UNUI UCE-NIC POLITIC DE ODINOARĂ.

Editura Albatros, București, 1975, 140 pp., 8,75 lei: amintirile unui participant la acțiunile Frontului Studențesc Democrat evocate printr-o suită de acțiuni revelatoare pentru spiritul revoluționar al studențimii îndrumate de această organizație condusă de partidul comunist.

• C. DOBROGEANU GHEREA INTERPRETAT DE...

Antologie și cuvînt înainte de Mircea Iorgulescu. Editura Eminescu, București, 1975, 228 pp., 7,50 lei: principalele referințe memorialistice și cercetări critice privind viața și activitatea militantului socialist (1855-1920), întemeietorul criticii literare în țara noastră pe baze materialist-istorice.

• Pirvu Boerescu — JURNAL DE FRONT.

Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1975, 120 pp., 4,75 lei: campaniile armatei române din anii 1916-1917, de la Jiu la Mărășești, evocate de un participant.

• Nicolae Minel — DOSARE CONFIDENȚIALE 1939-1945. DIN CULOSELE CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL.

Editura Militară, București, 1975, 288 pp., 8 lei: aspecte mai puțin cunoscute din istoria desfășurării marii conflagrații a secolului, dezvăluite în urma unor minuțioase investigații ale autorului în arhive străine, pe baza consultării unei vaste bibliografii și a interviurilor unor participanți la evenimente. Printr-o serie de tangente, lucrarea continuă comentarea critică a citorăi din implicațiile majore ale celui de-al doilea război mondial dezbătute în volumul anterior Frontul invizibil apărut în 1971 în Editura Politică.

• Al. Zub — VASILE PĂRVAN. BIOBIBLIOGRAFIE.

Editura Științifică și Enciclopedică și Editura Militară, București, 1975, 104 pp., 32 lei: prezentarea într-o cronologie științifică a scrierilor cunoscutului istoric și arheolog român (1882-1927) cît și a referințelor la viața și opera sa de mare și neștirbită valoare în aria istoriografiei din țara noastră.

UN REGE NEÎNCORONAT AL CANARELOR

MARC DE VILLIERS DU TERRAGE

La începutul secolului XV, un navigator normand, Jean de Béthencourt, părea Franța pentru a se aventura spre locuri puțin cunoscute, unde totul era culoare și mișcare, unde marea, soarele și zăpada de pe culmile muntoase se îmbinau într-o armonie desăvârșită. Cîteva secole mai tîrziu, pe o placă memorială din Grainville, localitatea de baștină a navigatorului, alături de numele lui avea să fie scris: „rege al insulelor Canare”.

Anticii cărauși ai mărilor, fenicienii, au cunoscut Insulele Canare înaintea europenilor. Situate în Oceanul Atlantic, la nord-vest de Africa, ele au fost explorate și de romani, care le-au botezat Fortunatae Insulae, adică Insulele fericite, denumire sugerată, probabil, de uimitorul fertilitate a solului lor. După căderea Imperiului roman, aceste frumoase locuri au fost date uitării și considerate de europeni doar o legendă. Abia în sec. XIV, comerciantul genovez Lanzarote Malocello le-a redescoperit ca o noutate, dînd numele său uneia din aceste insule: Lanzarote. În aceeași perioadă, Arhipelagul Canarelor a fost explorat de navigatori din Mallorca (Insulele Baleare) și din Catalonia (Peninsula Iberică), grupul de insule figurînd deja, în 1339, pe o hartă a cartografului Dulcert, așa cum se menționează în Dicționarul de istoria de España, Madrid, 1968.

Cînd Jean de Béthencourt (1360-1422 sau 1425), fost corsar ajuns șambelan al regelui Franței Carol VI, s-a hotărît să pornească în căutarea legendarelor insule, el nu s-a gîndit să le prade, în virtutea vechilor sale îndelungate piraterii, ci să se stabilească acolo, convertind populația la creștinism. Activitatea lui din insule, cit și cea a însoțitorilor săi, avea însă să arate că adevăratele lor intenții nu corespundeau întru totul celor mărturisite și că aprecierea dată de posteritate navigatorului normand, aceea de a fi primul colonizator al Canarelor, este reală.

Primind încuviințarea regelui, la 1 mai 1402 Béthencourt s-a îmbarcat în portul La Rochelle pe o corabie cu un echipaj de aproape 200 oameni. Printre tovarășii lui de drum se numărau Gadifer de la Salle, mareșal de Bigorre (cel căruia un manuscris păstrat la British Museum îi atribuie un rol important în cucerirea Insulelor Canare) și Bertin de Berneval, precum și doi clerici, Pierre Bontier și Jean le Verrier, autorii viitoarelor Cronici a expediției. Dar, la scurt timp după plecare, speriați de greutățile călătoriei, mulți membri ai echipajului au fugit. Cînd au ajuns la Cadix, numărul celor rămași nu depășea 80 persoane. În pofida tuturor dificultăților, „Cuceritorul”, cum a fost supranumit Jean de Béthencourt, a reușit să ajungă, în iulie 1402, în insula Gaciosa, din nordul arhipelagului canarian. De aici s-a îndreptat spre Lanzarote unde, fără să întîmpine rezistență din partea indigenilor, a construit o puternică fortăreață.

Conflictele n-au tîrziat însă să apară, nu numai între băștinași și colonizatori, dar și între aceștia din urmă.

Înainte însă de a relata aceste întîmplări din primii ani ai colonizării Canarelor, să vedem cine au fost băștinașii pe care i-au găsit în insule Béthencourt și oamenii săi. Numiți guanci, numărul lor se ridica, la începutul sec. XV, la aproximativ 20 000 oameni. Vorbeau o limbă asemănătoare cu cea a berberilor și se ocupau cu agricultura și cu păstoritul, folosind unelte rudimentare din lemn și piatră. După colonizare, o parte dintre guanci a fost exterminată, pentru că s-a opus dominației străine, alții au fost trimiși în robie, iar pușinii care au rămas s-au amestecat cu colonialiștii spanioli — Insulele Canare devenind, din anul 1479, și rămînînd pînă în zilele noastre posesiune spaniolă — uitîndu-și complet limba și obiceiurile.

Astăzi, Arhipelagul Canarelor este împărțit în două provincii: Las Palmas și Santa Cruz de Tenerife. Prima cuprinde insulele orientale Lanzarote, Fuerteventura, Gran Canaria ș.a., cealaltă se compune din insulele occidentale Tenerife, Palma, Gomera și Hierro. Porturile Santa Cruz și Las Palmas sînt importante puncte de escală. Relieful variat, vegetația tropicală, frumusețea neasemuită a peisajului, precum și apropierea de Europa au transformat insulele canariene în stațiuni balneo-climaterice foarte căutate.

Fragmentul pe care îl publicăm în continuare, în formă prescurtată, este extras din volumul lui Marc de Villiers du Terrage, intitulat *Rois sans couronne* (Regi fără coroană) și consacrat unor episoade dramatice în existența băștinașilor din arhipelagul canarian. Autorul nu se mulțumește să evoce peripecile lui Jean de Béthencourt care, pe lângă alte atribute, l-a avut și pe acela de rege neîncoronat al Insulelor Canare. Din relatarea lui du Terrage cititorul află evenimente puțin cunoscute din istoria acestor insule, din lupta gancurilor împotriva cuceritorilor față de care, de altfel, s-au arătat prietenoși pînă cînd au constatat că „vicile lor întrec virtuțile”.

Titlul și subtilurile aparțin revistei Magazin istoric.

Maria VASILESCU

Fugarul din Rubicon

Din Graciosa, Béthencourt și tovarășii săi se îndreptară spre Lanzarote și debarcară pe insulă. Șeful indigenilor, Guadarfia, arătă multă bunăvoință normandului și însoțitorilor săi, autorizîndu-i să construiască pe cîmpia din sud-vestul insulei o fortăreață care primi numele de Rubicon. Béthencourt îl lăsă acolo pe Bertin de Berneval cu cîțiva oameni, apoi plecă în insula Fuerteventura. Dar locuitorii acesteia, care avuseseră probabil de suferit de pe urma altor oaspeți nepoștiți, se ascuseră atît de bine la apropierea străinilor, încît nu putură fi găsiți nici după opt zile.

În octombrie 1402, Béthencourt hotărî să se întoarcă în Spania pentru a aduce provizii și soldați mai disciplinați. El trecu comanda insulelor lui Gadifer, dar, de teamă că în lipsa lui locuitorul său să nu devină prea puternic, îi lăsă doar puțină hrană și îmbrăcăminte și pe cei mai turbulenți oameni ai expediției. Cînd rezervele se terminară, Gadifer trebui să plece din Fuerteventura în insula Los Lobos, pentru a vîna lupi de mare și a confecționa din pielea lor încălțăminte; spre a-și procura alimente, trimise pe tovarășii săi la Rubicon, în Lanzarote. Aceștia întîrziînd să se întoarcă, Gadifer avu de suferit de sete, căci pe insula Los Lobos nu se găsea nici un izvor. Pentru a storce cîteva picături de rouă, el era nevoit să-și întindă peste noapte rufăria pe iarbă.

Între timp, în Lanzarote se petreceau evenimente grave: în absența lui Béthencourt, de insulă se apropiară două nave spaniole și Berneval, profitînd de situație, se decise să-și trădeze șeful. De comun acord cu unul dintre căpitani, el îmbarcă pe corabia acestuia, „Tranchemar”, toate alimentele — biscuiții și carnea sărată care se găseau în fort, apoi captură 32 indigeni cu intenția de a-i vinde în Spania ca sclavi: „Și ei valorau cu siguranță vreo 2 000 franci”, apreciază clericii Bontier și Le Verrier. După ce distruse ceea ce nu putea transporta, Berneval părăsi insula la 14 octombrie, abandonînd în ultimul moment 12 complici ai săi care ar fi putut flecări în Spania. Aceștia, temîndu-se de răzbunarea lui Gadifer, hotărîră să fugă pe coasta Africii, dar ambarcațiunea lor se răsturnă cu puțin înainte de a-și atinge ținta. Zece dintre ei se înecară, ceilalți doi fură luați ca sclavi de mauri.

Organizîndu-și fuga, Berneval avusese grijă să păzească barca trimisă de Gadifer și să-l sechestreze pe șeful echipajului. Din fericire pentru Gadifer, care ar fi murit de sete, căpitanul celeilalte nave spaniole, un om cinstit care refuzase categoric să devină complicele lui Berneval, nu se grăbi să plece și trimise, după fuga trădătorului, o ambarcațiune în Los Lobos.

Dar oamenii lui Gadifer trimiși cu barca în Lanzarote rămaseră fără hrană, găsindu-se într-o situație precară. Puțin numeroși și prost înarmați, ei avură mereu de

suferit asalturile indigenilor, pe care răpirea compatrioților lor îi revoltase. De atunci se produsese multe și sîngeroase ciocniri între indigeni și străini și se comiseră multe atrocități. Numărul soldaților lui Gadifer se micșoră puțin cîte puțin, pînă la sosirea unei nave trimisă de Béthencourt.

Gadifer la vînațoare de băștinași

În timp ce în Insulele Canare se petreceau aceste evenimente, cavalerul normand ajunsese cu bine la Cadiz, de unde intenționa să plece la Sevilla, avînd la bordul corăbiei sale produse foarte apreciate, aduse din Canare: o specie de lichen din care se extrăgea vopsea pentru lînă, piei de animale, curmale și rășină, numită Sîngele dragonului. Dar nava sa se scufundă în fluviul Guadalquivir și majoritatea încărcăturii se pierdu.

Berneval sosi în Spania la puțin timp după șeful lui, cu gîndul să-i prezinte evenimentele în felul său și să-l facă să-i aprobe comportarea; fu însă demascată de unul din tovarășii săi de drum. De altfel, căpitanul navei spaniole care nu participase la complot confirmă, la rîndu-i, conduita nedemnă a lui Berneval și acesta fu condamnat la închisoare. La auzul veștii, căpitanul navei „Tranchemar” se grăbi să iasă în larg, ducînd cu el prizonierii din Canare, și, fără scrupule, îi vîndu ca sclavi în Aragon.

Situația dificilă în care se găsea Gadifer necesita întâriri urgente. Înțelegând că nu mai avea timp să discute cu curtea Franței, negocierile fiind în mod inevitabil foarte lente, Béthencourt se resemnă să implore ajutorul lui Henric III al Castiliei. Și, astfel, trădarea lui Berneval împiedică pe aventurierul normand să pună insulele sub protecția regelui Franței.

— Sire, spuse el regelui Castiliei, vin să vă cer ajutorul. Vă rog să-mi îngăduiți să cuceresc și să creștinez niște insule care se numesc Canare [...] și unde am lăsat câțiva tovarăși, care mă așteaptă cu nerăbdare și am mai lăsat un bun cavaler pe nume Gadifer de la Salle, căruia i-a plăcut să-mi țină tovarășie; pentru aceasta, Sire, pentru că sin-teți [...] cel mai apropiat rege creștin, am venit să vă solicit bunavoința și să vă aduc omagii mele”.

Regele se grăbi să accepte această ofertă. El îl declară pe Béthencourt vasalul său și senior al Insulelor Canare, stabilindu-i avantaje materiale de pe urma exportului de mărfuri și dreptul de a bate monedă. Mai mult, Henric III îi dădu o sumă mare de bani și-i puse la dispoziție o navă bine armată, cu un echipaj de 80 oameni.

Gadifer nu se arată deloc încântat de tratativele lui Béthencourt cu regele Spaniei, căci sperase întotdeauna să-i revină lui o jumătate din arhipelag. Perseverând în această speranță, el se decise să continue cucerirea altor insule; se reîntoarse deci la Fuerteventura, dar nu obținu nici un succes în diversele recunoașteri pe care le încercă. Indigenii hărțuiau fără încetare pe asediatori, punându-se, totodată, cu arma dibăcie, înfruntă numai câteva femei fură prinse; dar una dintre ele preferă să-și omoare propriul copil, decât să-l vadă prizonier.

Expediția acostă apoi în Gran Canaria, unde un mare număr de indigeni se îmbulzi pe țărm, aducând diverse mărfuri. Deși se arătară predispuși — să facă schimb de produse, băștinașii nu permisă marinarilor să debarce nici chiar pentru a lua apă. Gadifer se îndreptă atunci spre

Tenerife și Gomera, unde făcu câțiva prizonieri. Acest fel de a proceda dezlănțuî ura indigenilor, care, de atunci încolo, făcură tot ce le stătu în putință spre a-i împiedica pe normanzi să descindă pe pământ. După ce încercă în zadar să debarce pe insula Palma, Gadifer se reîntoarse în Tenerife, unde expediția rămase să se odihnească trei săptămîni. Nereușind să-i țină piept, băștinașii acestei insule, frecvent devastată de aventurieri (în 1402 aici fuseseră capturați 400 indigeni) se ascuseră și nu se lăsară prinși.

Gadifer dădu ordin de întoarcere la Rubicon, unde reveni după o absență de trei luni, timp în care garnizoana continuase convertirea, mai bine zis exterminarea indigenilor. Cîteva zile mai tîrziu, la 19 aprilie 1404, sosi și Béthencourt. Absența sa durase aproape 18 luni.

Fără rivali

Din relatările celor doi clerici amintiți aflăm că: „Venii o zi, în anul 1404, în care numitul Gadifer spuse d-lui de Béthencourt [...] să-i cedeze una sau două insule, spre a le putea exploata pentru el și al lui. Și-i ceru d-lui de Béthencourt să-i cedeze insulele Fuerteventura, Enfer și Gomera, ele rămîind încă necucerite și fiind multe de făcut pentru a le obține”. Béthencourt răspunse ca un adevărat normand; după promisiuni vagi și multe vorbe frumoase, termină astfel: „Intenția mea nu este să vă pierdieți plînea și slujba să nu vă fie plătită, căci multe vi se datorează”. Vă rog, însă, mai înfrî, ca aceste pămînturi să fie cucerite și creștinate și noi să fim frați și prieteni”. Gadifer reproșă atunci lui Béthencourt de a se fi supus regelui Castiliei și de a fi acceptat titlul de senior numai pentru el. Cei doi începură să se urască.

Béthencourt trecu în Fuerteventura, construi acolo castelul Richeroque, străbătu insula în lung și-n lat și luă mulți prizonieri. În luna iulie 1404, Gadifer întreprinse, la rîndul-i, o expediție în Gran Ca-

naria; băștinașii îl obligară însă să se imbarce cît mai repede.

Văzînd că nu poate obține pe nici o cale ceea ce-și dorea și obosit de a munci pentru alții, Gadifer se hotărî să plece în Spania. Dar Béthencourt îl urmă îndeeaproape, cu o altă corabie. La Sevilla, lui Gadifer nu-i trebuî mult pentru a-și da seama că șeful său era prea apreciat pentru a nu i se da lui dreptate. El hotărî atunci să se întoarcă în Franța, părăsind pentru totdeauna Insulele Canare.

Scăpat de pretențiile rivalului său, „regele Insulelor Canare” cum i-a plăcut să se intituleze, se grăbi să-i ceară lui Henric III scrisori solemne de investitură, apoi plecă din nou spre Fuerteventura, dar îi găsi pe băștinași mai ostili ca orînd. O expediție armată a normanzilor fiind respinsă cu mari pierderi, Béthencourt porni de îndată în urmărirea indigenilor. În acest răstimp, un grup de-al acestora distruse castelul Richeroque și Béthencourt trebui să se întoarcă pentru a-și reconstrui fortăreața. El reuși în cele din urmă să pună mîna pe 1000 capre și să ucidă zece băștinași, printre care un uriaș înalt de nouă picioare, despre care se auzise și era căutat pentru a fi făcut prizonier și trimis, ca o curiozitate, în Europa.

La sfîrșitul lui ianuarie 1405, Béthencourt plecă spre Franța și, după o călătorie de 45 zile, debarcă în portul Honfleur. Cu acest prilej, regele Insulelor Canare dădu mari serbări, apoi se ocupă activ de recrutarea de soldați, lucrători și meseriași pentru a coloniza arhipelagul. La 4 mai același an el plecă din nou spre Canare în fruntea a trei nave la bordul cărora se găseau 160 coloni, dintre care 23 își luaseră și soțiile. Ajuns în Lanzarote după o absență de peste patru luni, normandul se ocupă imediat de construcția capelei Notre-Dame de Béthencourt care, restaurată, există și astăzi în localitatea Betancuria. Apoi, întreprinse vizite în alte insule, în timpul cărora băștinașii avură mai multe ciocniri cu normanzii, mai ales cu cei

nou veniți, care nu ascultaseră de sfatul lui Béthencourt de a fi prudenți.

Citeva scoici și o toacă de baron

La 15 decembrie 1405, după ce distribui pământurile între coloniști și indigenii creștinați și institui impozite, regele își anunță plecarea și numi ca locțiitor pe ruda sa, Maciot, cu ordinul de a folosi toate veniturile adunate timp de 5 ani pentru construcția a două biserici. După această perioadă, Maciot urma să se rețină pentru el 3/5 și să trimită pe celelalte două regelui.

În acea zi, Béthencourt își arboră însemnele regale pe toacă lui de baron — citeva scoici pe care numai regele Canarelor avea dreptul să le poarte.

Béthencourt își părăsi domeniile la 15 ianuarie 1406. După un popas la Sevilla, se duse la Valladolid, unde regele Spaniei îl primi cu multe onoruri și îi oferii daruri. De acolo, cavalerul normand plecă la Roma spre a cere Papei să numească un episcop în Insulele Canare. Inocențiu VII îi făcu o excelentă primire „pentru că i-a convertit pe canarieni” și îi numi pe Las Casas, rudă a lui Béthencourt, episcop de Canare. Béthencourt se mai opri citeva zile la Florența, unde seniorii orașului ținură să-l trateze somptuos, rămase apoi opt zile la Paris, după care, în aprilie 1406, merse să se instaleze pe pământurile sale de la Grainville. După 12 ani, Béthencourt își vindu toate domeniile din Insulele Canare, în afară de Fuerteventura.

Regele Canarelor muri la Grainville, în 1422 fiind asis-

tat la patul de moarte de fidelul său capelan Jean le Verrier unul dintre autorii cronicii despre cucerirea Insulelor Canare.

După vreo 80 ani, remarcând în biserica reconstituită din Grainville o piatră de mormânt complet stearsă, un preot află de la cîteva bătrîni enoriași ai parohiei că era „mormîntul unui rege”. Mai tîrziu, în 1851, o placă fu pusă în strîna în memoria lui „Jean de Béthencourt, rege al Insulelor Canare”; placa nu a ajuns pînă în zilele noastre.

Cît despre Insulele Canare, după lungi și numeroase ceturî între moștenitorii și cumpărătorii posesiunilor lui Béthencourt, precum și între urmașii episcopului Las Casas și indigeni, regele Spaniei anulă, la 30 iunie 1454, drepturile de senior ale lui Béthencourt.

Așa luă sfîrșit regatul normand din Insulele Canare.

IONIȚĂ TUNSU-HAIDUCUL

(Urmare din p. 41)

darm pe capră, lîngă vizitiu, Tunsu a fost transportat în cea mai mare grabă la garda mare rusească de pe Podul Mogoșoaiei, care se afla pe locul unde s-a construit mai tîrziu Hotelul Continental. În afară de doctorul rus care-l însoțise, a fost dat în grija medicilor Arsachi (1792-1873) și Grunau (1785-1859) cărora li s-a comunicat că dorința generalului Kiseleff era de a-i salva viața. După două ceasuri de caznă în zadar și dureri groaznice, doctorii neputîndu-i scoate gloanțele din corp, i-au cusut burta și rana din spate pe care o căpătase în timp ce fugea. Felcerii au stat lîngă el, schimbîndu-i pansamentele, pînă aproape de ziuă, cînd și-a dat sfîrșitul.

Călătorul francez Stanislas Bellanger spune că, a doua zi, cadavrul lui a fost expus publicului, care a venit din toate părțile orașului să-l vadă, unii vîrșînd lacrimi sincere de durere. Un bătrîn a cărui fa-

milie fusese ajutată mult de haiduc, i-a pus și un ban de argint pe piept. Colonelul Dimitrie Papazoglu scrie, însă, că a doua zi a fost chemat căpitanul Radu (Ștefan) care cu o birjă a luat corpul haiducului și l-a înmormîntat în afara orașului, în apropiere de Mărcuța, pe malul drumului care ducea la spitalul Pantelimon.

La puține zile după moartea lui Tunsu, au fost prinși aproape toți membrii cetei sale. Și cu toate că nu făcuseră nici un omor, au fost torturați și aruncați în ocnă pentru mulți ani.

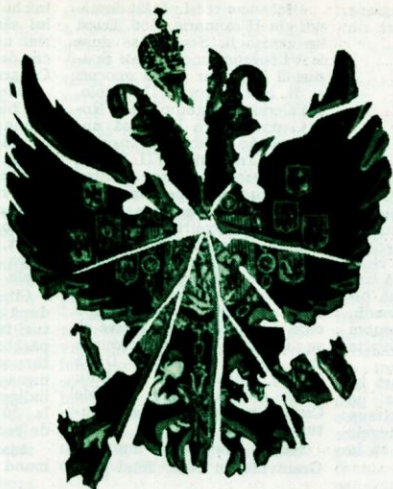
Înlăturarea haiducului a adus bucurie și mulțumire boierimii și autorităților, iar celor care au participat la prinderea lui o anumită răsplătire în bani. Numai unul singur a fost uitat. Tocmai acela care, prin trădare, ușurase prinderea lui Tunsu. Dacă n-ar fi fost el, nu se știe cum și cînd ar fi putut fi prins. Căpitanul Ștefan n-a primit nici un fel de răsplată. Ba

mai mult, din nenumăratele mărturii ale celor prinși și anchetați s-a constatat că Ștefan era într-adevăr finul lui Tunsu, că haiducul îi cununa-se pe cele două fete, cărora le dăruise 1 000 lei, iar lui, căpitanului, un cal alb; Ștefan, împreună cu soția sa, îi duceau mîncare și băutură cu căruța într-un anumit punct, în afara orașului, dinainte hotărît. În urma acestor dovezi, Tribunalul de Ilfov, secția criminală, l-a acuzat pe căpitanul Ștefan ca pârtaș și tăinuitor, cerînd arestarea lui.

După ce a fost ținut în arest luni de zile, pînă la urmă a fost pus în libertate.

* * *

După moartea haiducului, faptele lui au continuat să fie povestite din generație în generație. Vremea haiducilor s-a dus demult. Faptele lor sînt însă și azi cinstite, ca parte însemnată a luptei poporului nostru pentru dreptate și libertate.

SFÎRȘITUL ȚARISMULUI

M. KASVINOV

Silit, la 15 martie 1917, să abdice, Nicolae II este ținut în detenție aproape 16 luni¹. În tot acest timp, numără zilele și săptămânile, așteptând o cotitură în destinul său. Își omoară timpul citind și jucând în spectacole de amatori. Jurnalul lui intim se împeștrisează cu diferite nume de autori și titluri de cărți. Din acest jurnal, rezultă și amănuntul semnificativ că, abia în al cincizecelea an de viață, în casa guvernatorului din Tobolsk, Nicolae ia în mină, pentru prima dată, nemuritorul roman al lui Tolstol Război și pace.

Evenimentul care au loc în centrul țării le urmărește în ziare, pe care i le aduce punctual Pankratov (comisarul însărcinat de guvernul provizoriu cu paza), dar multe le află din scrisori sau din relatările vizitatorilor. La 7 octombrie, de exemplu notează că „a venit domnul Gibbs, care ne-a povestit multe lucruri interesante despre viața la Petrograd”; ceva mai înainte, la 22 septembrie, o informație la fel de „interesantă” despre ceea ce se petrecea la centru: „a venit bunul nostru baron Bode”, care a adus și „un transport de obiecte suplimentare pentru gospodărie și câteva lucruri de-ale noastre de la Țarskoe Selo”. Scrisori cu tot felul de informații contradictorii îi trimit sora sa Xenia, „mama scumpă” și alții. La mijlocul și sfârșitul lui octombrie, însemnările despre atmosfera politică generală devin tot mai sumbre și alarmante. Nicolae notează că s-a produs o perturbare neobișnuită în primirea telegramelor de presă: „De două zile nu a venit nici o telegramă”. Presupune că „trebuie să fi avut loc evenimente neplăcute în marile orașe” (4 noiembrie). „De mult nu am mai primit nici un ziar și nici o telegramă din Petrograd. Într-o epocă atât de tulbură este îngrozitor” (11 noiembrie).

Fostul împărat încă nu știe că tocmai în acele zile s-a produs una dintre cele mai mărețe coticuri din istoria omenirii, că s-a deschis un nou capitol în analele Rusiei și că în paginile acestor anale nu va mai fi loc nici pentru el, nici pentru apărătorii lui, nici, în general, pentru acea lume de coșmar a autocrației țariste. „Evenimentele neplăcute” cum le numește el, au în miezul lor victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

În toamna lui 1917, ideile leniniste despre lupta pentru puterea populară pătrund în mase și devin o forță materială. Clasa muncitoare — avangarda revoluției — face dovada unei energii uriașe: ea devine forța unificatoare în Soviete, întărește sindicatele, făurește arma de temut a revoluției proletare — gărziile roșii.

În seara zilei de 7 noiembrie 1917, la ora 9 și 40 minute, salva tunului de șase țoli de pe crucișătorul „Aurora” vestește începutul unei ere noi în istoria omenirii.

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 6-10/ 1975.

La cel de-al II-lea Congres pe întreaga Rusie al Sovietelor, deschis la Smolnîi în ziua de 7 noiembrie se anunță trecerea întregii puteri în mâinile Sovietelor, se adoptă decretul despre pace și despre pământ, se formează primul guvern sovietic — Consiliul Comisarilor Poporului — în frunte cu V.I. Lenin. După încheierea lucrărilor Congresului, delegații se întorc în regiunile lor pentru a înștiința poporul despre victoria Sovietelor la Petrograd, în scopul instaurării puterii sovietice în întreaga țară.

Din octombrie-noiembrie 1917 pînă în ianuarie-februarie 1918, puterea sovietică se instaurază, într-un ritm pe care Lenin îl numește „marș triumfal”, în întreaga Rusie, inclusiv în marile zone industriale ale Siberiei și Uralului, vecine cu gubernia Tobolsk. La Ekaterinburg, centrul politic al Uralului, puterea sovietică este instaurată chiar a doua zi după victoria insurecției armate de la Petrograd; în alte orașe din Ural — în cursul zilelor de 8 și 9 noiembrie. Proclamarea noii puteri de către cel de-al III-lea Congres regional vest-siberian al Sovietelor ținut la Omsk are loc în prima decadă a lui decembrie. Dar — cu excepția Kurganului — în gubernia Tobolsk, propriu-zisă, dat fiind existența unui număr mai restrîns de muncitori și a unei structuri economice înapoiate, noile rînduiri se instăpinesc în ianuarie-martie 1918.

Aici și veștile ajung mai greu. Abia în a doua jumătate a lui noiembrie, „cam la două săptămîni după revoluția din Petrograd, se află și la Tobolsk, mai mult sau mai puțin clar, despre cele întimplute. Fostul țar ia o atitudine caracteristică pentru spiritul său obtuz, incapabil de a sesiza caracterul și amploarea seismului social. La 17 noiembrie, Nicolae notează în jurnalul său: „Ți-e greață să citești în ziare descrierea celor petrecute acum două săptămîni la Petrograd și Moscova. E mult mai grav și mai rușinos decît evenimentele din vremurile de restriște” (formula folosită în istoriografia burgheză rusă pentru a indica perioada agitată de la începutul secolului XVII cînd au avut loc intervenția poloneză și suedeză și războiul jărănesc — n.r.). Judecînd după una din convorbirile purtate atunci de fostul țar cu Pankratov, ceea ce îl îngrozește mai ales în legătură cu evenimentele petrecute la 7 noiembrie în Capitală este „samavolnicia” muncitorilor și soldaților care au îndrăznit să răstoarne guvernul provizoriu și pe care fostul țar nu s-ar da deloc în lături să-l înecă în torentele propriului lor sînge, așa cum procedase în repetate rînduri în anii cît se aflase la tron.

În jurnal există și alte însemnări care dovedesc ce anume îl preocupă pe Nicolae în acele zile hotărîtoare pentru destinele Rusiei. „Comitetul detașamentului de pușcași a dat dispoziție să ni se scoată epoleții. De neconceptui!” (3 ianuarie 1918). Iată cum comentează el, indicația venită din Petrograd de a se adopta noul calendar: „Am aflat că la poștă s-au primit dispoziții să se schimbe stilul după exemplul străinilor, începînd cu 1 februarie, ceea ce înseamnă că astăzi este 14 februarie. Confuziile și încurcăturile se vor ține lanț” (14 februarie). Primind răspuns la plîngerea pe care a înaintat-o la Moscova în legătură cu scoaterea epoleților, fostul țar notează: „Kobylinski mi-a arătat o telegramă de la Moscova în care se confirmă hotărîrea comitetului de detașament de a ni se scoate epoleții mie și lui Aleksel... N-am să le iert niciodată această porcărie!” (8 aprilie)¹.

Între timp, complotiștii din țară și străinătate, care caută să elibereze pe Nicolae și familia sa, pentru a face din el stindardul contrarevoluției, își largesc rîndurile și își intensifică activitatea. Atenția lor se îndreaptă cu insistență spre casa inginerului Ipatiev din Ekaterinburg unde — pentru mai multă siguranță — fostul țar a fost adus de la Tobolsk.

Să urmărim în continuare, în relatarea lui M. Kasvinov, desfășurarea evenimentelor care au dus la dispariția definitivă de pe arena istoriei a țarismului — cel mai reacționar regim social-politic din Europa — și a ultimilor săi reprezentanți.

F. D.

Douăzeci și trei de trepte în jos

Din inițiativa și ca răspuns la apelul contelui Mirbach² de salvare a Romanovilor, în mai 1918 se întrunește la Moscova,

¹ Adunarea soldaților garnizoanei Tobolsk din 16 ianuarie 1918 a hotărît scoaterea epoleților vechii armate și a interzis purtarea lor pe viitor. Nicolae s-a împotrivit acestei măsuri și a protestat la Prezidiul Comitetului Executiv Central din întreaga Rusie.

² Ambasadorul Germaniei în Rusia în anul 1918.

în condiții de adîncă conspirativitate, congresul reprezentanților tuturor partidelor antisovietice, la care împuterniciții oficiali ai Germaniei Kaiserului supun dezbaterilor propunerea de restaurare a monarhiei Romanovilor în Rusia... Se planuiește ca, mai întîi, să fie reîntronat Nicolae II, apoi să se proclame a doua lui abdicare, deoarece se

consideră că prima (din martie 1917) a fost compromisă prin caracterul ei forțat, după care să fie urcat pe tron urmașul său. La congres se manifestă divergențe între două grupări principale: Uniunea Renasterii și Centrul Național. Ambele grupări admit monarhia rusă, dar cu următoarea deosebire: primii sînt gata să o primească din mi-

nile germanilor, ceilalți refuză orice fel de „cadou” din partea Berlinului. Candidatul germanilor este țarevnicul Aleksei, protectorilor săi părintești se căstrea va fi mai ușor de influențat; radicalii îl preferă pe Mihail Aleksandrovici, ca succesor deja desemnat în actul de abdicare semnat la Pskov în 1917. Participanții la congres nu ajung la un acord definitiv și hotărăsc „să mai aștepte puțin, până se vor deschide ușile casei inginerului Ipatiev”¹. Dar, între timp, Mirbach este asasinat (la 6 iulie 1918)², iar peste zece zile problema cade definitiv deoarece dispar pentru totdeauna persoanele în jurul cărora gravita această dispută.

Mirbach, consilierul său la Moscova, Ritzler, comandantul suprem al armatelor de ocupație, Eichhorn, și fostul general ¹ P.P. Skoropadski urzesc, alături de ceilalți complotiști, un vast plan de eliberare a Romanovilor. De îndată ce, la 29 aprilie 1918, a primit din minile ocupanților crja de hatman³ Skoropadski și-a îndreptat privirile spre casa lui Ipatiev. „El a mers special la împăratul Wilhelm la Berlin să-i ceară să intervină mai insistent în această problemă... — scria unul din autorii occidentali care s-au ocupat de această problemă, Werner Grün în 1942. A făcut tot posibilul să clarifice cu guvernul german problema stabilirii familiei imperiale în Reich. La insistențele lui Skoropadski, generalul Eichhorn și contele Mirbach au transmis țarului la Ekaterinburg o invitație oficială secretă din partea guvernului german de a se stabili în Reich, intervenind totodată pe lângă guvernul sovietic să aprobe plecarea familiei imperiale”.

Aprobarea nu se dă. Și nici nu poate fi obținută prin amenințări. Despre o intervenție militară e încă greu să se vorbească. Să se recurgă la o diversiune? Da. E o idee. Împreună cu autorită-

țile germane de ocupație din Kiev se elaborează următorul plan: să se trimită în sus pe Volga și Kama vase înarmate, să se creeze o bază la circa 60 verste de Ekaterinburg și apoi să se încerce o pătrundere în oraș; un detașament înarmat până în dinți să atace casa lui Ipatiev. Sînt trimise iscoade. Ele urmează să ia contact cu emisarii germani — sosiți pe ascuns în oraș, al căror concurs trebuie asigurat cu orice preț. Într-o scrisoare trimisă împăratului Wilhelm, prin contele Alvensleben, atașat pe lângă hatman, Kaiserul e rugat să-l asigure pe țar că el și familia sa vor căpăta viză de intrare și se vor bucura de primirea cuvenită... că în nici un caz nu va fi considerat prizonier al Germaniei.

Până ce se adună armele și oamenii, până ce Alvensleben se consultă cu Kaiserul, iar apoi până ce reprezentantul german pe lângă hatman, contele Mumm, se sfătuiește cu Alvensleben, cade și această variantă: la Kiev sosește vestea că în casa inginerului Ipatiev nu mai este nimeni și că paza din jurul ei a fost desființată.

Cercul complotiștilor se stringe

La sfîrșitul lunii aprilie 1918, condițiile de detenție a Romanovilor la Ekaterinburg erau incomparabil mai sigure decît cele de la Tobolsk. Dar numai după o lună, sub presiunea evenimentelor, această deosebire aproape că s-a anulat. Curînd lucrurile iau chiar o asemenea întorsătură, încît Romanovilor le-ar fi mai ușor să scape din Ekaterinburg decît din Tobolsk. Acolo, în caz că ar fi încercat să fugă, ar fi avut de străbătut mii de verste; dincoace, unde există o rețea densă de căi ferate, ar fi o nimică toată să ajungă în zona ocupată de cheii albi sau de armata lui Dutov.

Unul dintre autorii care au scris despre aceste evenimente povestește că nu demult s-a

întîlnit la Cannes cu un fost ofițer alb, Sokolov. În primăvara și vara anului 1918, acesta, împreună cu un cerc larg de complotiști, a participat la pregătirea eliberării familiei țariste din casa lui Ipatiev. Astăzi, fostul locotenent își aduce bine aminte că la această operație a luat parte activă și divizia turmenă (așa-numita „divizie sălbatică”), participantă la rebeliunea condusă de Kornilov. În primăvara și vara lui 1918 „divizia sălbatică”, din ordinul secret al lui Denikin și Alekseev, se dispersase pe teritoriul Uralului și se ascundea în împrejurimile Ekaterinburgului. Erau oameni capabili de orice, orbiți de ură „și dacă nu au atacat chiar atunci vila, un motiv — și nu ultimul — este acela că cheii, care s-au înțeles cu ei să dea lovitură simultan, au tăragănat în prima jumătate a lunii iulie asaltul Ekaterinburgului”⁴.

Puțin mai devreme, la 10 iunie, un grup de ofițeri albi a încercat să pătrundă în oraș, cu intenția de a elibera familia țaristă și a o lua de acolo. Detașamentul muncitoresc de cavalerie, condus de P.Z. Ermakov, a reușit să prindă această bandă și să o nimicească. Tot în acea perioadă, în ziua de 6 iulie 1918, la hotel „Troïte Spasski” din Simbirsk s-a deschis o consfătuire militară organizată cu sprijinul consulului britanic la Ekaterinburg, Thomas Reston și consacrată măsurilor de eliberare a familiei țariste. În hotărîrea adoptată în unanimitate se spune: „Se va lua cu asalt casa lui Ipatiev în timpul nopții. Se va distragă atenția găzii roșii prin acțiuni de luptă la Perm și în alte orașe apropiate. Se va forma un detașament special de ofițeri, care va duce familia într-un loc secret; operația se va înbina cu o puternică ofensivă slavă (adică a armatei cehoslovace — n.a.) care ar fi de dorit să aibă la 15 iulie”. Pentru fixarea datelor și punerea de acord cu comandamentul ceh „este

¹ Locul de exil al lui Nicolae la Ekaterinburg.

² Prin această crimă eserii de stînga au urmărit să provoace un conflict militar între Germania și Rusia Sovietică.

³ Simbol al puterii la cazaci.

⁴ Victor Alexandrov, *Sfîrșitul Romanovilor*, Boston — Toronto, 1966.

trimis la Ekaterinburg căpitanul Stepanov".

Dar Stepanov nu apucă să pună piciorul pe peronul gării oraşului şi este arestat de cekiştii din Ural. Aceştia descoperă şi neutralizează o serie de grupuri ilegale; membrii altora se ascund şi aşteaptă momentul potrivit pentru a acţiona. Numărul complotiştilor este mare: încă din primăvară, urmînd familia ţaristă, grupuri monarhiste se mută din Siberia în Ural, căutînd să se instaleze cît mai aproape de casa lui Ipatiev. Tot acolo se refugiază şi numeroasele rubedenii ale ţarului, între care şi un grup de mari duci, exilaţi mai demult de la Petrograd la Veatka¹. Ei vin pe ascuns în oraş şi se alătură cercurilor complotiste, uneltind şi instigînd². Sînt înregistrate şi cîteva tentative din partea unor ofiţeri ai Antantei de a pătrunde în casa lui Ipatiev.

Şi încă un amănunt: la cîtiva paşi de casa care joacă un rol atît de important se instalează o unitate a Academiei Marelui stat major, mutată de la Petrograd încă din vara anului 1917. Este o forţă de luptă disciplinată, bine înarmată, alcătuită din ofiţeri cu experienţă, gata oricînd de atac.

În aceste împrejurări, slăbiciunea gărzii care păzeşte vila este de natură să trezească îngrijorări. Paza este asigurată de entuziaşti ai revoluţiei, însă armele lor sînt învechite, nu ştiu să le mînuiască, mulţi nici nu au ţinut pînă atunci o puşcă în mînă. „Oamenii stăteau la mitraliere, dar nu ştiau să le folosească. Procedam aşa: îi puneam pe rînd de santinelă şi ne apucam să-i instruiem pe loc cum să umble cu mitraliera”³.

¹ Actualul Kirov.

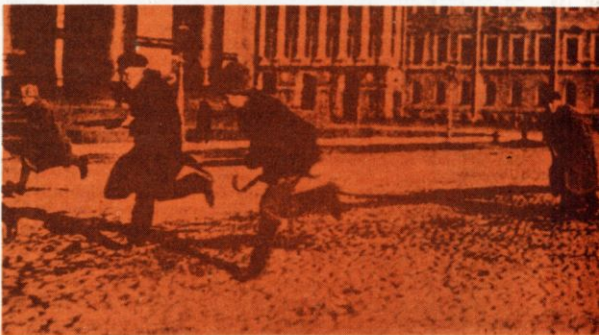
² Dintre membrii familiei imperiale sînt la Ekaterinburg: fişii mari duci Serghei Mihailovici, Igor Konstantinovici, Ivan Konstantinovici, Konstantin Konstantinovici, ducele Palei, marea ducesă Elisabeta Feodorovna (sora ţarinei), principesa srbă Elena Petrovna.

³ Printre o hotărîre a Sovietului din Ural toţi au fost duşi la Alapaevsk, la 60 verste de Ekaterinburg.

⁴ A.D. Avdeev, însemnările unui comandant, 1928.

Gărzile roşii atacă

7 noiembrie 1917. Piaţa Isaakiievskaya din Petrograd: tineri bolşevici înaintează spre Palatul de Iarnă

Procesul nu poate avea loc

Iulie este o lună furtunoasă. Chiar din primele zile, Ekaterinburgul muncitoresc obişnuit să comunice zilnic cu Moscova, descoperă deodată că legăturile cu Capitala s-au întrerupt. Pînă la urmă se află

că, la 6 iulie, eserii de stînga Blumkin şi Andreev l-au asasinat pe ambasadorul Mirbach în incinta Ambasadei germane. În zilele de 6-7 iulie, în Capitală izbucneşte rebeliunea eserilor de stînga. La 11 iulie, albgardiştii se răscolă la Iaroslavl. Arcul inamic din jurul Ekaterinburgului se strînge, inelul blocadei ameninţă să se închidă. Sovietul

din Ural trebuie să ia o hotărâre.

Acest organ al puterii, constituit la cel de-al III-lea Congres din Ural al Sovietelor, în februarie 1918, reprezintă voința liber exprimată a 98 la sută din alegătorii. Detasamentul lui de frunte și cel mai activ este format din muncitori, reprezentanții unei zone în care puterea sovietică a fost instaurată încă din noiembrie 1917, după victoria revoluției socialiste la Petrograd. Pe baza mandatului legal încredințat de Sovietul din Ural, liber ales de majoritatea covârșitoare a populației, acționează comitetul său executiv, în frunte cu prezidiul format din cinci oameni.

Inițial, când Romanovii sînt aduși în Ural, atît forurile din Moscova cît și cele din Ural plănuiesc organizarea unui proces public al fostului țar (și poate și al soției sale). Prezidiul Comitetului Executiv Central din întreaga Rusie hotărâște să supună proiectul spre aprobare celui de-al V-lea Congres pe întreaga Rusie al Sovietelor, care urmează să aibă loc. În perioada de pregătire a Congresului. Goloscekin, din însărcinarea Sovietului din Ural, pleacă la Moscova să raporteze prezidiului Comitetului Executiv Central din întreaga Rusie despre situația din Ural. Din raport și răspunsuri la întrebări reiese că situația militară din această parte a țării s-a înrăutățit rapid. De aceea, prezidiul Comitetului Executiv Central din întreaga Rusie renunță la planul inițial de a aștepta Congresul pentru a decide asupra judecării și îi propune lui F.I. Goloscekin ca, la Ekaterinburg, să înceapă neîntîrziat pregătirea procesului, astfel ca el să poată avea loc înainte de sfîrșitul lui iulie.

La 12 iulie, Goloscekin se înapoiază la Moscova la Ekaterinburg. În aceeași zi are loc ședința extraordinară a Comitetului Executiv al Sovietului. La ședință ia parte și reprezentantul comandamentului militar, chemat de pe front, care este rugat să facă o caracterizare a situației militare așa cum se prezenta ea

în momentul acela. Vorbitorul spune deschis că nu există șanse de redresare a situației în jurul Ekaterinburgului. Forțele intervenționiste și albgardiste înaintează spre oraș din direcția sud, silind unitățile gărzilor roșii să se retragă. Din gara Kuino un grup de șoc al inamicului se îndreaptă direct spre oraș. Deoarece resursele apărării — arată el — se epuizează, iar rezerve de material uman și de muniții nu există și nici nu se întrevăd, căderea Ekaterinburgului poate fi socotită o chestiune de zile.

Inamicul ascuns în oraș simte și el acest lucru. Între cei din vilă și monarhiștii stabiliți ilegal în localitate are loc un schimb febril de informații și semnale. Romanovii cer ajutor, îi zoresc pe sprijinitorii lor să atace paza. Scrisorile în și din exterior circulă în bucăți de pine, în ambalajul alimentelor, în dopurile de la sticlele cu lapte. „În dopul unei sticle cu lapte adusă de la mănăstire, își amintește intențentul, am găsit un bilețel scris în engleză: un ofițer pe nume Macici, îi informa pe Romanovi că totul este pregătit pentru a fi salvați, că așteaptă consimțământul lor. Am predat bilețul tov. Goloscekin. După ce s-a făcut o copie, l-am pus înapoi în dop și am dus sticla la destinație. După 2-3 zile, folosindu-se de același procedeu, Nicolae răspunde că sînt gata. Ofițerul este arestat.

Tot în acele zile într-una din camerele de la etaj au loc consfătuiri aproape neîntrerupte la care participă și dr. Botkin. Pe coridor fac de pază Maria și Tatiana. Ele stau pe un cuțar și brodează, iar când apare o persoană străină se ridică și intră în cameră ca să avertizeze. Botkin își face deseori de lucru în odăile repartizate gărzii, discută cu ostașii, se străduie să-i tragă de limbă. Un alt medic al țarului, Derevenko, abuzează de permisiunea de a intra oricînd în vilă (acest drept îl au numai membrii prezidiului). El devine agent al grupurilor ilegale din localitate, iar cînd, la mijlocul lui iunie, la Ekaterinburg sosește în secret colo-

nelul albgardist I.I. Sidorov, cu misiunea specială de a coordona pregătirea atacului asupra casei lui Ipatiev, Derevenko își asumă și executarea dispozițiilor lui.

„Ora eliberării se apropie — scrie Sidorov într-o scrisoare pe care dr. Derevenko i-o predă lui Nicolae. Zilele uzurpatorilor sînt numărate. Armatele slave se apropie tot mai mult de Ekaterinburg. Ele se află la cîteva verste de oraș. Momentul critic a sosit...” „Prietenii dumneavoastră nu stau cu minile în sîn, îi scrie lui Nicolae același Sidorov într-o altă misivă. Ora îndelung așteptată a venit”.

Iar într-o altă, strecurată în vilă, se spune: „Cu ajutorul lui Dumnezeu, bazîndu-ne pe singele dumneavoastră rece, sperăm să ne atingem țelul fără riscuri. Trebuie să deblocăm una din ferestrele camerei dumneavoastră ca să o puteți deschide; vă rog să-mi indicați exact fereastra. În cazul că țareviciul nu poate umbla, lucrurile se complică foarte mult. Scrieți-mi dacă e nevoie de doi oameni care să-l ducă în brațe sau dacă cineva din familia dumneavoastră își asumă această sarcină. Nu s-ar putea să-i dați țareviciului un somnifer ca să doarmă o oră-două cît durează această operație? Să hotărască doctorul (Derevenko)... Fiți liniștiți. Nu vom întreprinde nimic pînă nu vom fi absolut siguri dinainte de reușită. V-o făgăduim solemn în fața lui Dumnezeu, a istoriei, în fața propriei noastre conștiințe.

Ofițer”.

Prin același Derevenko pornește în sens invers o scrisoare a lui Nicolae: „A doua fereastră din colț care dă în piață stă deschisă de două zile, chiar și în timpul nopții. Ferestrele a șaptea și a opta de lingă intrarea principală, care dau de asemenea în piață, sînt și ele întotdeauna deschise. Camera este ocupată de comandantul găzii și de ajutoarele sale, care formează la ora actuală garda internă. Sînt 13 oameni, înar-

mați cu puști, revolvere și grenade. Nici o ușă, afară de a noastră, nu are cheie. Comandantul și ajutoarele sale intră la noi cînd vor. Santinela face ocolul casei de două ori în cursul unei ore, auzim cum țâcăne arma sub ferestrele noastre. Pe balcon este instalată o mitralieră, sub balcon — alta. Vizavi de ferestrele noastre, pe partea cealaltă a străzii, în căsuța aceea mică, stă straja. Ea se compune din 50 oameni. Toate cheile, inclusiv cheia de la camera 9, sînt la comandant care se poartă bine cu noi...¹ La intrare staționează întotdeauna un automobil. Fiecare post de pază este legat printr-o sonerie cu camera comandantului, fire telefonice leagă încăperile gărzii cu alte puncte. Anunțați-ne cînd se va ivi vreo posibilitate și răspundeți-ne dacă vi putem lua cu noi pe oamenii noștri”.

Sentința

În aceeași ședință a Comitetului Executiv al Sovietului din Ural, ținută în ziua de 12 iulie 1918, în clădirea băncii Volga-Kama din Ekaterinburg se ia în discuție și soarta Romanovilor. Orașul este înconjurat din toate părțile de forțele intervenționiste și alb-gardiste și familia țarului nu mai poate fi transportată în altă localitate. Ședința este prezidată de Aleksandr Gheorghievici Beloborodov, în trecut electrician-montor. Are 27 ani și s-a înscris în partidul bolșevicilor la 16 ani.

Discuțiile decurg într-o atmosferă încordată. Luările de cuvînt sînt pătimașe.

Tirziu, după-amiază, Beloborodov se ridică și propune să se treacă la vot. Comitetul Executiv votează în unanimitate sentința de condamnare la moarte. Cei cinci membri ai prezidiului o întăresc cu semnăturile lor.

Cui să se încredințeze executarea sentinței?

¹ Nicolae se referă aici nu la Avdeev ci la Iurovski, care l-a înlocuit între timp.

La cuvîntul președintele. El informează că s-a întors de pe front Piotr Zaharovici Ermakov, fierar din Verh-Isetsk, care a comandat un detașament muncitoresc în luptele cu armata lui Dutov. Rănile i s-au vindecat. Este un om destoinic, stimat de toți. Tată a trei copii. În orice misiune încredințată de revoluție nu și permite nici lui, nici altora, slăbiciunii sau îndoielei.

Ermakov este chemat și întrebat dacă acceptă. Da, acceptă. Îi cere ca ajutoare pe A.D. Avdeev, fost comandant al casei cu destinație specială, casa lui Ipatiev și pe I.I. Iurovski, actualul comandant.

În seara de 16 iulie, Romanovii și servitorii lor se culcă, ca de obicei, la ora zece și jumătate, iar peste o oră își fac apariția în vilă doi împuterniciți speciali ai Sovietului din Ural. Ei înmînează lui Ermakov și Iurovski actul semnat de membrii prezidiului și le cer să execute sentința.

Aproape de miezul nopții, un grup de muncitori înarmați, însoțiți de împuterniciții Sovietului urcă la etaj. Ermakov și Iurovski îi trezesc pe membrii familiei imperiale și le cer să se îmbrace. Iurovski îi spune lui Nicolae: armatele albe înaintează spre Ekaterinburg, orașul se poate afla dintr-o clipă într-alta sub tirul artileriei. Îi explică apoi că toți trebuie să coboare de la etaj la parter.

Unul cite unul ies pe coridor toți membrii familiei Romanov și patru dintre persoanele apropiate (Botkin, Hari-tonov, Trupp și Demidova). Urmindu-l pe Avdeev, coboară scara — douăzeci și trei de trepte între etaj și parter. Îieșind în curte, cotesec spre intrarea de la subsol și trec pragul unei camere așezate pe colț. Pereții sînt acoperiți cu un tapet în pătrățele, iar fereastra e prevăzută cu gratii masive de fier. Po-deaua e de ciment.

După ce intră cu toții în cameră, comisarul de justiție Iurovski, care a rămas la ușă, face un pas înainte, scoate

din buzunarul de la pieptul uniformei o foaie de hîrtie împăturită în patru, o desface și spune: „Atenție! Se dă citire hotărîrii Sovietului din Ural de deputați ai muncitorilor, țărănilor și soldaților”.

Sub tavanul scund al subsolului cuvintele se aud puternic, răscăpat:

„În numele poporului...”

Imediat după ce hotărîrea este citită sub tavanul scund răsună împușcăturile. La ora una noaptea, totul se sfîrșește.

Armatele albe sînt la porțile Ekaterinburgului. Uralul muncitoresc hotărăște să nu-i lase pe Romanovii în minile contrarevoluției nici vii, nici morți: soluția este să ardă cadavrele și să împrăstie cenușa în vînt.

Ermakov cunoaște bine ținutul Uralului. În tinerete a bătut ca vîntor locurile mai apropiate și mai depărtate de Ekaterinburg. De atunci ține minte un sătuc de pe acest perimetru, la 17 verste de oraș, Kopteaka, așezat pe malul unui lac, bogat în pește. Pădurea îl încinge în semicerc, pierzîndu-se în depărtările uralo-siberiene. Drumul trece prin Verh-Isetsk, taie ogoare și pășuni, apoi pădurea bătrînă, pînă la marginea satului. Cine vine din oraș, poate vedea pe stînga drumului — la cinci verste înainte de a ajunge în sat — un luminiiș, numit „Patru Frați”. Numele îi vine de la patru pini, din care au mai rămas doar niște cioturi. Cîndva pe aceste locuri se extrăgea minereu de fier, prin exploatare subterană și la suprafață, apoi zăcămintul a fost părăsit. În scobiturile de pămînt s-a adunat apă. Iarba și stu-fărișul au potopit locul.

Acolo, la „Patru Frați”, duce Ermakov rămășițele pămîntului la Romanovilor.

În zorii zilei de 17 iulie, cadavrele celor împușcați sînt scoase în curte și încărcate într-un camion. Însoțiți de împuterniciții Sovietului și de un detașament de cavalerie, cu Ermakov în cabină, camionul străbate orașul adormit, luînd direcția „Patru Frați”. Aici cadavrele sînt arse.

— Cititorii noștri ne pot scrie fie pe adresa indicată, fie la căsuța poștală nr. 702, București.
— Atragem din nou atenția tuturor celor care ne scriu că manuscritele și documentele anexe nu se înapoiază. În consecință, corespondenții noștri sînt rugați să-și păstreze copile corespunzătoare. De asemenea, ne vedem siliți să subliniem pentru cei care ne scriu de mină, adesea cu creionul și foarte necitez că le vom răspunde mult mai puțin prompt decît corespondenților care nu ne pun probleme de descifrare a scrisului lor.

— Unli cititori ne pun — în aceeași scrisoare — zeci de întrebări de amănunt din istoria națională și universală. A le răspunde la fel de amănunțit ar însemna a redacta în fiecare lună încă cel puțin o revistă. Rugăm a ni se scrie mai concis și a ni se adresa eventualele întrebări numai pe marginea articolelor publicate.

TOVARĂȘ

Ca răspuns la întrebările mai multor cititori, printre care DUMITRU MARINESCU din Ploiești, MARIN ACATRINEI din Iași și ELENA VASILESCU din București, colaboratorii revistei noastre I. Poela ne face un scurt istoric al apariției și sensului pe care l-a căpătat cuvîntul „tovarăș” în țara noastră.

„Apetivul „tovarăș” e cunoscut în istoria mișcării noastre muncitorești încă din deceniul patru al secolului trecut. El a fost introdus de Teodor Diamant, întemeietorul falansterului de la Săceni, al cărui membri — circa 400 familii — își spuneau între ei „tovarăși”, adică membri ai tovarășiei cooperatiste (vezi Magazin istoric, nr. 2/1975).

În timpul revoluției de la 1848, termenul „tovarăș” a fost de asemenea folosit pe lingă mai des uzitatul „frate”. Astfel, Vintilă Rosetti își aminteste că tatăl său, C.A. Rosetti, care își făcuse o tradiție din sărbătorirea cu tipografii a zilei de 11 iunie, li s-a adresat odată acestora: „ne-au mai rămas tovarășii pentru 11 iunie”.

Mișcarea socialistă și muncitorească de la sfîrșitul veacului trecut a prozvat, prin I. Nădejde, apelativul „prieteni”. Totuși într-un articol publicat în *Lumea nouă*, din 18 iulie 1897, Emil Fagure justifica necesitatea introducerii apelativului „tovarăș”, arătînd că în societatea capitalistă individul producător este înlocuit de „tovarășul” producător, în sens de om care produce, de om al muncii. La sfîrșitul sec. XIX și, mai ales la începutul sec. XX, clasa muncitoare din țara noastră a ridicat apelativul „tovarăș” la reala sa semnificație, în cadrul eticii marxiste. El reflectă solidaritatea în lupta tuturor oamenilor muncii, sub conducerea Partidului Comunist Român pentru instaurarea și desăvîrșirea unei ordini cu adevărat drepte pentru întregul popor — țel realizat astăzi în efortul unanim al constrînsului societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintării României spre comunism”.

MĂRTURIA RECUNOȘTINȚEI

ȘTEFAN CICICOPOL din Cluj-Napoca, veteran al războiului antifascist, ne trimite o scrisoare (în limba franceză) primită în mai a.c. din partea profesorului Eduard V. Tvarozek, din orașul Trencin (R.S. Cehoslovacă), mîrturie a recunoștinței pentru contribuția armatei române la eliberarea Cehoslovaciei de sub dominația hitleristă. „Astăzi, orașul nostru sărbătorește a 30-a aniversare a eliberării sale. Cu această ocazie, noi ne amintim cu recunoștință că, printre cei care au contribuit la eliberarea noastră te afli și tu. Sîntem fericiți că unul din eliberatori este prietenul nostru”, se spune în încheiere în scrisoarea datată Trencin—Cehoslovacia, 10 aprilie 1975.

SMIRODAVA — DE FAPT... SMEDEROVA

În urmă cu 40 ani — ne scrie ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU-MOLODOVAN din București — influențat de o carte de geologie am explorat de unul singur ruinele cetății Smirodava, aflată pe malul stîng al Siretului, la 1 km de confluența sa cu Moldova. Aș dori să cunosc unele amănunte despre această construcție de pe locurile mele natale”.

Obiectivul la care vă referiți a intrat în istorie cu numele de Cetatea nouă a Romanului sau Smederoava — și nu Smirodava, cum greșit s-a păstrat în tradiția locală (cu același nume este bolezată și o stradă din oraș). Construcția a fost ridicată în timpul lui Ștefan cel Mare, înlocuind vechea cetate mușatină din vremea lui Roman I și Alexandru cel Bun — de aici și numele de Cetatea nouă. Cetățile denumite sub care este cunoscută — Smederoava — se datorește hamului bisericii cetății, care se serba în ziua de Sf. Dumitru.

Pînă în anul 1875, construcția a constituit unul din principalele puncte fortificate ale Moldovei, adevărat acampat al cetății Sucevei. În acel an, împreună cu alte cetăți, între care Neamț și Suceava, ea a fost distrusă, din ordinul otomanilor, de către Dumitrache Cantacuzescu. Spre sfîrșitul veacului trecut, zidurile ei au fost folosite ca materiale de construcție pentru conacul și o seamă de locuințe din comuna Gînduți, de lingă Roman, astfel că din vechea construcție nu a mai rămas aproape nimic.

Amplele săpături arheologice desfășurate între 1962-1967 de Muzeul din localitate, în colaborare cu specialiștii din Capitală, au dus la dezvelirea fundațiilor fortificației, a unor porți de intrare și a șanșului de apărare. Totodată s-a confirmat faptul că așa-zisul tunel la care vă referiți și care ar fi legat cetatea de Episcopie, aparține domeniului legendei.

COMPLETĂRI

Ing. MILIVOI DOBRITY din Sînnicolaul Mare, jud. Timiș, citind articolul Toledo — un dialog între civilizații (nr. 6/1975), aduce unele obiecții autorului francez René Escaich: 1) folosirea improprie a expresiei „aşa-numitele concilii”; 2) întrebarea nepotrivită a termenului „catholicism” pentru respectiva perioadă; 3) hotărîrile adoptate de conciliu „împotriva mișcărilor populare”.

La rîndul nostru răspundem: 1) Formularea „aşa-numitele concilii din Toledo” corespunde denumirii înscrisă pe Toletana Concilia, sub care sînt cunoscute conciliile care au avut loc în acest oraș între anii 400-701; 2) termenul „catholicism” este folosit curent în multe surse pentru perioada respectivă. Encyclopaedia Britannica, de exemplu, numește convertirea regelui vizigot Recared (conciliul din 5 mai 589) „the triumph of Spanish Catholicism over Arianism” (triumful catolicismului spaniol asupra arianismului); 3) după convertirea amintitului Recared, politica regală se elabora, efectiv, în ştutul conciliilor din Toledo. Unul din obiectivele centrale ale acestei politici a fost accelerarea procesului de aservire a fărâmarilor liberi, fapt care a generat multe mișcări de împotrivire — lucru consemnat, de altfel, două paragrafe mai jos pe aceeași pagină, în articolul din revistă.

În completarea articolului Întîlniri cu dr. N. Lupu la Bruxelles și la Paris (nr. 8/1975), prof. ION HURDUBETIU din Cîmpulung-Muscel, ne trimite cîteva precizări, din care reținem: „Dr. Lupu s-a dus în capitala Belgiei nu numai spre a participa la discuțiile ce au avut loc în cadrul comisiei agrare a Roulmîi universale pentru pace, ci și spre a protesta, în fața opiniei publice internaționale, împotriva nepăsării Ligii Națiunilor față de agresiunea fascistă, tîndu un fulminant rechizitoriu împotriva ațîțătorilor la război”.

MULȚUMIRI

Din corespondența sosită în ultimul timp pe adresa revistei noastre, am reținut sugestiile, propunerile, completările și precizările unor cititori, cărora le mulțumim: E. VICTOR din Craiova; IULIAN POPESCU din com. Toporu, jud. Teleorman; MARGARETA POȘA din București; GEORGE CUDELCA din București.

PRECIZĂRI

IOAN DUMITRESCU din București: în nota Satchinez sau Volvozi, la Poșta Magazin istoric (nr. 10/1975), ultima frază din primul paragraf se va citi corect, conform manuscrisului autorului: „Cităm în acest sens în lucrarea A Pallas Nagy Lexikona, vol. X, Budapesta, 1895, pp. 553-554, articolul semnat de Szilágyi Geza și articolul lui Puky A., intitulat A Kinnzsid-család Abauj-es Biharmegyében (Familia Chinezu în comitatele Abauj și Bihor), publicat în Turul, 1891.

FILATELICE

„Am citit cu mare plăcere în nr. 7/1975 pagina filatelică, datorată lui Al. și V. Dumitrescu”, ne scrie dr. TEODOR CUTIAC din București. În continuare, cititorul nostru ne furnizează o bogată informație de aceeași natură. Printre iubitorii filateliei din țara noastră, ne scrie el, s-au numărat Emil Racoviță, Henri Coandă, G. Enescu, Sică Alexandrescu, Mihail Sadoveanu, Camil Petrescu, Emil Isac, Scarlat Callimachi. Iar printre marile personalități politice care au îndrăgit timbrele s-au înscris și George Dimitrov, ca și președintele S.U.A., F.D. Roosevelt care, în renunțarea sa colecție, avea și exemplare din primele noastre emisiuni poștale, celebrele „capete de bour”.

EXPLICAȚIA... COPETEI

Ing. PAUL RIPAN din Brașov, ne roagă să-l comunicăm numele celor 20 voteztori reprezentați pe ultima copertă a nr. 8/1975.

Cei 20 domnitori sînt (în ordinea de la stînga la dreapta și de sus în jos): rîndul I — Decebal, Negru vodă, Basarab I, Dragoș vodă; rîndul II — Mircea cel Bătrîn, Alexandru cel Bun, Vlad Tepeș, Ștefan cel Mare; rîndul III — Neagoe Basarab, Radu de la Afumați, Petru Rareș, Alexandru Lăpușeanu; rîndul IV — Ioan vodă

cel Viteaz, Petru Cercel, Mihai Viteazul, Radu Șerban; rîndul V — Matei Basarab, Vasile Lupu, Gheorghe Ștefan, Constantin Brîncoveanu.

Nicolae MINEI

CERERI ȘI OFERTE

GRIGORE P. MUNTEANU, com. Dănculești, sat Rădinești, jud. Gorj, solicită: nr. 1-9/1967; 1-12/1968; 1-12/1969; 1-12/1970; 1-11/1971; 7-8/1973; 8/1974.

GHEORGHE MIHĂESCU, str. Cobălcescu, nr. 54, București, oferă colecția completă.

MIHAI BADEA, str. Partizanilor, nr. 34, bloc C, et. III, ap. 9, Tiglina I, Galați, oferă: nr. 7-9/1967; 4-12/1968; 1-8, 10-12/1969; colecția completă 1970-1974.

AUREL COJOCARU, str. Magnoliei, nr. 8, Lugoj, jud. Timiș, solicită nr. 3/1967.

LIVIU ALBESCU, str. Coroesti, nr. 44, Vulcan, jud. Hunedoara, solicită nr. 2/1967; oferă: nr. 6/1968, 8/1974.

NICOLAE FOLA, str. G. Cosbuc, nr. 9, Tirnăveni, jud. Mures, solicită: nr. 1/1967; oferă nr. 7/1967.

CRISTIAN INDUS, intrarea Bădeni, nr. 1, bloc M-13, ap. 64, cartier Titan, București 49, solicită: nr. 1, 4-8/1967; 1-5/1968; 1, 2, 4/1974.

ROMULUS CIOROGARIU, str. N. Grigorescu, nr. 9, Deva, jud. Hunedoara, solicită: nr. 1-5, 9/1967.

PETRE CALUJNAI, str. Valea Rosie, bloc H-6, ap. 15, Craiova, solicită: nr. 1, 2, 4, 5/1967; 3, 8/1972; oferă: nr. 8/1967; 3/1968; 2, 3, 4, 5, 8, 12/1970; 6/1971; 9-11/1972; 1, 3, 4, 6, 8/1973.

TRAIAN PRISLOPEAN, Aleea Transilvaniei, nr. 1, bloc 7, sc. 1, ap. 2, Deva, jud. Hunedoara, solicită: nr. 2-4, 9/1967; 2, 4/1968.

NICOLAE LENESCHI, str. 23 August, bloc I-8, ap. 17, Gura Humorului, jud. Suceava, solicită: nr. 1/1967; oferă: nr. 9/1967; 9/1968; 6/1970; 3, 12/1972.

În nr. 12/1975 vom publica răspunsurile exacte la concursul nostru 100 ÎNTREBĂRI, 100 RĂSPUNSURI, 100 PREMII, iar în nr. 1/1976, lista câștigătorilor.

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR

- Literatura istorică, expresia marilor împliniri și drame naționale ● Chosŏn și întemeietorul său, Ji Sŏnggye — file din istoria Coreei ● Take Ionescu despre Carol I ● 1858-1859: documente ale Unirii ● 1899: o farsă judiciară... și judecata nepărtinitoare a istoriei ● Burebista — „primul și cel mai mare dintre regii Traciei” ● Nicolae Milescu — un erudit diplomat la curțile Europei ● Papen — „omul de încredere” al lui Hindenburg: din amintirile unui ambasador la Berlin ● Canada 1759: bătălia șesurilor ● Versiuni despre asasinarea lui Grigore Ghica III ● Arme inedite în vara lui 1944 ● 1929: „Joia neagră” de la New York

CONTENTS (Romanian History) M. NEAGOE Vlaicu, Prince of Wallachia (1364-circa 1377) ... 2 ● C. POPIȘTEANU, L. DANDARA and A.G. SAVU Lucrețiu Pătrășcanu — 75 Years since His Birth ... 6 ● M. TĂLĂNGESCU and I. TOACĂ April, 14, 1924: Communist Elena Filipovici Protests ... 13 ● N. COPOIU 1858 Two Electoral Documents Regarding the Union of Wallachia and Moldavia ... 14 ● G. STREMPPEL The Indefatigable Scholar Antim Ivireanu (circa 1660-1716) ... 17 ● Ș. FLORIAN, Nicolae Iorga against the Iron Guard ... 20 ● T. BREIER Jimbolia 1944: Scenes from the Antifascist Struggle ... 30 ● G. POTRA The Outlaw Ioniță the Shorthaired ... 39

SOMMAIRE (Histoire roumaine) M. NEAGOE Vlaicu, prince de Valachie (1364-env. 1377) ... 2 ● C. POPIȘTEANU, L. DANDARA et A.G. SAVU Lucrețiu Pătrășcanu — 75 ans depuis sa naissance ... 6 ● M. TĂLĂNGESCU et I. TOACĂ 14 avril 1924 — La protestation de la communiste Elena Filipovici ... 13 ● N. COPOIU 1858, deux documents électoraux concernant l'Union de la Valachie et de la Moldavie ... 14 ● G. STREMPPEL L'Infatigable savant Antim Ivireanu (env. 1660-1716) ... 17 ● Ș. FLORIAN, Nicolae Iorga contre la Garde de Fer ... 20 ● T. BREIER Jimbolia 1944: pages de lutte antifasciste ... 30 ● G. POTRA Le haidouk Ioniță le Tondou ... 39

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) М. НЯГОЕ Влайку — господарь Валахии (1364-около 1377) ... 2 ● К. ПОПШИТЯНУ, Л. ДАНДАРА, А.Г. САВУ Лукрециу Патрешкану — 75-летие со дня рождения ... 6 ● М. ТАЛАНДЖЕСКУ, И. ТОАКЭ 14-ое апреля 1924 г. — протест коммунистки Елены Филипович ... 13 ● Н. КОПОЮ 1858, два выборных документа Воссоединения Валахии и Молдовы ... 14 ● Г. ШТРЕМПЕЛ Неугомонный учёный Антим Ивиряну (около 1660—1716) ... 17 — Ш. ФЛОРИАН 1938, Николае Йорга против Железной Гвардии ... 20 ● Т. БРЕЙЕР Жимболия 1944: страницы антифашистской борьбы ... 30 ● Г. ПОТРА Гайдук Ионица Туvsул ... 39

INHALT (Rumänische Geschichte) M. NEAGOE Vlaicu — Fürst der Rumänischen Lande (1364-1377) ... 2 ● C. POPIȘTEANU, L. DANDARA, AL. GH. SAVU Lucrețiu Pătrășcanu — 75 Jahre seit seiner Geburt ... 6 ● M. TĂLĂNGESCU, I. TOACĂ 14. April 1924. Der Protest der Kommunistin Helene Filipovici ... 13 ● N. COPOIU 1858. Zwei Wahl Dokumente der Vereinigung der Walachei und der Moldau ... 14 ● G. STREMPPEL Der unermüdlische Gelehrte Antim Ivireanu (1660-1716) ... 17 ● Ș. FLORIAN 1938. Nicolae Iorga — Gegner der "Eisernen Garde" ... 20 ● T. BREIER Jimbolia 1944. Blätter des antifaschistischen Kampfes ... 30 ● G. POTRA Der Heyduk (Räuber) Ioniță Tunsu ... 39

SUMARIO (Historia romana) M. NEAGOE Vlaicu (1364-1377) el rey de la Tierra rumana (Țara Românească) ... 2 ● C. POPIȘTEANU, L. DANDARA, AL. GH. SAVU Lucrețiu Pătrășcanu — 75 de años de son nacimiento ... 6 ● M. TĂLĂNGESCU, I. TOACĂ 14 de abril de 1924 — el protesto de la comunista Elena Filipovici ... 13 ● N. COPOIU 1858, dos documentos electorales de la Unión de Valaquia y Moldavia ... 14 ● G. STREMPPEL El infatigable sabio Antim Ivireanu (1660-1716) ... 17 ● Ș. FLORIAN 1938, Nicolae Iorga en contra de la Guardia de Hierro ... 20 ● T. BREIER Jimbolia 1944. Páginas de la lucha antifascista ... 30 ● G. POTRA El "justiciero" Ioniță-Tunsu ... 39

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64-66, P.O.B. 2001, telex : 011631

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 702, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ștefan Sorin Gorovei, Ioan Lăcustă, Vasile Șimandan, Marian Ștefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoicinschi

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURĂ : Constanța Avram, Ana-Maria Șerbănescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștale, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

42 427

